Menšinové jazyky a školstvo na Slovensku

dejiny, súčasný stav a perspektívy

Menšinové jazyky a školstvo na Slovensku

dejiny, súčasný stav a perspektívy

Zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie

Rusínska sekcia

(Prešov, 29. – 30. októbra 2024)

Editor
Zdenka Citriaková

Prešov 2025

VYDAVATEĽSTVO
PREŠOVSKEJ
UNIVERZITY

Menšinové jazyky a školstvo na Slovensku
Dejiny, súčasný stav a perspektívy – Rusínska sekcia

Editor
Mgr. Zdenka Citriaková, PhD.

Recenzenti
prof. Dr. Mihály Káprály, CSc. (Rusínsky vedecký inštitút Antona Hodynku v Budapešti)
prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Torontská univerzita, Kanada)

Technická spolupráca
Ing. Jaroslav Havrila

Vydavateľ
Prešovská univerzita v Prešove, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity
Prešov, 2025

© Zdenka Citriaková, 2025
© Prešovská univerzita v Prešove, 2025

ISBN 978-80-555-3668-2

ОБСЯГ

Вступне слово 9

Paul Robert MAGOCSI 14
Jazyk a národná identita

Anna PLIŠKOVÁ 22
Dynamika edukácie v rusínskom jazyku na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov (2003 - 2024)

Кветослава КОПОРОВА 46
Ортоепічны аспекты розвоя сучасного русиньского языка на Словакії (Дакілько позначок к першым Правилам русиньской высловности з ортоепічным словником)

Марек ҐАЙ 57
Актуалный став і перспектівы основного русиньского народностного школства на Словакії в контекстї леґіслатівных і курікуларных змін

Марцела РУНЯНИНОВА 67
Шпеціфіка народностных школ і клас на Словакії

Szilvia PACSUTA 75
Selections from the history of Rusyn language education in the northeastern regions of present-day Hungary

Зденка ЦІТРЯКОВА 87
Інтеѓрація сучасных культурологічных приступів до навчаня материньского языка: Як можуть культурны аспекты збогатити навчаня русиньского языка і привести к лїпшому порозумлїню языка

Домініка НОВОТНА 102
Языкова і културна асімілація Русинів на Словакії. Література як пляйстер на проблемы русиньского школства

Валерій ПАДЯК 114
Проблема трансѓендерных переходів у кодифікованій нормі русинського языка на Словакії: позир из Ужгорода

Зинаида БУДИНСКИ 124
Анѓлицизми – найновше лексичне пасмо у руским язику

Люба КРАЛЁВА 135
Вечернї школы русиньского языка про дїти і дорослых в ОЗ Колысочка – Kolíska. 10-рочны скушености

Timotej FEDOR 159
Asimilácia rusínskeho obyvateľstva prostredníctvom školstva na príklade obce Banské

Франтїшек КРАЙНЯК 168
Потреба русиньского літурѓічного языка в жывотї церькви

Михал ПАВЛІЧ 173
Стереотіпізація в русиньскій літературї і єй функції

Володимир ФЕНИЧ 185
Мовна політика та політика мовного планування на території компактного проживання карпатських русинів (габсбурзька модель 1777-1844)

ВСТУПНЕ СЛОВО

Презентованый зборник є єдным з публікачных выступів меджінародной научной конференції Меншыновы языкы і школство на Словакії: історія, сучасный став і перспективы, котра ся одбыла 29. – 30. октобра 2024 в Пряшові.

Конференція была од початку конціпована як одборный простор, де ся будуть стрічати науковці з дакількых дісціплін, якы суть з темов меншынового школства повязаны – лінґвістікы, педаґоґікы, історії, культурології, соціології і літературной наукы. Конференція не мала лем назвати сучасный став, але передовшыткым отворити діскусію о тім, што є днесь в меншыновій освіті реално функчне, што зістає формалным деклароване́м прав без підпоры їх уплатнёваня, і де суть границї можностей школы, коли языкова контінуіта етнічной ґрупы слабне або ся мінить.

Меншынове школство не є лем технічным вопросом заведжіня конкретного числа годин до навчаня. В меншыновых комунітах має язык в школї шпеціфічный статус, бо є заєдно предметом навчаня, середовіщом комунікації, сімболом ідентіты і інштрументом культурной памяти. З той прічіны є і діскусія о меншыновім школстві часто комплікована, бо перепоює родічовскы стратеґії (практічность, мобіліта, перспективы дїтины) з колектівным обчекованём народа (утриманя языка, меджіґенерачне передаваня, культурна контінуіта). А наконець, дотулять ся і штату – ёго языковой політікы, фінанчных і персоналных пріоріт і можностей, як і способности апліковати правны рамкы до каждоденной практікы. Конференція споёвала історічный погляд з рефлексіёв притомности, бо без познаня історічных фактів не мож порозуміти, чом настають многы сучасны проблемы, або ся повторяють стары. Но таксамо платить, же сучасность дає меншыновому школству новы условія – діґіталізацію, міґрацію з реґіонів до міст, значны зміны языковой практікы в родинах, тиск на способность школы конкурувати з іншыма, але і зміны в курікуларных документах.

Наукова конференція ся одбыла в просторах Пряшівской універзіты в Пряшові а єй орґанізатором быв Центер языків і култур народностных меншын. Конференція была роздїлена до трёх секцій, котры рефлектовали тематічны і языковы округы презентованы окремыма інштітутами – Інштітутом русиньского языка і културы, Інштітутом мадярьского языка і културы і Інштітутом ромскых штудій. Тот зборник представлює публікованы выступы лем за єдну з тых секцій – русиньску секцію.

Зборник выходить під назвов *Меншінové jazyky a školstvo na Slovensku: dejiny, súčasný stav a perspektívy – Rusínska sekcia*.

Зборник обсягує штудії авторів з домашнёго і загранічного простору, котры ся занимають проблематіков русиньского языка, културы і школства. Тематічна розмаїтость окремых штудії документує інтердісціплінарный характер сучасной карпаторусиністікы, котра перетинать многы науковы дісціпліны. Русиньскый язык і школство так презентує в шыршых увагах о одношіню языка і народной ідентіты, через вопросы языковой політікы і інштітуціоналных рамків меншыновой освіты, аж по темы языковой нормы і конкретны проявы языковой практікы в школьскім і комунітнім середовіщу. Зборник отварять штудія П. Р. Маґочія о одношіню языка і народной ідентіты, котра тематізує напятя меджі ідентіфікаціёв з народностёв і реалным хосновањём меншынового языка. На то надвязує статя А. Плїшковой, котра аналізує дінаміку едукації Русинів на Словакії в контекстї Европской харты реґіоналных або меншыновых языків а посувать діскусію до ровины оцїнёваня обовязків, контролных механізмів і практічных допадів документу на меншынове школство.

До практічно сістемовой ровины школства зборник посувають штудії М. Ґая і М. Руняниновой, в котрых презентують актуалный став і перспектівы основного русиньского школства у звязи з курікуларныма змінами і аналізують шпеціфіка народностных школ і клас. К вызначно практічным статям належить штудія Л. Кралёвой о вечерных школах русиньского языка про дїтей і дорослых як прикладї

едукації мімо формалной школской сістемы. Приносом є і розшырїня ґеоґрафічного і історічного горізонту мімо Словакії. С. Пачута представлює едукачну сістему і шпеціфікы освіты Русинів в северовыходных реґіонах Мадярьска.

Історічно-політічныу перспектіву языкового планованя приносить штудія В. Фенича, в котрій ся занимать языковій політіці і політіці языкового планованя на теріторії заселеній Русинами в роках 1777-1844. Конкретну історічну мікросонду до одношіня школства і асімілації на прикладї єдного села Баньске дає статя Т. Федора.

Окремый обсяговый напрям мають тексты статей, якы споюють школство з культурныма стратеґіями, языковов практіков комуніты, культурнов асімілаціёв і інштрументами на єй спомаліня. З. Цітрякова розоберать як можуть культурологічны приступы і шыршы інтеркултурны рамкы обогатити навчаня русиньского языка і приспіти так ід лїпшому порозумлїню языка. Д. Новотна тематізує процесы языковой і культурной асімілації а заєдно указує, як може література фунґовати як єден з інштрументів потискованя тых процесів.

Зборник захоплює і штудії повязаны з нормотворбов, яку презентує наприклад статя К. Копоровой, в котрій отварять тему ортоепічных аспектів розвитку сучасного русиньского языка і значіня правил ортоепії. Презентують ся ту і актуалны феномены языковой модернізації, як аналіза анґліцізмів як найновшой лексікалной верствы в статї З. Будински або проблемы напятя в кодіфікованій нормі з погляду підкарпатьского оточіня, котру презентує В. Падяк.

Публікація пересягує рамкы школства напрямом к духовній і культурній функції языка. Ф. Крайняк тематізує потребу русиньского літурґічного языка в жывотї церькви як важну сучасть языковой практікы і ідентіты. Літературно-культурный розмір узаперать статя М. Павліча, котрый ся замірює на стереотіпізацію в русиньскій літературї і єй функції.

Як цїлок зборник указує, же русиньске меншынове школство не мож аналізовати ізоловано. Важны суть пере-

вязаня меджі політічно-правныма рамками, школьсков системов, языковов нормов, комунітнов практіков і културнов продукціёв.

Вірю, же тот зборник буде схоснованый не лем як документація одборной стрїчі, але і як робочій і інформачный матеріал про далше баданя і про педаґоґічну практіку. Меншынове школство ся не заобыйде без двох концептів, котры ся мусять взаємно підпоровати і довєдна реалізовати: без реалной, сістематічной інштітуціоналной рамкы з боку штату і без довгодобой мотівації і роботы в реґіонї. Якраз зато має одборна діскусія свій змысел – помагать назвати границї, можности і конкретны крокы, котры суть в данім часї реалізовательны.

Мґр. Зденка Цітрякова, ПгД.
едіторка

СТАТЇ УЧАСТНИКІВ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

JAZYK A NÁRODNÁ IDENTITA

Paul Robert MAGOCSI

Abstract
The German Enlightenment philosopher Johann Gottfried von Herder stressed the great importance of language which many nationality-builders understood to mean that a people/nationality cannot exist unless it has its own distinct language. The language-equals-nationality equation does not always reflect reality. Many peoples, very proud of their nationality, do not have their own language.
The Carpatho-Rusyns of Slovakia have a codified literary language, but many persons who identify their nationality as Rusyn do not speak Rusyn. The number of such individuals is likely to increase, especially among those who live in urban areas where Slovak is the dominant language.
This study calls upon national activists to accept as a normal phenomenon the existence of Carpatho-Rusyns who do not speak Rusyn and at the same time encourage them to maintain their identity as Rusyn by nationality. Nevertheless, the Rusyn language must continue to be developed as a scholarly discipline and efforts must continue to have it taught in elementary and secondary schools. Such pedagogic goals can only succeed, however, if Slovakia's Ministry of Education requires that all students throughout the country be required to study and be proficient in three languages: the state language (Slovak), the EU language (English), and one regional language (Hungarian, or Ro-many, or Rusyn).

Keywords: National identity. Language teaching. Language policy. Slovakia. Carpatho-Rusyns. Rusyn language.

«Má národ, a najmä taký, ktorý nie je kultúrne veľmi rozvinutý, niečo cennejšie ako jazyk svojich predkov? V ňom spočíva celé jeho intelektuálne bohatstvo, tradícia, história, náboženstvo a princíp života – jeho samotné srdce i duša. Pripraviť národ o jeho reč znamená pripraviť ho o jeho jediné večné dobro.»[1]

Nepoznám nikoho, kto by hlboký kultúrny význam jazyka vystihol lepšie než osvietenský filozof z konca 18. storočia Johann Gottfried von Herder. Jeho univerzálne presvedčenie o rovnosti všetkých jazykov a kultúr na celom svete malo obrovský vplyv na početné slovanské a iné národy strednej a východnej Európy, ktoré pred 20. storočím nemali vlastný štát, ale žili v Rakúsko-Uhorskej, Ruskej, či Osmanskej ríši.

Pre mnohých intelektuálov bol vlastný spisovný jazyk charakteristickým znakom národnosti. Jednoducho povedané, etnická skupina sa nemohla považovať za samostatný národ alebo národnosť, ak nemala vlastný jazyk. „Materinský jazyk sa stal takmer posvätným, tajuplným prostriedkom všetkého národného úsilia."[2] Toto napísal Oszkár Jászi (1929), maďarský politik spred prvej svetovej vojny (a neskôr americký politológ) vo svojej výstižnej povojnovej kritickej analýze vtedy už bývalého Rakúsko-Uhorska. Zhodou okolností práve pod vplyvom Jásziho vznikol koncom roka 1918 prvý oficiálne uznaný samostatný celok karpatských Rusínov v povojnovom Maďarsku – územie známe ako Ruská Krajna.[3] Po 2. svetovej vojne mnohí politológovia, analyzujúc fenomén nacionalizmu, prijali tézu izraelského vedca Elieho Kedourieho, že „kritérium [...], podľa ktorého sa spozná existencia národa [ľudí], je jazyk"[4].

Je ľahké vyvrátiť rovnicu „jazyk – rovná sa národnosť" na príklade Škótov, Írov, Švajčiarov a niektorých ďalších samostatných národností či národov v Európe, ktoré nikdy nemali svoj vlastný jazyk, alebo oň prišli. Chcem však zdôrazniť, že Herderove spisy inšpirovali celú generáciu českých, slovenských, lužickosrbských, ukrajinských, bieloruských, chorvátskych a rumunských intelektuálov k láske k nárečiam svojich rôznorodých národností napriek tomu, že ešte nemali štandardizovanú spisovnú podobu.

Predpokladám, že všetci, ktorí sme tu, máme radi rusínčinu a jazyky, ktorými sa zaoberáme a ktoré učíme. Všetci sme teda Herderove deti.

Z toho vyplýva, že ako milovníkom jazyka nám záleží na jeho prežití. Povedané inými slovami, každý pokles počtu používateľov

[1] Johann Gottfried von Herder, *Briefe zur Beförderung der Humanität*, č. 10 (1793), citované podľa Paul Robert Magocsi, *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* (Budapest and New York: Central European Press, 2017), s. 214-215.

[2] Oscar Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* (Chicago: University of Chicago Press, 1929), s. 262.

[3] Oskar Jászi, „The Problem of Sub-Carpathian Ruthenia", in: Robert J. Kerner, ed. *Czechoslovakia* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1949), s. 193-215.

[4] Elie Kedourie, *Nationalism* (London: Hutchinson, 1960), s. 68.

konkrétneho jazyka pre nás predstavuje vážnu hrozbu. Týka sa to najmä používateľov tzv. menšinových jazykov alebo jazykov národov bez štátu. Keď sa pozrieme na súčasnú Európu, pokles počtu používateľov menšinových jazykov je bežným javom. Dokonca aj v zriedkavých prípadoch, keď sa štát – v tomto prípade Írsko – počas celého 20. storočia zúfalo snažil spropagovať írsku gaelčinu medzi všetkými občanmi tohto nezávislého štátu, ukázalo sa, že drvivá väčšina Írov radšej hovorí po anglicky, teda jazykom svojho historického utláčateľa.

No aj napriek tomu, že Íri hovoria po anglicky, to nijako neznižuje ich horlivú národnú hrdosť. Z toho vyplýva, že používanie jazyka a národná identita nemusia byť nevyhnutne totožné. Povedané inak, vysoký počet používateľov daného menšinového jazyka nemusí nevyhnutne znamenať pozitívny záväzok k národnej identite. Platí to aj naopak: nízky počet používateľov menšinového jazyka automaticky neznačí, že im chýba silná národná identita.

A teraz sa dostávame ku karpatským Rusínom na Slovensku. Dnes je už všeobecne známe, že revolúcie v roku 1989 a pád komunistickej vlády boli udalosťami, ktoré mali na karpatských Rusínov v celej strednej Európe neuveriteľne pozitívny vplyv.[5] Národnosť, ktorá oficiálne neexistovala a bola fakticky zakázaná, zrazu po roku 1989 ožila a povstala ako fénix z popola totalitného režimu. Dalo by sa povedať, že karpatskí Rusíni sa po roku 1989 stali stelesnením úspechu. A medzi najúspešnejších z úspešných patria karpatskí Rusíni na Slovensku.

V čase, keď väčšina národov bez štátu a národnostných menšín v celej Európe zaznamenáva výrazný pokles v počte svojich príslušníkov, počet obyvateľov, ktorí sa hlásia ku karpatským Rusínom, sa neustále zvyšuje; za posledné tri desaťročia až štvornásobne – zo 17 200 (v roku 1991) na 24 200 (v roku 2001), neskôr na 33 500 (v roku 2011) a napokon na 63 500 (v roku 2021). Počet ľudí, ktorí označili rusínčinu za svoj materinský jazyk, bol aspoň spočiatku ešte vyšší – 49 000 (v roku 1991), neskôr 54 900 (v roku 2001) a potom 55 500 (v roku 2011). Pri ostatnom sčítaní ľudu však počet

[5] Pre stručný prehľad udalostí po roku 1989 zvaný tretie karpatskorusínske národné obrodenie, pozri: Magocsi, *With Their Backs to the Mountains,* s. 355-406.

tých, ktorí označili rusínčinu za svoj rodný jazyk, klesol na 38 700 (v roku 2021).[6]

Ľuba Kráľová (2023) nedávno ukončila podrobnú štúdiu o štatistike materinského jazyka a jej sociologických dôsledkoch. Napriek tomu, že jej štatistická analýza je viac-menej dokonalá, závery, ktoré vyvodzuje, sú diskutabilné. Stručne povedané, Kráľová tvrdí, že ak bude počet používateľov rusínčiny ako materinského jazyka naďalej klesať, karpatských Rusínov ako národ čaká nevyhnutný zánik ešte pred koncom tohto storočia. Jej predpoklad vychádza z princípu „jazyk je jedným z najdôležitejších faktorov určujúcich národnú identitu“[7]. Ak prijmeme túto premisu, aký iný záver by bolo možné vyvodiť z výroku respondenta jedného z jej dotazníkov, ktorý hovorí: „Moji rodičia sú síce Rusíni, ale nehovorili so mnou po rusínsky, ale po slovensky, čo znamená, že môj materinský jazyk je slovenčina.“[8] Povedané inak, tento respondent tvrdí: „Neviem po rusínsky […], mojím materinským jazykom nie je rusínčina, ale slovenčina, preto som Slovák.“[9]

Odhliadnuc od všeobecnej tendencie karpatských Rusínov žijúcich na Slovensku reagovať negatívne (alebo prinajlepšom skepticky) na mnohé veci v živote, sú závery Kráľovej nepochybne ovplyvnené herderovskou poučkou, že národnosť je daná jazykom. „Jazyk – rovná sa národnosť“ je však nesprávnou analógiou a nemala by sa používať na predpovedanie budúcnosti alebo riadenie súčasnej sociálnej politiky.

Všetci vieme, že počet obyvateľov tradičných karpatskorusínskych obcí neustále klesá v dôsledku meniacej sa demografie, ovplyvnenej existenčnými faktormi. Mladí ľudia potrebujú prácu a tú v karpatských obciach nenájdu. Odchádzajú teda do miest po celom Slovensku – od Košíc na východe až po Bratislavu na západe.

Čo z toho vyplýva? Že čoraz viac slovenských občanov karpatskorusínskeho pôvodu sa stáva „prisťahovalcami“ žijúcimi

[6] Oficiálne údaje slovenskej vlády zo sčítania ľudu o národnosti a materinskom jazyku obyvateľov možno nájsť v publikácii: Ľuba Králová, „Rusíni na Slovensku v transformačných procesoch po roku 1989 – špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie,“ *Rusyn*, XXXIII, 1 (Prešov, 2023), s. 8.

[7] Tamtiež, s. 10.

[8] Tamtiež, s. 11.

[9] Tamtiež.

v sociokultúrnom prostredí, kde je slovenčina dominantným jazykom.[10] Títo prisťahovalci prvej generácie majú často slovensky hovoriacich partnerov a deti, a teda sa poslovenčili. To však nutne neznamená, že sa aj „odrusínčili". Aj keď mnohí z nich skutočne prijali slovenskú národnú identitu, neurobili to všetci. Niektorí z popredných karpatskorusínskych národnostných aktivistov súčasného Slovenska pochádzajú z takýchto relatívne nových prisťahovaleckých komunít, najmä v Prešove a v hlavnom meste Slovenska – Bratislave.[11]

Dovolím si tvrdiť, že budúce prežitie karpatskorusínskej národnostnej komunity na Slovensku závisí rovnako od „prisťahovalcov", ktorí žijú a pracujú v Michalovciach, Košiciach, Prešove, Žiline, či Bratislave, ako aj od stále sa zmenšujúceho počtu obyvateľov, zostávajúcich v tradičných karpatskorusínskych obciach.[12]

Aj keď to pre niektorých karpatskorusínskych patriotov možno znie znepokojujúco, je pravdepodobné, že v pomerne blízkej budúcnosti väčšina ľudí, ktorí sa hlásia ku karpatskorusínskej národnosti, nebude vedieť po rusínsky. A tak musia karpatskorusínski pedagógovia a občianski aktivisti prehodnotiť a skorigovať svoj postoj k zachovaniu kultúry. Snaha o zachovanie identity predkov u prisťahovalcov, ktorí nehovoria po rusínsky, si vyžaduje isté techniky a postupy, ktoré sa treba naučiť. S takýmito modelmi

[10] Z kontextu by malo byť zrejmé, že termínom *imigrant* (odborne in-migrant) nenazývam ľudí, ktorí sa na Slovensko nedávno prisťahovali z cudziny, ale skôr takých, ktorí sa narodili a možno aj študovali v obciach obývaných Rusínmi, a teraz žijú a pracujú vo vzdialených – geograficky a rozhodne aj kultúrne – oblastiach svojej vlasti.

[11] Označiť Prešov za domov karpatskorusínskej prisťahovaleckej komunity sa môže zdať zvláštne. Hoci je pravda, že v Prešove sídli niekoľko karpatskorusínskych inštitúcií, je slovenským mestom, podstatne vzdialeným od obcí obývaných Rusínmi, kde karpatskorusínski „imigranti" vždy tvorili len veľmi malé percento obyvateľstva. O občianskych a kultúrnych aktivitách niektorých z týchto jednotlivcov v rámci „imigrácie" sa možno dočítať v publikácii: Paul Robert Magocsi, *From Nowhere to Somewhere:* (Hannover a Stuttgart: Ibidem Verlag, 2024), s. 483-495.

[12] Podľa najnovších údajov zo sčítania ľudu (2021) je najmenšou obcou na celom Slovensku karpatskorusínska obec Príkra/Prykra, ktorá má len 12 obyvateľov, pričom v roku 1930 mala 146 obyvateľov. Mikuláš Mušinka a Alexander Mušinka, *Národnostná menšina pred zánikom?* (Prešov, 2011), s. 516-517; „Najmenše je selo Prykra," Info-Rusyn, XIX, 9 (Prešov, 2022), s. 5.

udržiavania národnej identity majú skúsenosti karpatskí Rusíni vo Vojvodine a v Spojených štátoch alebo v oveľa starších diaspórach Arménov a Židov v mnohých končinách sveta.

Môže sa zdať, že všetko, čo som doteraz povedal o karpatskorusínskej národnej identite, je v rozpore s mojimi predchádzajúcimi poznámkami o Herderovi a láske k jazyku našich predkov ako najvyššej záruke národnej identity. Znamená to, že by sme mali zabudnúť na obavy o rusínsky jazyk, alebo ich aspoň bagatelizovať?

Nie, to by sme rozhodne nemali, a už vôbec by sme sa nemali vzdávať boja za podporu rusínskeho jazyka na Slovensku, predovšetkým v školskom systéme.

Už som spomenul mimoriadny úspech karpatskorusínskeho hnutia na Slovensku po roku 1989. To je zaiste pravda. Ale v oblasti rusínskeho jazykového vzdelávania sú výsledky sotva badateľné.

Vďaka podpore slovenskej vlády, Ministerstva školstva Slovenskej republiky a činnosti Prešovskej univerzity v Prešove, konkrétne Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry, sa rusínsky jazyk podarilo kodifikovať. Najvýraznejšie sa to prejavuje v širokej škále nových učebníc gramatiky, slovníkov a celej sérii učebníc pre všetky stupne – od 1. ročníka základnej školy až po stredné školy. Ale komu sú tieto učebnice určené? Veď v rusínskom jazyku sa vyučuje len pár predmetov na niektorých školách.

Kultúrni aktivisti a občianske organizácie, ako napríklad Rusínska obroda, už desaťročia nariekajú nad tým, že viac-menej neexistujú školy s vyučovacím jazykom rusínskym. Prečo je to tak?

Krátko po revolúciách v roku 1989 pôsobili karpatskorusínski občianski a kultúrni aktivisti na čele s ľuďmi ako Vasil Turok-Heteš a Alexander Zozuľák pod niečím, čo by som nazval „liberálno-humanistickým kúzlom" bývalého antikomunistického disidenta a budúceho československého prezidenta Václava Havla. Komunistický totalitný režim – ten, ktorý tvrdil, že karpatskí Rusíni neexistujú, vyhlásil ich za Ukrajincov a prinútil ich učiť sa vo svojich obecných školách ukrajinský jazyk – bol preč. A tak po roku 1989 bolo možné zakladať školy s rusínčinou ako vyučovacím jazykom.

Práve vtedy bolo treba konať a požadovať, aby sa v každej karpatskorusínskej obci vyučovalo aspoň pár predmetov týždenne po rusínsky. Ale Rusínska obroda, ktorú takmer dve desaťročia vie-

dol Vasil Turok-Heteš, bola inšpirovaná a presiaknutá Havlovými humanistickými zásadami. Predošlý komunistický režim totiž síce karpatských Rusínov násilne poukrajinčil, ale liberálne demokratické myslenie si vyžadovalo nový, lepší prístup – voluntarizmus. Triedy s vyučovacím jazykom rusínskym sa mali zriadiť len za predpokladu, ak o to rodičia požiadali. Toto bolo podľa mňa katastrofálne rozhodnutie.

Aby sa zmenili súčasné žalostné dôsledky tohto rozhodnutia, musia karpatskorusínski občianski a kultúrni predstavitelia na Slovensku, vrátane organizácie Rusínska obroda, pôsobiť prostredníctvom politického systému na zmenu vzdelávania na Slovensku. Ak nedôjde k zmene zhora z pozície vládnucich kruhov v Bratislave, reforma štandardných učebných osnov pre školy s rusínskym vyučovacím jazykom nemá nádej.

Nie som obyvateľom Slovenska ani odborníkom na vzdelávanie, ale rád by som slovenským odborníkom na vzdelávanie navrhol niekoľko stratégií na zváženie. Vzhľadom na to, že Slovensko je relatívne malá európska krajina, kde je neustále nevyhnutná komunikácia s bezprostrednými i vzdialenejšími geografickými susedmi, domnievam sa, že každý žiak základnej a strednej školy by sa mal povinne učiť tri jazyky: slovenčinu (štátny jazyk), angličtinu (jazyk Európskej únie) a jeden regionálny jazyk. Tým by mala byť buď maďarčina, rómčina alebo rusínčina, čo sú jazyky najpočetnejších národnostných menšín na Slovensku.

To by znamenalo, že všetci žiaci – bez ohľadu na národnosť svojich rodičov – by museli pred maturitou okrem slovenčiny a angličtiny ovládať aj maďarčinu, rómčinu alebo rusínčinu. Takýto pedagogický prístup by posilnil porozumenie medzi všetkými národnosťami žijúcimi na Slovensku a zároveň zlepšil komunikáciu s bezprostrednými susedmi Slovenska – Maďarskom a Ukrajinou. Štátna vzdelávacia programová politika, nie voluntarizmus, by takto zvýšila počet rusínsky hovoriacich obyvateľov slovenskej, maďarskej, rómskej, ako aj karpatskorusínskej príslušnosti či národnosti.

Tak ako Herder, aj my všetci máme radi jazyky. Nové učebné osnovy platiace pre celé Slovensko by boli reakciou na túto lásku a zároveň by mladým ľuďom vštepovali hrdosť na dedičstvo svojich

predkov a regionálnu národnú identitu, či už maďarskú, rómsku alebo karpatskorusínsku.

LITERATÚRA

JÁSZI, Oscar. *The Dissolution of the Habsburg Monarchy.* Chicago: University of Chicago Press, 1929.

JÁSZI, Oskar. The Problem of Sub-Carpathian Ruthenia. In: KERNER, Robert J., ed. *Czechoslovakia*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1949, s. 193-215.

KEDOURIE, Elie. *Nationalism*. London: Hutchinson, 1960.

KRÁLOVÁ, Ľuba. Rusíni na Slovensku v transformačných procesoch po roku 1989 – špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie. *Rusyn*, Roč. XXXIII, č. 1. Prešov: Akadémia rusínskej kultúry, 2023, s. 8. ISSN 1339-5483.

MAGOCSI, Paul Robert. *From Nowhere to Somewhere*. Hannover a Stuttgart: Ibidem Verlag, 2024. ISBN 978-3-8382-1973-8.

MAGOCSI, Paul Robert. *With Their Backs to the Mountains*: *A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest and New York: Central European Press, 2017. ISBN 978-6155053467.

MUŠINKA, Mikuláš a Alexander MUŠINKA. *Národnostná menšina pred zánikom?* Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2011, s. 516-517. ISBN 978-80-89450-05-3

Najmenše je selo Prykra. *Info-Rusyn*, Roč. XIX, č. 9. Prešov: Rusínska obroda na Slovensku, s. 5.

Paul Robert Magocsi, FRSC
Professor
Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto
100 St. George St.
Toronto, ON M5S 3G3
Canada
E-mail: ukr.chair@utoronto.ca

DYNAMIKA EDUKÁCIE V RUSÍNSKOM JAZYKU NA SLOVENSKU V KONTEXTE EURÓPSKEJ CHARTY REGIONÁLNYCH ALEBO MENŠINOVÝCH JAZYKOV (2003 - 2024)

Anna PLIŠKOVÁ

Abstract
The European Charter for Regional or Minority Languages, operative in Slovakia from January 2002, provides a control mechanism for evaluating the application of its provisions in each contractual country with the goal of giving recommendations for legislative, political, and practical improvement, if needed. This mechanism is in the form of a panel of experts, whose major task is to research the actual situation of regional or minority languages in a given country. The panel is also to provide to the Commission of Ministers of the Council of the European Union an assessment of how the contractual country is complying with the obligations in case there should be a need to press that member state to rise to a higher level of engagement. To facilitate this task, the EU Commission of Ministers adopted a structure for the implementation reports which the contractual country has the responsibility of transmitting to the secretary of the EU in three-year cycles. Up to now, the Slovak Republic has produced six implementation reports, and the panel of experts has prepared its assessment report on five of them. The present article analyzes the condition of and issues connected with the full implementation of the obligations of the charter by the Slovak Republic in article 8: Education and evaluation by the panel of experts of the Council of Europe.

Keywords: European Charter for Regional or Minority Languages. Rusyn language in Slovakia. Minority education. Language policy. Monitoring and implementation of obligations.

1 Úvod

Jazyky sú mimoriadne bohatou súčasťou kultúrneho dedičstva Európy a sveta, vyjadrujú identitu a zabezpečujú spojenie ľudí, ktorí nimi hovoria, s ich minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou. V jazykoch je vložená veľká časť poznatkov o svete a ľudská skúsenosť. Keď jazyky zaniknú, tieto poznatky sa stratia.

V rámci Európskej únie sa hovorí mnohými jazykmi. Existuje 23 úradne uznaných jazykov, ktoré sú pracovnými jazykmi EÚ. Existuje viac než 60 pôvodných regionálnych a menšinových jazykov, z ktorých päť sa uznáva za poloúradné jazyky (kataláncina, galícijčina, baskičtina, škótska gaelčina, waleština). Žiadny ďalší jazyk nemá v EÚ oficiálne postavenie. Napriek tomu, že EÚ má obmedzený vplyv, keďže politiky v oblasti vzdelávania a jazykov patria do zodpovednosti jednotlivých členských štátov, pripomína svoj záväzok zabezpečiť jazykovú rozmanitosť a presadzovať znalosť jazykov.

Uznanými termínmi používanými na klasifikáciu jazykov, ktoré sú v Európe pôvodné, ale nie sú štátnymi jazykmi v konkrétnom štáte, sú termíny *regionálne* alebo *menšinové* jazyky. Tento termín použila Rada Európy vo svojej *Charte regionálnych alebo menšinových jazykov*. Tieto jazyky vo všeobecnosti patria do štyroch kategórií, ktorými sú: **domáce jazyky**, ktoré sú pôvodné, ale nie sú štátnymi jazykmi; **domáce a cezhraničné jazyky**, ktoré sú pôvodné a existujú vo viac ako jednom štáte, ale nie sú štátnymi jazykmi; **cezhraničné jazyky**, ktoré existujú ako štátny jazyk v jednom štáte a ako menšinový jazyk v inom štáte; a **jazyky bez územia**, akým je napríklad rómčina.[1]

V rámci procesu globalizácie sme svedkami presadzovania homogénnejšej kultúry aj na svetovej scéne, pričom hlavnou hybnou silou je v tomto kontexte angličtina. Pre mnoho menej používaných jazykov je preto zložité bojovať o prežitie v tomto prostredí, zvlášť ak existujú v znevýhodnených vidieckych oblastiach, často s nedostatočnými dopravnými spojeniami. Nositelia takýchto jazykov neveria, že aj ich jazyky majú svoju dôstojnosť či hospodársku hodnotu, a preto svoj jazyk neodovzdávajú ďalšej generácii. Toto chýbajúce medzigeneračné odovzdávanie je jedným z najzreteľnejších aspektov ohrozených jazykov, medzi ktoré v súčasnosti patrí aj rusínsky jazyk.

V 90. rokoch minulého storočia vydala organizácia UNESCO publikáciu *Červená kniha ohrozených jazykov*, v ktorej sa uvádza

[1] JONES, Meirion Prys: Ohrozené jazyky a jazyková rozmanitosť v Európskej únii. Dostupné online na: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT(2013)495851(SUM01)_SK.pdf; http://www.europarl.europa.eu/studies (02.07.2016).

úplný zoznam ohrozených jazykov sveta. Túto knihu neskôr nahradil *Atlas svetových jazykov v ohrození*.[2] V rokoch 2002 – 2003 požiadala organizácia UNESCO skupinu expertov ad hoc, aby vypracovali rámec na určenie životaschopnosti jazyka. V tomto rámci sa uvádza sedem úrovní životaschopnosti, pričom päť z týchto úrovní patrí jazykom, ktoré sú ohrozené. Ide o tieto úrovne: *bezpečný, stabilný – ale ohrozený, zraniteľný, rozhodne ohrozený, vážne ohrozený, kriticky ohrozený, zaniknutý*. Rusínsky jazyk na Slovensku a v celej karpatskej oblasti podľa tohto Atlasu sa klasifikuje prívlastkom „zraniteľný", čo sa vysvetľuje tak, že „jazykom hovorí väčšina detí, jeho používanie môže byť ale obmedzené na určitú oblasť (napr. domáce prostredie)", pričom vojvodinský rusínsky jazyk sa klasifikuje ako „rozhodne ohrozený", t. j. deti sa doma už neučia jazyk ako svoj materinský.[3] Vychádzajúc z uvedených definícií klasifikácie jazykov a poznania sociolingvistickej situácie, myslíme si, že aj karpatský rusínsky jazyk patrí do kategórie „rozhodne ohrozených" jazykov v Európe. V tomto kontexte povzbudivo pôsobia politické odporúčania zhrnuté v správe *Ohrozené jazyky a jazyková rozmanitosť v Európskej únii*, ktorú pripravil Meirion Prys Jones z Generálneho riaditeľstva pre vnútorné politiky Európskeho parlamentu na požiadanie Výboru pre kultúru a vzdelávanie Európskeho parlamentu:

- ... Zvážiť zabezpečenie **osobitných finančných prostriedkov pre ohrozené jazykové spoločenstvá**, ak majú tieto spoločenstvá prežiť...;
- ... Požiadať Radu Európy, aby **zvážila možnosti začlenenia osobitných doložiek týkajúcich sa ohrozených jazykov do Charty regionálnych a menšinových jazykov**...;
- ... Všetky členské štáty EÚ by sa mali **podporovať v tom, aby vytvorili vnútroštátne strategické plány** na podporu ohrozených jazykov... V rámci stanovenia celoeurópskych priorít na oživenie jazykov by sa hlavná pozornosť mala sústrediť na **odovzdávanie jazyka v domácnosti a na vyučovanie ohrozených jazykov v rámci vzdelávacieho systému.** Na podporu vyučovania a používania ohrozených jazykov **sú potrebné spoľahlivé politiky vzdelávania**.;
- V oblasti poskytovania podpory ohrozeným jazykom **je potrebná lepšia spolupráca rozhodujúcich subjektov**. Existujúce siete na európskej úrovni sa musia rozšíriť a dostatočne financovať, aby boli v tejto súvislosti účinné a účelné...;
- Osobitná pozornosť sa musí venovať podpore, ktorú možno zabezpečiť prostredníctvom technológií... **Technológie a sociálne médiá môžu** pre tieto jazykové skupiny **predstavovať ľahko dostupný prostriedok komunikácie...** individuálnej..., ale aj skupinovej... V tejto oblasti by mohlo mať veľký dosah financovanie európskeho výskumu a vývoja.;
- Ohrozené jazykové spoločenstvá musia mať **právomoc presadzovať vlastné jazyky**...;

  Osobitný dôraz by sa mal klásť na podporu používania ohrozených jazykov mladými ľuďmi. Tieto jazykové spoločenstvá musia mať na tento účel prostriedky, aby **svojim mladým ľuďom** ukázali a aby ich **presvedčili, že ich jazyky sú užitočné, dôležité a potrebné**.[4]

[2] Atlas of the World's Languages in Danger. *New edition of the Atlas of endangered languages. UNESCO, 2012*. Retrieved 30 April 2012. Od februára 2009 spustilo UNESCO online verziu atlasu, ktorá sa neustále aktualizuje (http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap) (31.10.2016).

[3] http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap (31.10.2016).

2 Základné východiská Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov

Jedným z najdôležitejších medzinárodných nástrojov na zachovanie regionálnych a menšinových jazykov je Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov (ďalej len „charta jazykov"). Je jedným z dohovorov Rady Európy, ktorý bol prijatý v roku 1992 a platnosť nadobudol 1. marca 1998. Zo 47 členských štátov Rady Európy ju ratifikovalo 24 štátov.[5]

[4] JONES, Meirion Prys: Ohrozené jazyky a jazyková rozmanitosť v Európskej únii.

[5] Chartu jazykov ratifikovali nasledujúce členské štáty Rady Európy: Arménsko, Cyprus, Česká republika, Čierna hora, Dánsko, Fínsko, Holandsko, Chorvátsko, Lichtenštajnsko, Luxembursko, Maďarsko, Nemecko, Nórsko, Poľsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko, Španielsko, Švaj-

Charta jazykov je vytvorená na ochranu a podporu regionálnych alebo menšinových jazykov ako ohrozeného aspektu európskeho kultúrneho dedičstva. Má kultúrny rozmer, chráni a podporuje regionálne alebo menšinové jazyky, nie jazykové menšiny. Nestanovuje individuálne alebo kolektívne práva užívateľov regionálnych alebo menšinových jazykov. Stanovuje povinnosti štátom prijať také opatrenia, aby jazyky boli zachované a rozvíjané ako živý aspekt európskej kultúrnej identity.

Charta jazykov sa skladá z preambuly a piatich častí. K jednotlivým ustanoveniam bola vydaná aj výkladová správa ako návod na aplikovanie a výklad charty jazykov.[6]

Preambula odráža dôvody a účely jej vypracovania, vysvetľuje jej základný filozofický prístup. Časť I obsahuje všeobecné ustanovenia vymedzujúce okrem iného základné pojmy, rozsah záväzkov, ktoré musia štáty prijať, a organizačné opatrenia. Časť II definuje ciele a zásady, ktoré sú predpokladom na vytvorenie nevyhnutného rámca zachovania regionálnych alebo menšinových jazykov. Táto časť sa vzťahuje na všetky regionálne alebo menšinové jazyky používané na území štátu. Časť III obsahuje opatrenia na podporu používania jazykov vo verejnom živote. Z hľadiska rozsahu ide o ťažiskovú časť rozdelenú na oblasť vzdelávania, súdnictva, správnych orgánov a verejných služieb, médií, kultúrnej činnosti a kultúrnych zariadení, ekonomický a sociálny život, cezhraničnú spoluprácu. Obsahuje 96 ustanovení s možnosťou výberu alternatívy v závislosti od situácie jednotlivých jazykov, pričom štát si musí vybrať najmenej 35 ustanovení vrátane troch povinných z článkov 8 a 12 a po jednom z článkov 9, 10, 11 a 13. Charta jazykov nevyžaduje prijatie obidvoch častí II a III, štát sa môže obmedziť na to, že ratifikuje chartu jazykov bez výberu jazyka za účelom aplikácie časti III. V takom prípade sa aplikuje len časť II. Časť IV je venovaná uplatňovaniu charty jazykov, zavádza kontrolný mechanizmus

čiarsko, Švédsko, Ukrajina, Veľká Británia. Podpísalo. Neratifikovalo ju zatiaľ 9 štátov – Azerbajdžan, Bosna a Hercegovina, Francúzsko, Island, Macedónsko, Malta, Moldavsko, Ruská federácia, Taliansko.

[6] Výkladová správa k Európskej charte regionálnych alebo menšinových jazykov. Dostupné online na: http://www.mzv.sk/sk/zahranicna__politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov (18. 8. 2017).

spočívajúci v povinnosti predkladania periodických správ a vytvára Výbor expertov. Kontrolný mechanizmus je založený na dialógu a spolupráci medzi štátom a Radou Európy s cieľom upozorniť na prípadné nedostatky v plnení záväzkov. Výbor ministrov Rady Európy monitoruje, ako štáty plnia prijaté záväzky. Súčasťou tohto procesu je povinnosť štátu predložiť v lehote jedného roka od nadobudnutia platnosti, a potom pravidelne v trojročných intervaloch, správu o svojej politike. Kontrolný mechanizmus je transparentný, všetky dokumenty sú v príslušnom štádiu monitoringu zverejňované na internetovej stránke Rady Európy.[7] Časť V obsahuje záverečné ustanovenia týkajúce sa právneho života charty jazykov.

3 Charta jazykov a Slovenská republika

V mene Slovenskej republiky bola charta jazykov podpísaná 20. februára 2001. Národná rada Slovenskej republiky s ňou vyslovila súhlas uznesením č. 1497 z 19. júna 2001. Prezident Slovenskej republiky ju ratifikoval 20. júla 2001 a ratifikačná listina bola uložená a zaregistrovaná u depozitára, generálneho tajomníka Rady Európy, 5. septembra 2001. Pre Slovenskú republiku nadobudla platnosť 1. januára 2002. Publikovaná je v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod číslom 588/2001 Z. z.[8]

Slovenská republika si vybrala od 49 do 53 ustanovení (minimum je 35) z časti III charty pre 9 menšinových jazykov: bulharský, český, chorvátsky, maďarský, nemecký, poľský, rómsky, rusínsky a ukrajinský.[9]

Uplatňovanie charty pre **rusínsky jazyk** sa vzťahuje na tieto články:

Článok 8 – ***Vzdelávanie*** – ods. 1 písm. a) bod ii, písm. b) bod ii, písm. c) bod ii, písm. d) bod ii, písm. e) bod ii, písm. f) bod ii, písm. g), h), i);

Článok 9 – ***Súdnictvo*** – ods. 1 písm. a) body ii a iii, písm. b) body ii a iii, písm. c) body ii a iii, písm. d), ods. 3;

[7] http://www.europskaunia.sk/rada_europy.

[8] www.zbierka.sk/sk/.../588-2001-z-z.p-6135.pdf.

[9] Od roku 2015 k regionálnym alebo menšinovým jazykom v SR patria ďalšie jazyky - srbčina a ruština, a od roku 2019 aj jazyk jidiš. Spolu v súčasnosti ide o 12 regionálnych alebo menšinových jazykov, na ktoré sa vzťahuje pôsobnosť ECHRMJ.

Článok 10 – ***Správne orgány a verejné služby*** – ods. 1 písm. a) body iii a iv, ods. 2 písm. b), c), d), f), g), ods. 3 písm. c), ods. 4 písm. a), c), ods. 5;
Článok 11 – ***Médiá*** – ods. 1 písm. a) bod iii, písm. b) bod ii, písm. c) bod ii, písm. d), písm. e) bod i, písm. f) bod ii, ods. 2 a 3;
Článok 12 – ***Kultúrna činnosť a kultúrne zariadenia*** – ods. 1 písm. a), b), c), d), e), f), g), ods. 2 a 3;
Článok 13 – ***Ekonomický a sociálny život*** – ods. 1 písm. a), b), c), ods. 2 písm. c);
Článok 14 – ***Cezhraničná spolupráca*** – písm. a).

Slovenská republika doteraz predložila 6 správ o implementácii charty jazykov v SR – v rokoch 2003, 2008, 2012, 2014, 2018, 2024. Výbor expertov Rady Európy doteraz vypracoval 5 hodnotiacich správ – v rokoch 2006, 2009, 2012, 2015, 2019 a zároveň predložil konkrétne odporúčania vláde SR. V roku 2024 Slovenská republika predložila svoju 6. periodickú správu o implementácii charty jazykov v SR.[10]

4 Stav rusínskeho školstva na Slovensku v kontexte piatich hodnotiacich správ Výboru expertov Rady Európy

Podľa Článku 8 (Vzdelávanie) charty jazykov majú orgány na základe záväzkov SR *umožniť* vyučovanie v regionálnych alebo menšinových jazykoch na rôznych stupňoch vzdelávania. Znamená to, že **ponuka musí predchádzať dopyt, t. j. vzdelávanie je potrebné zorganizovať skôr, ako sa na orgány obrátia rodičia alebo žiaci**. Rovnako sa požaduje, aby táto ponuka bola **kontinuálna** medzi jednotlivými stupňami vzdelávania v príslušných geografických oblastiach. Okrem toho príslušné orgány musia aktívne informovať rodičov, resp. žiakov o dostupnosti vzdelávania v regionálnom alebo menšinovom jazyku a nabádať ich, aby sa o takéto vzdelávanie uchádzali.

10 Šiestu správu o implementácii Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov v Slovenskej republike pozri na https://mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovych-jazykov, resp. na https://www.mzv.sk/documents/10182/21729197/001-Ludske-prava-narodnostne-mensiny-6-kolo-monitoriviania-sprava-jazykova-charta-Slovensko.pdf/e8a4f239-57bb-0404-0ffb-35d5a-4be067a

Výbor ministrov RE hneď po prvom monitorovacom cykle (2006) a zozbieraní relevantných informácií odporučil slovenským orgánom, aby **„prijali opatrenia vo výučbe rusínskeho jazyka na všetkých stupňoch vzdelávania“.**[11]

V druhom monitorovacom cykle (2009) Výbor ministrov RE odporučil slovenským orgánom, aby **„zabezpečili výučbu všetkých menšinových jazykov na všetkých príslušných úrovniach a aby o jej dostupnosti informovali rodičov“**.[12]

V 3. cykle (2012) Výbor ministrov RE odporúčal pokračovať **„v úsilí zaistiť vyučovanie jazykov všetkých menšín na všetkých príslušných úrovniach a informovať rodičov o jeho dostupnosti“.** Okrem pokroku vo vzťahu k rusínčine neboli zaznamenané významné zmeny vo výučbe menšinových jazykov.[13]

Vo 4. cykle (2015) Výbor expertov dôrazne žiadal slovenské orgány, aby prijali opatrenia na zaistenie výučby v menšinových jazykoch alebo menšinových jazykov na všetkých primeraných úrovniach.[14]

V 5. cykle (2019) v SR bolo zaznamenaných niekoľko pozitívnych krokov v prospech menšinových jazykov: zvýšenie normatívov pre ZŠ s vyučovacím jazykom národnostnej menšiny na 113% a pre ZŠ s vyučovaním jazyka národnostnej menšiny na 104%. Ambiciózna ratifikácia sa však stále v plnej miere nepremietla do každodennej praxe.[15]

Ktoré sú teda záväzky prijaté Slovenskou republikou vo vzťahu k vzdelávaniu Rusínov v ich materinskom jazyku a aké sú výsledky ich plnenia po piatich monitorovacích cykloch Výboru expertov Rady Európy? Zhrnieme si ich podľa jednotlivých bodov charty,

11 Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov (1. kolo monitorovania), dostupné online na http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov (22. 10. 2017)

12 Druhá Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov, dostupné online na http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov (22. 10. 2017)

13 3. kolo monitorovania pozri na https://mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovych-jazykov

14 4. kolo monitorovania pozri na https://mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovych-jazykov

15 5. kolo monitorovania pozri na https://mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovych-jazykov

ktoré si SR vybrala implementovať a predstavíme závery hodnotenia Výboru expertov Rady Európy, ako aj vlastné poznatky k danej problematike, ktorej sa venujeme dlhodobo.

Odsek 1

V oblasti vzdelávania sa zmluvné strany zaväzujú na územiach, kde sa také jazyky používajú, podľa situácie každého z týchto jazykov a bez ujmy na výučbe oficiálneho(ych) jazyka(ov) štátu:

Predškolská výchova

Písmeno: a ...

Bod: ii – umožniť, aby prevažná časť predškolskej výchovy bola zabezpečená v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch

So vznikom základných škôl s vyučovacím jazykom rusínskym na Slovensku začínajú zároveň vznikať aj materské školy s výchovným jazykom rusínskym: Čabiny (2008 – 2015), Bajerovce (2011 – 2013), Kalná Roztoka (2014), Klenová (2017). Nemáme však vedomosti o tom, aby v obciach, kde žije minimálne 20%[16] obyvateľov rusínskej národnosti, v ktorých existujú vo všeobecnosti základné školy, alebo dokonca ZŠ s vyučovaním rusínskeho jazyka, sa realizovala zo strany zriaďovateľov materských škôl, teda obecných úradov, aktívna ponuka, resp. propagácia možnosti výchovy v predškolských zariadeniach v materinskom rusínskom jazyku. Ojedinelé pokusy o sprostredkovanie informácií v tejto veci boli zaregistrované skôr zo strany jednotlivých členov rusínskych občianskych združení – avšak nemali želaný efekt z toho dôvodu, že: nemali systematický charakter; chýbala finančná podpora takýchto aktivít; nemali podporu zriaďovateľov; nedostatočná argumentácia pragmatických dôvodov, ktoré by presvedčili rodičov; neexistoval výkonný štátny orgán, ktorý by sprostredkované informácie a návrhy uviedol do praktického života; neexistovali žiadne stimulačné mechanizmy, napr. finančné zvýhodnenie zakladania materských škôl s výchovným jazykom rusínskym, čo v regióne ekonomicky slabom je dosť závažný moment.

[16] V januári 2023 bolo vydané nové nariadenie vlády SR č. 35/2023 Z. z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania SR patriaci k NM tvoria najmenej 15 % obyvateľstva (reflektuje na výsledky SODB 2021, interpretáciu 2 otázok na národnosť a na ostatnú novelu zákona č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov NM).

Výbor expertov RE považoval v prvom (2006) aj druhom (2009) monitorovacom cykle tento záväzok za **nesplnený** a vyzval slovenské orgány na prijatie opatrení na zabezpečenie významnej časti predškolského vzdelávania v rusínčine, ako aj na zabezpečenie kontinuálnej ponuky na rôznych stupňoch vzdelávania.

Tretia periodická správa SR (2012) uvádza, že predškolské vzdelávanie v rusínčine je dostupné v regióne, kde sa týmto jazykom hovorí, a v obciach, kde existujú školy s vyučovacím jazykom rusínskym – Čabiny, Bajerovce, Kalná Roztoka, a v menšinovej škôlke v Prešove (sic!). Slovenské orgány nepriaznivý stav argumentovali nezáujmom rodičov o vzdelávanie v rusínčine. Podľa nás problémom je skôr absencia systematického prístupu zo strany príslušných orgánov k otázke informovania rodičov. V 3. monitorovaní (2012) Výbor expertov RE považoval tento záväzok iba za **čiastočne splnený**.[17]

4. hodnotiaca správa VE RE (2015) konštatovala, že v SR existuje jedna rusínska MŠ v Čabinách (10 detí) a jedna dvojjazyčná slovensko-rusínska MŠ v Bajerovciach (6 detí).[18] Výbor expertov vo 4. správe zastáva názor, že súčasná ponuka je veľmi malá, berúc do úvahy počet osôb hlásiacich sa k rusínskej menšine, a teda aj po 4., neskôr aj po 5. cykle monitorovania (2019) hodnotí záväzok SR iba za **čiastočne splnený**.[19] Šiesta implementačná správa SR (2024) uvádza, že k 15. septembru 2022 v Slovenskej republike evidujeme 4 MŠ: dve MŠ pri základnej škole a to v Kalnej Roztoke a Klenovej, jednu MŠ v Čabinách a jednu Súkromnú MŠ v Prešove.[20]

[17] Tretia Hodnotiaca správa Výboru expertov, dostupné online na http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov (22. 10. 2017).

[18] Od 1. 9. 2021 OZ Kolíska otvorilo v Prešove Materskú školu Kolýsočka s prvotným zámerom, že to bude MŠ s vyučovacím jazykom rusínskym. V dôsledku objektívneho problému s naplnením kapacity takejto škôlky prvotný zámer jej iniciátori museli prispôsobiť záujmu rodičov, takže škôlka funguje ako bilingválna – slovensko-rusínska. Od 1. 6. 2022 vedenie škôlky avizovalo otvorenie jednej triedy pre ukrajinské deti žijúce v Prešove ako dočasnú pomoc najmä pre ukrajinských odídencov v Prešove a jeho okolí počas trvania vojnového stavu na Ukrajine. Pozri https://www.rusinskyjazyk.sk/materska-skola/#reservation-form

[19] Pozri pozn. č. 18 a 19.

[20] Pozri pozn. č. 6.

Základné vzdelávanie

b ...

ii – zabezpečiť, aby prevažná časť vyučovania na základnom stupni bola zabezpečená v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch

V SR v súčasnosti existujú iba 2 ZŠ s vyučovacím jazykom rusínskym (Kalná Roztoka, Klenová), v ktorých okrem predmetu rusínsky jazyk a kultúra sa v rusínskom jazyku na I. stupni ZŠ vyučujú aj iné predmety (hudobná, výtvarná, telesná výchova a regionálna výchova – vlastiveda). Podľa 6. implementačnej správy (2024) v SR evidujeme 4 školy s vyučovaním rusínskeho jazyka (Základná škola s MŠ Michala Sopiru Radvaň nad Laborcom – 48 žiakov, Základná škola Komenského Medzilaborce – 127 žiakov, Základná škola Duchnovičova Medzilaborce – 84 žiakov, Spojená škola – Základná škola Svidník – 119 žiakov).[21] Počet škôl vyučujúcich rusínsky jazyk v SR je pomerne stabilný, hoci veľmi nízky, napriek tomu, že na Slovensku stúpol počet obcí s minimálne 20-percentným osídlením Rusínov zo 68 v roku 1991 na 91 v roku 2001 až na 124 v roku 2011.[22] V niektorých ZŠ sa vyučovanie rusínskeho jazyka prestalo realizovať vraj pre nezáujem rodičov (ZŠ Kolbovce, ZŠ Šarišský Štiavnik, ZŠ Duchnovičova v Medzilaborciach, II. ZŠ vo Svidníku, ZŠ 1. mája v Snine, ZŠ v Stakčíne), v iných sa zase začalo realizovať pre záujem rodičov s cieľom zachovať školu v obci (Kalná Roztoka, Čabiny, Bajerovce, Klenová). Tým samozrejme nechceme povedať, že počet ZŠ, na ktorých sa vyučuje rusínsky jazyk, je uspokojivý, naopak, sú tu veľmi veľké rezervy, ktoré sú dôsledkom pasivity zriaďovateľov týchto škôl a absencie štátneho orgánu, ktorý by plnenie ustanovení charty v oblasti vzdelávania v rusínskom jazyku, podobne ako aj v iných menšinových jazykoch, sledoval a vyvíjal podporné aktivity s cieľom ich realizácie v praxi. Tejto problematike sa iba čiastočne venujú rusínske občianske združenia v rámci svojich kultúrnych projektov, avšak nedisponujú profesionálnymi pracovníkmi, ktorí by mohli byť nápomocní v tejto oblasti, pretože svoju činnosť vyvíjajú iba na báze dobrovoľnosti, takže bez akýchkoľvek kompetencií a finančných zdrojov nemôžu na seba zobrať ani relevantnú zodpovednosť v oblasti školstva. Je to úloha pre štát, ktorý by mal stimulovať vznik a podporovať existenciu takýchto škôl, a to špeciálnymi mechanizmami.

[21] Pozri pozn. č. 6.

[22] V januári 2023 bolo vydané nové nariadenie vlády SR č. 35/2023 Z. z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania SR patriaci k NM tvoria najmenej 15 % obyvateľstva. Reflektujúc výsledky sčítania obyvateľstva z roku 2021, takýchto obcí, v ktorých žije minimálne 15% obyvateľov rusínskej národnosti, je na Slovensku 156.

Výbor expertov RE teda považoval tento záväzok v rámci prvého monitorovacieho cyklu za **nesplnený** a vyzval slovenské orgány, aby prijali opatrenia na zabezpečenie významnej časti základného vzdelávania v rusínčine, ako aj na zabezpečenie ponuky kontinuálneho vzdelávania na rôznych stupňoch.

V druhej (2008) periodickej správe SR sa uvádza, že od roku 2008 bude vyučovanie v rusínskom jazyku poskytovať iba jedna ZŠ. Ďalšie tri ZŠ vyučujú rusínsky jazyk ako zjavne voliteľný vyučovací predmet (štyri triedy, 34 žiakov). Výbor expertov však oponoval, že tento záväzok si vyžaduje, aby sa podstatná časť vyučovania na základnom stupni uskutočňovala v rusínskom jazyku, čo znamená, že okrem výučby *daného jazyka* sa musia aj ostatné predmety vyučovať *v rusínskom jazyku.* Toto ustanovenie musí byť integrálnou súčasťou učebných osnov. Výbor expertov RE po 2. monitorovacom cykle považoval tento záväzok za **nesplnený**, pretože počet škôl vyučujúcich rusínsky jazyk a literatúru sa výrazne znížil (v predošlom monitorovacom cykle ich bolo 8). Podľa tretej (2012) periodickej správy poskytovala v školskom roku 2010/2011 vyučovanie v rusínčine iba jedna základná škola a rusínčina ako materinský jazyk sa vyučoval na troch školách. Výbor expertov RE považoval tento záväzok SR aj po 3. monitorovaní iba za **čiastočne splnený**, podobne aj po 4. (2015) a 5. cykle monitorovania (2019). Aktuálnu ponuku možnosti výučby hodnotil ako **príliš nízku**, vzhľadom na nárast počtu osôb náležiacich k rusínskej menšine. Upozorňuje, že počet škôl, v ktorých sa vyučuje v menšinových jazykoch alebo v ktorých sa menšinové jazyky vyučujú, sa počas monitorovacích cyklov **znižuje, a znovu vyzýva k pravidelnému a včasnému informovaniu a k štátnym stimulom**.[23]

[23] K 5. monitorovaniu pozri pozn. č. 19.

Stredoškolské vzdelávanie

c ...

ii – umožniť, aby prevažná časť vyučovania na stredných školách bola zabezpečená v regionálnych alebo menšinových jazykoch

V súčasnosti sa rusínsky jazyk nevyučuje na žiadnej strednej škole v SR. Na Gymnáziu v Medzilaborciach v školskom roku 2002/2003 sa realizovala výučba rusínskeho jazyka ako nepovinného predmetu, o rok neskôr táto výučba zanikla a podľa informácií z webovej stránky na tomto gymnáziu sa viedol už iba krúžok rusínskeho jazyka a kultúry. To však neznamená, že na východe Slovenska neexistujú predpoklady na vznik stredných škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka. Nepriaznivá situácia je znovu výsledkom nedostatočnej aktivity či skôr nečinnosti v tejto otázke kompetentných štátnych inštitúcií a zriaďovateľov stredných škôl, a v neposlednom rade takisto riaditeľov stredných škôl. Zaevidované boli pokusy o založenie triedy alebo skupiny v rámci triedy s vyučovaním rusínskeho jazyka konkrétne na Sociálnej a pedagogickej akadémii v Prešove, ktorá by mala vychovávať učiteľov materských škôl aj pre národnostne zmiešané regióny alebo obce s menšinovým rusínskym obyvateľstvom.[24] Iniciátormi propagačnej akcie bol Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity a reprezentanti niektorých rusínskych občianskych združení. Vedenie školy napokon výučbu nezačalo, argumentujúc nedostatočným počtom prihlásených žiakov a absenciou kvalifikovaného učiteľa. Záujemcov o výučbu rusínčiny nakoniec zaradili na výučbu iných jazykov. Výbor expertov RE teda považoval tento záväzok SR aj po 3. monitorovacom cykle za **nesplnený**. K zásadným zmenám nedošlo ani po 4. a 5. cykle hodnotenia (2015 – 2019).

V kontexte problematiky stredoškolského vzdelávania v rusínskom jazyku v SR dovolíme si poznamenať, že po 4. monitorovacom cykle (2015), v školskom roku 2015/2016 Odbor školstva

24 Копорова, Кветослава: Русиньскый язык на педаґоґічній академії, dostupné online na http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#Русиньскый_язык_на_педаґоґічній_академії (22. 10. 2017); К[опорова]. К[ветослава]: На академії мож ся учіти і русиньскый язык, dostupné online na http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#rodicia (22. 10. 2017).

Úradu Prešovského samosprávneho kraja vykonal na stredných školách prieskum, ktorý sa týkal záujmu o výučbu rusínskeho jazyka. Tento priniesol značne znepokojivé výsledky: ani jedna oslovená škola nezaznamenala záujem zo strany žiakov alebo ich zákonných zástupcov o vyučovanie predmetov v rusínskom jazyku, navyše väčšina oslovených vybraných škôl v okresoch s rusínskym obyvateľstvom uviedla, že všetci ich žiaci sa hlásia k slovenskej národnosti. V kontexte činnosti pracovnej skupiny MŠ SR, zriadenej 11. júla 2016 za účelom vypracovania novej *Koncepcie rozvoja výučby rusínskeho jazyka a kultúry v materských školách, základných školách a stredných školách v Slovenskej republike,* členmi ktorej na žiadosť MŠ SR sa stali aj odborní pracovníci odboru školstva Úradu Prešovského samosprávneho kraja, práve títo v dňoch 26. – 28. septembra 2016 realizovali prieskum dotazníkovou formou špeciálne na Pedagogickej a sociálnej akadémii v Prešove, kde bol už pred časom avizovaný záujem študentov o výučbu rusínskeho jazyka na základe propagačných akcií ÚRJK PU. V tomto prieskume mali študenti odpovedať na 3 otázky: 1. Máte záujem o štúdium predmetu rusínsky jazyk a literatúra? 2. Máte záujem o maturitu z predmetu rusínsky jazyk a literatúra? 3. Ak by ste zmaturovali z predmetu rusínsky jazyk a literatúra, máte záujem o prácu v MŠ, kde by sa výučba viedla v rusínskom jazyku? Ankety sa zúčastnilo spolu 330 žiakov odboru 7649 M Učiteľstvo pre materské školy a vychovávateľstvo, čo je 87,8 % zo všetkých žiakov študujúcich tento odbor. Výsledky druhého prieskumu, týkajúce sa iba tejto jednej SŠ, boli už o čosi priaznivejšie a myslíme si, že aj objektívnejšie. Zhrnuli sme ich do nasledujúcej tabuľky:

Ročník	1. otázka	2. otázka	3. otázka
prvý	12 áno / 78 nie	5 áno / 85 nie	4 áno / 86 nie
druhý	16 áno / 67 nie	6 áno / 77 nie	8 áno / 75 nie
tretí	12 áno / 73 nie	5 áno / 80 nie	8 áno / 77 nie
štvrtý	14 áno / 58 nie	11 áno / 61 nie	11 áno / 61 nie
spolu	**54 áno / 276 nie**	**27 áno / 303 nie**	**31 áno / 299 nie**

Z tabuľky je zrejmé, že v každom ročníku určitá časť študentov kladne odpovedala na každú postavenú otázku. Na prvú otázku odpovedalo kladne 54 žiakov, čo je 14,36 %, na druhú otázku od-

povedalo kladne 27 žiakov (7,2 %) a na tretiu otázku odpovedalo kladne 31 žiakov (8,2 %).

To znamená, že minimálne na tejto strednej škole v Prešovskom kraji študujú študenti, ktorí majú rusínsky pôvod, ovládajú rusínske nárečia a majú aj záujem o výučbu rusínskeho jazyka. Na základe toho môžeme predpokladať, že v Prešovskom kraji, najmä v jeho severovýchodných okresoch kompaktne obývanými rusínskym obyvateľstvom (okr. Medzilaborce, Snina, Humenné, Svidník, Bardejov, Stará Ľubovňa) na stredných školách študujú študenti aj rusínskej národnosti. Myslíme si, že na získanie relevantných výsledkov o záujme učiť sa rusínsky jazyk je namieste zorganizovať takýto prieskum v špeciálne vybraných stredných školách v uvedených okresoch. Inou otázkou však je, ako s týmito výsledkami – v prípade, že pre rusínsky jazyk budú priaznivé – každá škola naloží, pretože adaptácia tohto menšinového jazyka do škôl a jeho udržanie stojí na záujme niekoľkých zainteresovaných strán: v prvom rade rodičov, ďalej samotných žiakov, pedagógov, ale aj predstaviteľov miest a obcí v Prešovskom kraji.

Odborné a učňovské vzdelávanie

d ...

ii – umožniť, aby prevažná časť vyučovania na odborných školách bola zabezpečená v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch

Myslíme si, že na danom stupni rozvoja rusínskeho jazyka je možné zabezpečiť na odborných školách iba vyučovanie predmetov rusínsky jazyk, rusínska literatúra, rusínska kultúra, regionálna výchova a dejiny v rusínskom jazyku. Chýbajú však podporné a stimulujúce aktivity kompetentných štátnych orgánov a zriaďovateľov takýchto škôl, ktoré by v tomto smere boli iniciátormi vzdelávania v rusínskom jazyku, ako aj kontrolného orgánu, ktorý by hodnotil úroveň plnenia prijatých záväzkov.

Výbor expertov považoval tento záväzok v 1. monitorovaní (2006) za **nesplnený** a vyzval slovenské orgány na prijatie opatrení zabezpečujúcich podstatnú časť výučby na odborných a učňovských školách v RJ. Podľa 2. aj 3. periodickej správy SR sa rusínsky jazyk nevyučoval na žiadnej odbornej škole a teda aj po 2. a 3.

monitorovaní Výbor expertov RE vyhodnotil tento záväzok SR za **nesplnený.** Podľa 4. hodnotiacej správy VE RE a na základe informácií získaných počas návštevy v SR Výbor expertov konštatoval, že žiadne stredné, technické alebo odborné školy nesprístupňujú aspoň podstatnú časť vzdelávania v rusínskom jazyku. Identickú konštatáciu sme zaznamenali aj po 5. monitorovaní.

Zhrňujúc Výbor expertov vyzval slovenské orgány, aby „prijali opatrenia zabezpečujúce podstatnú časť predškolskej výchovy a výučby na základných, stredných, odborných a učňovských školách v rusínskom jazyku a zabezpečili kontinuitu ponuky na všetkých stupňoch vzdelávania“.[25]

Univerzitné a vysokoškolské vzdelávanie

e...

ii – zabezpečiť prostriedky na štúdium týchto jazykov ako odborných predmetov univerzitného a iného vysokoškolského štúdia

Od akademického roku 1999/2000 z iniciatívy vlády SR a vďaka jej špecifickej finančnej podpore na Prešovskej univerzite bol založený Ústav národnostných štúdií a cudzích jazykov s Oddelením rusínskeho jazyka a kultúry, ktorý poskytoval do konca akademického roka 2005/2006 iba prehĺbenú formu štúdia rusínskeho jazyka pre študentov Učiteľstva pre I. stupeň ZŠ. Až v roku 2005 bol v SR akreditovaný prvý učiteľský bakalársky študijný program (ŠP) rusínsky jazyk a literatúra, v roku 2008 magisterský a v roku 2013 doktorandský študijný program slavistika – rusínsky jazyk a literatúra. Všetky uvedené vysokoškolské ŠP od roku 2008 realizuje Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity, ktorý realizuje aj projekty vzdelávacieho charakteru prístupné nielen pre akademickú, ale aj pre širšiu laickú verejnosť. V kontexte charty jazykov realizácia a štátna finančná podpora univerzitného vzdelávania na báze rusínskeho jazyka v SR je zároveň **jediným splneným** z deviatich prijatých Slovenskou republikou ustanovení Článku 8 charty jazykov – Vzdelávanie. Jeho splnenie Výbor expertov RE konštatoval už v 2. monitorovacom cykle (2009).

[25] Tretia Hodnotiaca správa Výboru expertov, s. 30, dostupné online na https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CC619DD618C614B2C1257CDF00401371_SK/$File/140228_3_Hodnotiaca_sprava_vyboru_expertov.pdf (22. 10. 2017).

Priebežné vzdelávanie a vzdelávacie kurzy pre dospelých

f...

i – zabezpečiť poskytnutie priebežného vzdelávania alebo vzdelávacích kurzov pre dospelých prevažne alebo úplne v regionálnych alebo menšinových jazykoch, alebo

ii – umožniť, aby sa tieto jazyky stali predmetmi vzdelávania dospelých alebo súčasťou priebežného vzdelávania

Vysvetlenie tohto bodu je naznačené v predchádzajúcej časti *Univerzitné a VŠ vzdelávanie*.

Pokiaľ ide o hodnotenie splnenia tohto záväzku, Výbor expertov RE po 2. cykle monitorovania (2009) považoval tento záväzok iba za **čiastočne splnený**. Požadoval totiž decentralizovanejšiu ponuku rusínčiny ako predmetu vzdelávania dospelých a ďalšieho vzdelávania, nielen prostredníctvom Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry na Prešovskej univerzite v Prešove. V tomto kontexte relevantné sú nové projekty aktualizačných vzdelávacích programov pre učiteľov rusínskeho jazyka, ktoré pripravilo Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, pričom pre 3 z nich v roku 2013 a 2015 získalo akreditáciu a ich aj zrealizovalo. Ich realizácia prispela k zvýšeniu kvalifikovanosti aj učiteľov rusínskeho jazyka a zároveň k stimulácii záujmu učiteľov ZŠ a SŠ o výučbu rusínskeho jazyka.

3. periodická správa SR neposkytuje žiadne dodatočné informácie v tomto smere. 4. hodnotiaca správa VE RE konštatuje, že v roku 2013 slovenské orgány poskytli finančnú podporu nevládnej organizácii na projekt ponúkajúci kurzy rusínskeho jazyka deťom aj dospelým. V rokoch 2013 – 2022 totiž OZ Kolíska v Prešove s podporou Úradu vlády SR realizovalo projekt *Večerné školy rusínskeho spisovného jazyka pre deti i dospelých*,[26] ktoré navštevovalo v priemere okolo 400 účastníkov vrátane učiteľov od predškolského až po vysokoškolské vzdelávanie.[27]

Po 4. aj 5. monitorovaní VE RE tento záväzok hodnotil ako **čiastočne splnený** a odporučil slovenským orgánom zintenzívniť ponuku rusínskeho jazyka vo vzdelaní dospelých a v pokračujúcom vzdelaní.

[26] Pozri https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/

[27] Pozri internetovú stránku OZ Kolysočka – Kolíska na http://www.rusinskyjazyk.sk/ (22. 10. 2017).

g – prijať opatrenia na zabezpečenie vyučovania dejín a kultúry, ktoré ovplyvnili regionálny alebo menšinový jazyk

Na Slovensku doposiaľ neboli vydané učebnice rusínskych dejín pre jednotlivé stupne škôl, s výnimkou jediného doplnkového učebného textu (Magocsi, P. R.: *Rusíni na Slovensku*. Prešov: Rusínska obroda, 1994) pravdepodobne preto, že ani v jednej škole t. j. ani v regióne s kompaktným osídlením Rusínov zriaďovatelia a riaditelia škôl, resp. aj učitelia dejín, takúto požiadavku nevzniesli. Legislatíva v tomto smere však naklonená výučbe regionálnych alebo rusínskych dejín je, pretože každá škola, a zvlášť sa to očakáva od škôl na národnostne zmiešanom území, tento predmet môže žiakom ponúknuť v rámci svojho Školského vzdelávacieho programu. Problém je však zrejme v inom, a to, že na Slovensku z objektívnych príčin doposiaľ chýbajú učitelia kvalifikovaní na dejiny Rusínov.

Z iniciatívy MŠ SR a Štátneho pedagogického ústavu v roku 2014 sa začala príprava príručky pre žiakov „Národnostné menšiny – zoznámme sa“, ktorá vyšla až v roku 2020. Napokon však neslúži žiakom, ale učiteľom ako doplnkový učebný materiál.

Sumarizujúc môžeme konštatovať, že v SR ešte stále nie je dostatok učebníc rusínskej histórie, s výnimkou jedného doplnkového učebného textu z roku 1994 a ďalšieho z roku 2020. Vyučovanie dejín a kultúry Rusínov závisí čisto od iniciatívy škôl. Čo sa týka vyučovania dejín Rusínov pre tých, ktorí nehovoria po rusínsky, slovenské vzdelávacie programy ani učebnice nezahŕňajú žiadne informácie o miestnej histórii. Na základe toho Výbor expertov RE kontinuálne považuje tento záväzok SR iba za **čiastočne splnený** a odporúča slovenským orgánom zintenzívniť vyučovanie dejín a kultúry Rusínov.

Istý pozitívny posun v tomto bode zaznamenáva až 6. implementačná správa SR (2024),[28] ktorá uvádza, že na podporu vyučovania dejín a kultúry Rusínov Národný inštitút vzdelávania a mládeže (NIVaM) participoval na tvorbe podporných didaktických materiálov vo forme tzv. krátkych metodických inšpirácií (ďalej len „KMI“). Tie sú aktuálne voľne dostupné v prostredí kurzu v Moodle určeného pre podujatia učiteľského fóra pre školy s VJR.[29] Uvedený link

[28] Pozri pozn. č. 11.

[29] https://moodle.mpc-edu.sk/course/view.php?id=797 (v slovenskom jazyku).

sa zároveň stal miestom na spoločné zdieľanie asynchrónnej komunikácie na konkrétne stanovené odborné témy v rámci jednotlivých stretnutí učiteľského fóra, kde mali účastníci bezprostrednú možnosť prezentovať svoje skúsenosti a výstupy z jednotlivých podaktivít. Zároveň v prostredí kurzu majú účastníci aktívny prístup k spomínaným KMI venovaným problematike rusínskych dejín a problematike rusínskych dialektov na Slovensku. Ide o spracovanie tém, ktoré nie sú dodnes relevantne spracované v učebniciach pre vyučovanie rusínskeho jazyka, avšak pre potreby praxe sú žiadané. Uvádzame zoznam jednotlivých zverejnených KMI: Pôvod a história Rusínov I. – Slovania v období ranného stredoveku; Pôvod a história Rusínov II. – Najstaršie zmienky o Rusínoch; Pôvod a história Rusínov III. – Rozdelenie pôvodných Slovanov v období 9. – 12. storočia; Pôvod a história Rusínov IV. – Rusíni a vznik Uhorska; Pôvod a história Rusínov V. – Prvé písomné zmienky o Rusínoch Uhorska; Pôvod a história Rusínov VI. – 1241 a 1242 – Ťažké roky pre arpádovské Uhorsko; Dialekty rusínskeho jazyka na Slovensku I.; Dialekty rusínskeho jazyka na Slovensku II.

h – zabezpečiť základné a ďalšie vzdelávanie učiteľov potrebných na realizáciu tých písmen od a) po g), ktoré zmluvná strana prijala

Je pravda, že aj v súčasnosti na Slovensku pretrváva závažný nedostatok kvalifikovaných učiteľov rusínskeho jazyka a literatúry, pretože v praxi je zatiaľ iba vyše 20 absolventov učiteľského magisterského študijného programu rusínsky jazyk a literatúra. To znamená, že výučbu predmetu rusínsky jazyk a kultúra, tam kde si to vyžaduje situácia, zabezpečujú aj naďalej učitelia, ktorí alebo absolvovali prehĺbenú formu výučby rusínskeho jazyka a kultúry na PdF PU (1999 – 2006), alebo učitelia s niekoľkoročnou praxou na I. a II. stupni ZŠ, ktorí absolvovali ďalšie vzdelávanie vo forme kurzov rusínskeho jazyka a kultúry organizovaných MPC v Prešove, a aj učitelia, ktorí absolvovali akreditované aktualizačné programy MPC.

V súčasnosti aj ÚRJK PU ponúka rozširujúce štúdium a rigorózne konanie z rusínskeho jazyka a literatúry, do ktorého sú zahrnuté aj dejiny Rusínov, materiálna a duchovná kultúra Rusínov. Zatiaľ tieto formy vzdelávania neabsolvoval ani jeden učiteľ

rusínskeho jazyka. Aj medzinárodný vzdelávací projekt *Studium Carpatho-Ruthenorum,* ktorý realizuje ÚRJK PU od roku 2010, poskytuje rozšírenie vedomosti a kompetencií z rusínskeho jazyka, rusínskej kultúry a dejín Rusínov. Tohto projektu sa čiastočne zúčastnilo niekoľko učiteľov rusínskeho jazyka.

Výbor expertov považoval tento záväzok v rámci 1. monitorovacieho cyklu za **nesplnený** a v druhom aj treťom monitorovacom cykle iba za **čiastočne splnený**, pretože nemal dostatok informácií, aby mohol zhodnotiť, či ešte vždy pretrváva vážny nedostatok kvalifikovaných učiteľov, ktorý bol zistený v predchádzajúcom monitorovacom cykle. Príslušným riadiacim orgánom odporučil zlepšiť vzdelávanie učiteľov a aby im poskytli základné školenie a doškoľovanie pre vzdelávanie v rusínskom jazyku. Aj po 4. a 5. monitorovaní ostalo hodnotenie záväzku SR ako **čiastočne splnené**.

Istý pozitívny posun v tomto bode prináša 6. implementačná správa SR (2024),[30] ktorá uvádza, že profesijný rozvoj pedagogických zamestnancov vyučujúcich v učebnej praxi predmet rusínsky jazyk a literatúra zabezpečuje aktuálne Krajské pracovisko NIVaM-u v Prešove. Od roku 2019 do konca júla 2023 bolo zrealizovaných 21 tematických webinárov. V rámci NP Teachers mali pedagogickí zamestnanci možnosť stretávať sa a konzultovať aktuálne edukačné problémy na vybrané témy aj v rámci učiteľského fóra pre školy s vyučovacím jazykom rusínskym. V rámci tejto formy sa realizovali 4 stretnutia (v čase od apríla 2021 do februára 2022), ktorých sa zúčastnilo 7 pedagogických zamestnancov.

Pedagogickí zamestnanci zo škôl s vyučovacím jazykom rusínskym a s vyučovaním rusínskeho jazyka dostali možnosť vzdelávať sa v rámci akreditovaných programov inovačného vzdelávania. Pedagogickí zamestnanci v rámci ponuky MPC využili možnosť absolvovať program inovačného vzdelávania Využitie portfólia v procese sebarozvoja pedagogického zamestnanca. Konkrétne v rámci vzdelávacej skupiny sa vzdelávania zúčastnilo 9 účastníkov zo škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka (Základná škola s MŠ Michala Sopiru Radvaň nad Laborcom; Spojená škola Centrálna 464, Svidník) a časť vzdelávania (reflexia dištančných úloh) bola realizovaná aj v rusínskom jazyku. Pre učiteľov rusínskeho jazyka

[30] Pozri pozn. č. 11.

a literatúry NIVaM sprístupnil pre potreby učebnej praxe množstvo učebných zdrojov vo forme pracovných listov a prezentácií s odporúčaniami pre pedagogickú prax. Počas realizácie jednotlivých odborných podujatí boli účastníkom ponúknuté a sprístupnené dokumenty.[31]

i – vytvoriť jeden alebo viac kontrolných orgánov zodpovedných za kontrolu prijatých opatrení a za pokrok dosiahnutý pri zavádzaní alebo rozvoji výučby regionálnych alebo menšinových jazykov a vypracovanie pravidelných správ o svojich zisteniach, ktoré sa zverejnia

Takýto kontrolný orgán v SR dodnes neexistuje. Druhá periodická správa SR uvádzala ako príslušný orgán Radu pre národnostné školstvo (poradný orgán ministra školstva), avšak táto mala od samého začiatku iba formálny charakter a nikdy plnohodnotne nefungovala. Výboru expertov RE chýbali konkrétne informácie o tom, ako táto rada monitoruje prijaté opatrenia a dosiahnutý pokrok v zavádzaní alebo rozvíjaní výučby rusínskeho jazyka a výučby v rusínskom jazyku a ako vypracúva verejné periodické správy. Výbor expertov opätovne zdôraznil, že tento záväzok si vyžaduje **orgán zameraný na dohľad nad výučbou regionálnych alebo menšinových jazykov**. V praxi je možné, aby existujúci orgán monitoroval prijaté opatrenia a dosiahnutý pokrok v oblasti vzdelávania v menšinových jazykoch a vypracúval i zverejňoval periodické správy. Sme presvedčení, že veci by najviac prospelo, ak by štát zriadil špeciálny štátny orgán napr. splnomocnenca pre rusínske školstvo, resp. systémové pracovné miesta alebo špeciálne oddelenie, ktoré by malo na starosti rusínske školstvo, napr. v rámci Krajského školského úradu v Prešove, teda v kraji, kde kompaktne žije rusínske obyvateľstvo, alebo v rámci Ministerstva školstva SR. Výbor expertov RE aj po 3. cykle monitorovania (2012) považoval tento záväzok za **nesplnený** a vyzval slovenské orgány, aby vytvorili alebo poverili dozorný orgán úlohou monitorovania prijatých opatrení a dosiahnutého pokroku v rozvoji výučby v menšinových jazykoch, resp. menšinových jazykov, a vypracovávania verejných periodických správ o jeho zisteniach.

[31] https://moodle.mpc-edu.sk/enrol/index.php?id=797 (v slovenskom jazyku)

Vo 4. hodnotiacej správe (2015) VE RE ocenil zriadenie Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny (2011), ktorý vypracováva ročné správy o propagácii kultúry národnostných menšín, o vzdelávaní a o používaní menšinových jazykov, ktoré predkladá Rade vlády pre národnostné menšiny na schválenie. Výboru predsedal splnomocnenec vlády pre národnostné menšiny (od roku 2012). V roku 2013 minister školstva vytvoril Radu ministra pre národnostné školstvo a implementáciu charty.

Po 5. monitorovaní VE RE konštatoval iba **zlepšujúcu sa tendenciu** v plnení tohto záväzku SR.

5 Záver

Záverom môžeme konštatovať, že **bilancia plnenia prijatých deviatich záväzkov pre rusínsky jazyk v článku 8 – *Vzdelávanie* Charty regionálnych alebo menšinových jazykov Slovenskou republikou za obdobie rokov 2003 – 2024, t. j. po piatich monitorovacích cykloch Výboru expertov Rady Európy a po 20 rokoch implementácie ECHRMJ v SR, je nasledujúca:**

- **SPLNENÝ záväzok (1): ods. 1 písm. e) bod ii;**
- **ČIASTOČNE SPLNENÝ záväzok (5): ods. 1 písm. a) bod ii; písm. b) bod ii; písm. f) bod ii; písm. g); písm. h);**
- **NESPLNENÝ záväzok (3): ods. 1 písm. c) bod ii; písm. d) bod ii; písm. i).**

Po vyhodnotení výsledkov implementácie ECHRMJ v článku 8 – Vzdelávanie v rusínskom jazyku môžeme konštatovať nasledujúce:

1. **Najefektívnejšie plnenie** charty jazykov v SR bolo zaznamenané v prvých troch cykloch monitorovania (2006 – 2012).
2. **Obdobie stagnácie** – od 3. po 5. monitorovanie (2012 – 2019), v ktorom nedošlo k významným pozitívnym výsledkom v plnení charty, a teda ani k zmenám v hodnoteniach dosahovania pokroku Slovenskej republiky Výborom expertov Rady Európy.

Sumarizujúc všetky vyjadrenia a hodnotenia môžeme konštatovať, že ich výsledkom je veľmi nepriaznivá bilancia rozvoja rusínskeho národnostného školstva v Slovenskej republike, hoci v niektorých ukazovateľoch bol aj v období stagnácie zaznamenaný mierny náznak zlepšenia.

LITERATÚRA

Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov. Oznámenie č. 588/2001 Z. z. [online]. Dostupné na: https://www.zbierka.sk/sk/predpisy/588-2001-z-z.

EURÓPSKA ÚNIA NA SLOVENSKU. Rada Európy. [online]. Dostupné na: http://www.europskaunia.sk/rada_europy.

JONES, Meirion Prys. *Ohrozené jazyky a jazyková rozmanitosť v Európskej únii*. Brusel: Európsky parlament_vydavateľ, 2013. [online]. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT(2013)495851(-SUM01)_SK.pdf [cit. 2016-07-02]; http://www.europarl.europa.eu/studies.

METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM. Vzdelávací kurz (Moodle, slovenský jazyk). [online]. Dostupné na: https://moodle.mpc-edu.sk/course/view.php?id=797.

OZ KOĽSOČKA – KOLÍSKA. Materská škola (rusinskyjazyk.sk). [online]. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/materska-skola/#reservation-form.

OZ KOĽSOČKA – KOLÍSKA. Oficiálna webová stránka. [online]. Dostupné na: http://www.rusinskyjazyk.sk/ [cit. 2017-10-22].

OZ KOĽSOČKA – KOLÍSKA. Večerné školy. [online]. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/.

RADA EURÓPY. *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín*. [online]. Dostupné na: https://www.mzv.sk/web/sk/diplomacia/temy/ludske-prava/narodnostne-mensiny-a-ochrana-mensinovych-jazykov.

SLOVENSKÁ REPUBLIKA. *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 160/1998 Z. z. Zbierka zákonov SR*. [online]. Dostupné na: https://www.mzv.sk/documents/10182/56225184/ramcovy_dohovor_na_ochranu_narodnostnych_mensin.pdf/e6c8905f-c7ac-f89f-8700-0d8f844fbfa3.

Šiesta správa o implementácii Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov v Slovenskej republike. Bratislava: Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, 2024. [online]. Dostupné na: https://www.mzv.sk/documents/10182/21729197/001-Ludske-prava-narodnostne-mensiny-6-kolo-monitoriviania-sprava-jazykova-charta-Slovensko.pdf/e8a4f239-57bb-0404-0ffb-35d5a4be067a.

UNESCO. *Atlas of the World's Languages in Danger. New edition of the Atlas of Endangered Languages*. UNESCO, 2012. [online]. Dostupné na: http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap [cit. 2016-10-31].

VÝBOR EXPERTOV CHARTY JAZYKOV. Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov. [online]. Dostupné na: http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov [cit. 2017-10-22].

VÝBOR EXPERTOV CHARTY JAZYKOV. Tretia hodnotiaca správa Výboru expertov. [online]. Dostupné na: https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CC619DD618C614B-2C1257CDF00401371_SK/$File/140228_3_Hodnotiaca_sprava_vyboru_expertov.pdf [cit. 2017-10-22].

Výkladová správa k Európskej charte regionálnych alebo menšinových jazykov [online]. Dostupné na: http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov [cit. 2017-08-18].

КОПОРОВА, Кветослава. На академії мож ся учіти і русиньскый язык. [online]. Dostupné na: http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#rodicia [cit. 2017-10-22].

КОПОРОВА, Кветослава. Русиньскый язык на педаґоґічній академії. [online]. Dostupné na: http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#Русиньскый_язык_на_педаґоґічній_академії [cit. 2017-10-22].

doc. PhDr. Anna Plišková, PhD., univ. prof.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: anna.pliskova@unipo.sk

ОРТОЕПІЧНЫ АСПЕКТЫ РОЗВОЯ СУЧАСНОГО РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВАКІЇ (ДАКІЛЬКО ПОЗНАЧОК К ПЕРШЫМ ПРАВИЛАМ РУСИНЬСКОЙ ВЫСЛОВНОСТИ З ОРТОЕПІЧНЫМ СЛОВНИКОМ)

Кветослава КОПОРОВА

Abstract

The article analyses the formation of orthoepic norms of contemporary Rusyn in Slovakia, focusing on the first Rules of Rusyn Pronunciation accompanied by an orthoepic dictionary. It outlines the sociolinguistic background of Rusyn language standardisation, shaped by historical ukrainisation and long-term contact with Slovak as the state language. Particular attention is paid to pronunciation phenomena arising at the intersection of East Slavic and West Slavic language areas, including consonant cluster simplification, vowel alternations, and the pronunciation of i versus y. The study also discusses how living speech practices of Rusyn users influenced normative decisions. The article highlights the practical orientation of the orthoepic rules and dictionary, designed primarily for teachers, media professionals, and actors working with spoken Rusyn, and situates contemporary Rusyn as a contact language reflecting both eastern and western Slavic influences.

Keywords: Rusyn language. Orthoepy. Pronunciation norms. Language standardisation. Language contact.

Соціолінґвістічный контекст

Сучастёв каждого нормативного языка суть окрем правил ортоґрафії таксамо ортоепічны правила, котры Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты приправив на выданя вєдно з першым ортоепічным словником русиньского літературного языка як выслїдок рїшаня 3-рочного проєкту (2018 – 2021) підпореного Культурнов і едукачнов аґентуров Міністерства школства, наукы, баданя і шпорту Словацькой републікы (KEGA).[1]

[1] Konštituovanie ortoepie a aktualizácia ortografie rusínskeho jazyka v korešpondencii s najnovšími výskumami a potrebami praxe, č. 022PU-4/2018.

Правила русиньской высловности з ортоепічным словником суть першыма ортоепічныма правилами в історії русиньского літературного языка на Словакії, кодіфікованого в роцї 1995[2].

У звязи з выданём першых ортоепічных правил жадать ся холем курто приближыти процес творїня єднотливых правил, але главнї факторы, котры не могли авторы обыйти, кедь думали на приятя нормативной высловности вжывателями – передовшыткым професіоналныма робітниками, котры з говоренов подобов русиньского языка нарабляють на денній базї. Ту в першім рядї думаєме на соціолінґвістічный контекст. Русины перешли значно комплікованый процес розвоя, жебы были на своїй автохтонній теріторії узнаны як народностна меншына державов (державами[3]), котрой (котрых) суть сучастёв. Політічны зміны, што проходили протягом сточ, не могли не охабити вплив на їх розвою в найшыршім слова змыслї, враховано розвоя їх материньского языка. Кедь думати на найновшу історію – по роцї 1989 (поменовану історіками як третє народне оброджіня Русинів), на материньскый язык Русинів (діалекты, а наслїдно на кодіфіковану подобу языка) впливали передовшыткым два факторы – україніза-ція (коли Русины были выголошены за Українців і їх язык за діалект українського языка[4]) і другый фактор – вплив языка державы, в котрій ся Русины в наслїдку розлічных політічных змін нашли[5]. Тоты два главны факторы не могли не вплинути

[2] Русиньскый язык на Словакії быв кодіфікованый на основі двох найрозшыреніших діалектів – западоземпліньского і выходоземпліньского. Земпліньскы русиньскы діалекты творять переходный тіп діалектів од лемківскых к середнёкарпатьскым, з переважуючіма языковыма знаками середнёкарпатьскых діалектів.

[3] В сучасности суть Русины узнаны як народностна меншына із вшыткыма правами, котры з уведженого статусу выплывають у вшыткых державах, де жыють (окрем України) – на Словакії, в Мадярьску, в Польщі, в Сербії, в Хорватії, в Румуньску.

[4] Україніізація впливала на вшыткых Русинів жыючіх в державах-сателітах бывшого Совєтьского Союзу.

[5] На Русинів впливали языкы держав, котрых ся стали сучастёв по розлічных політічных змінах. В тім контестї мож говорити впливі польского языка на Русинів-Лемків в Польщі, мадярьского языка на Русинів в Мадярьску, Сербского – на Русинів в Сербії...

на наслїдне конштітуованя нелем материньскых языків Русинів в Польщі, в Мадярьску, в бывшій Югославії (теперь Сербія і Хорватія), але таксамо на розвой материньского языка Русинів на Словакії. Словакізація ся так стала другым важным фактором про Русинів на Словакії (як протиреакція на насилну українізацію, але тыж як природный яв – жывот в державі, де урядным языком є словацькый язык). Уведжены два факторы не могли не брати до увагы при творїню ортоґрафічных норм кодіфікаторы русиньского языка на Словакії (русиньскый язык на Словакії быв славностно выголошеный за кодіфікованый 27. януара 1995 в главнім містї Словакії – у Братїславі), а таксамо не мож было не брати даны факторы до увагы при наслїднім творїню ортоепічных норм. О тім вшыткім были довгы (даколи плодны, часом мало ефектівны) діскусії лінґвістів вузшого кругу Языковой комісії при Інштітутї русиньского языка і культуры Пряшівскої універзіты у Пряшові[6] з тыма, котры нарабляють з русиньскым языком на професіоналній уровни (із членами шыршого кругу Языковой комісії[7]). Діскусії ся вели передовшыткым о правилах правопису (в контекстї їх змін, котры стали платны по роцї 2018), но наслїдно даны зміны впливали ай на высловность, што было треба зафіксовати в правилах ортоепії, котры русиньскый язык на Словакії до того часу іщі не мав.

Русиньскый язык – на стыку двох языковых (ай діалектных) ареалів

Попробуєме приближыти холем дакілько прикладів в ортоепії Русинів на Словакії, в котрых ся одразив вплив обидвох языковых ареалів (выходославяньского і западославяньского) в правилах высловности русиньского языка на Словакії.

Спомянули сьме насилну українізацію, но в тім контекстї не мож не спомянути ай природный вплив выходославяньского языка – сусїда. Кедьже русиньскый язык (на основі переважной векшыны знаків) быв зарядженый лінґвістами ід выходославяньскым языкам, ай ёго ґраматіка была збудована подля моделу найблизшого выходославяньского – українського языка. Але практічне хоснованя русиньского языка привело кодіфікаторів (а правилно) к наформулованю дакотрых правил правопису в корешпонденції із словацькым языком (як представителём западославяньского языкового ареалу). Но а ту выник простор на формулованя правил такой высловности (на роздїл од правопису), яку фіксують Русины на Словакії (она є єднака з высловностёв в українськім языку). Таков сортов правил є, наприклад, правопис адъєктівів, утвореных од назывників за помочі суфікса -ск- в припадах, де настає збіг консонантів. Українськый нормативный язык є характерный „спрощінём у групах приголосних“, но тото спрощіня ся не дотыкать лем высловности, але ай правопису. У словацькім языку то так не є. Там ся в многых припадах не спрощує – ани в правописї, ани у высловности[8].

Попозерайме ся на конкретне правило правопису, котре говорить: При творїню придавників од назывників за помочі суфікса -ск-, котрых коріньабо основа ся кончіть на непарны по твердости і мягкости консонанты **г**, **ж**, **ш, ч,** напр.: *Прага, Уг, муж, Паріж, Спіш, Комлошка, Уліч, голіч…* – не настає спрощіня (пишеме вшыткы консонанты, хоць їх не высловлюєме): ***пражскый***, ***ужскый*** (і ***ужаньскый***), ***мужскый***, ***паріжскый*** (наслїдок істор. палат. Г/Ж/З´), ортоепічный словник фіксує высловность: *пра́ськыї, у́ськыї, му́ськыї, пари́ськыї;* ***спішскый, улічскый, голічскый/голічство,*** в ортоепічнім словнику: *спі́ськыї, улі́цькыї, го*ʸ*лі́цькый/го*ʸ*лі́цтво*[9] ітд. **Позначка:** Але,

[6] Членами вузшого кругу Языковой комісії при Інштітутї русиньского языка і культуры суть: проф. ПгДр. Осиф Сіпко, ПгД., доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД., унів. проф., доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., унів. доц., Мґр. Зденка Цітрякова, ПгД. і Мґр. Михала Голубкова, ПгД.

[7] Шырший круг Языковой комісії творять професіоналны вжывателіе русиньского языка на Словакії з єднотливых функчных сфер – писателї, журналісты, працовници Музея русиньской культуры у Пряшові, модераторы в радію і телевізії, священици, методік про русиньскы школы, а в непослїднїм рядї учітелї русиньского языка.

[8] KRÁĽ, A. 2009. Pravidlá slovenskej výslovnosti. Druhé vydanie. Martin: Matica Slovenská, 423 s.

[9] У прикладах хоснуєме управлену фонетічну транскріпцію, таку, яка є поужыта в ортоепічнім словнику.

в досліду історічной палаталізації – Х/Ш/С´: *Чех – чеський (язык), монах – монаський (слюб), волох – волоська (колонізація),* так як: *чудак – чудацький, дурак – дурацький, жобрак – жобрацький...* (істор. палаталіз.: К/Ч/Ц´). Проблематіку правопису а наслїдной высловности в даных припадах сьме рїшали уж скорше (в порівнаню з роздїлнов высловностёв в словацькім языку, де ся ани в ортоепії не спрощує), не будеме о нїй подробнїше писати.[10] Выслїдком компромісу є, же в ортоепічнім словнику сьме зафіксовали нормативну высловность таку, на яку суть нашы вжыватель – Русины привыкнуты (із спрощінём). Односно спрощіня ортоґрафічный (а наслїдно ортоепічный словник) скоріґовав (в проспіх спрощіня) ай правопис (і наслїдну высловность, в контекстї із словацькым правописом) назв жытелїв – прислушників дакотрых міст, такых як: *Гамбурґ – Гамбурчан, гамбурьскый, Йоганесбурґ – Йоганесбурчан, Фрайбурґ – Фрайбурчан, фрайбурьскый, Норімберґ – Норімберчан, норімберьскый, Петербурґ – Петербурчан – петербурьскый...* Подля словацького правопису русиньскый правопис управив ай назву мадярьского міста *Мішковець* (было: *Мішколц*) – *Мішковчан, мішковскый*, але ай такы властны назвы як: *Сібір* (было: *Сібірь*), *Ізраел* (было: *Ізраіль*) і дакотры далшы. В тім контекстї была зафіксована ай нормативна высловность.

Вплив україньского правопису сьме реґістровали у вжывателїв русиньского нормативного языка (тых, котры ходили до україньскых школ) при творіню минулого часу такых часослов як: ***прийти, выйти, зайти, найти*** *(прийшов, выйшов, зайшов, найшов).* Така форма не корешпондовала із жывов бісїдов Русинів на Словакії. Суть то часослова утворены префіксалным способом од часослова руху – *йти* (друга форма вжываня – *іти).* Минулый час тых часослов ся буде творити подобным способом, як ай іншы часослова з основов теперїшнёго часу на -д-, -т- (*вести, плести, красти, іти* – котры історічно хосновали формы: **ведти, *плетти, *крадти, *идти*. Нормативна форма такых слов буде: ***дійти – дішов, дішло*** *(*не: *дійшов, дійшло),* ***найти – нашов, нашло*** *(*не: *найшов, найшло)*, так як і ***піти – пішов***, ***прийти – пришов, выйти – вышов, зайти – зашов***... (так і высловлюєме).

[10] Близше позерай: КОПОРОВА, К., 2015. Дакотры ортоґрафічны і ортоепічны проблемы в русиньскых масмедіях на Словакії. In: Русиньскый літературный язык на Словакії. 20 років кодіфікації. Зборник рефератів з IV. Міджінародного конґресу русиньского языка. Копорова, К., ед., 2015. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, с. 178.

Шпеціфікы русиньского языка (в ортоґрафії ай в ортоепії)

Ту попробуєме приближыти дакотры шпеціфікы русиньского языка на Словакії, котры сьме зафіксовали ай в правилах правопису (а наслїдно в ортоепії), котры не підлїгають впливам ани україньского, ани словацького языка, ці выходословацькых діалектів, заховали ся в такій подобі, в якій (многы з них) были зафіксованы, напр. в знамім Лінґвістічнім атласї Василя Латты.[11]

Єдным з такых явів є двояке походжіня вокалу [і], котре ся проявлює у высловности. В ґрупі діалектів, взятых за основу кодіфікації русиньского языка на Словакії, ся высловностёв точно выдїлює походжіня вокалу [і], котрый в припадї змягшіня попереднёго консонанту походить з історічного напіввокалу ѣ (ятя), напр. **лѣто, *дѣдо, *сѣно, *тѣло → лїто, дїдо, сїно, тїло [л´іто/ д´ідо/с´іно/т´ілo]* . Кедь [і] походить і з іншых вокалів, тогды ся у высловности консонант перед [і] не змягшує, напр.: *дом, стол, нос → дім, стіл, ніс [дім/стіл/ніс]...*

Далшым характерным знаком русиньскых діалектів (і русиньского нормативного языка) є історічна алтернація о>і, котра ся не реалізує аж до такой міры, як є то в україньскім языку (де є намного досліднїша).

Решпектуючі жыву бісїду Русинів на Словакії так зміны у правописї (а наслїдно у высловности) настали в дакотрых припадах історічной алтернації о>і[12] (в припадах, котры озна-

[11] ЛАТТА, В. 1991. Атлас українських говорів східної Словаччини. Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво, 553 с.

[12] Близше о тій проблематіцї позерай: КОПОРОВА, К., 2018. К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім нормативнім языку на Словакії. In: 20 років высокошкольской русиністікы на Словакії. Зборник рефератів з IV. Міджінародного конґресу русиньского языка. Рецензенты: проф. ПгДр. Йосиф Сіпко, ПгД., проф. ПгДр. Петер Каша, к. н. Пряшів:

чуєме за выняткы із історічной алтернації в запертім складї, де были в попереднїм словнику припустны двоякы формы. Перша – в корешпонденції із законом алтернації о>і в запертім складї, друга форма, решпектуюча роздїлность в жывій бісїдї Русинів на Словакії, де ся тот закон порушує). Вказало ся але, же такы двоякы формы вжывателїв нормативной подобы путають і роблять у правописї хаос. Так при третїй управі правопису ся даны формы (а наслїдно ай высловность) зъєднотили. Суть то припады такых слов і їх форм, як напр.: *рік – рочный* – ***рочник*** *(не: річник); пчола* – ***од пчол*** *(не: од пчіл), конець* – ***кончік, кончіти*** (не: *кінчік, кінчіти);* але: *паробок – од* ***парібка*** (не: од *паробка), нога* – ***ніжка, ніжча*** (не: *ножка, ножча), од* ***ніжок*** (не: *ножок*), *коза – кізїй, кізля* (не: *козїй, козля*); *ніч* – ***нічляг*** *(не: ночляг)* і дакотры далшы. До той катеґорії (алтеранація о>і в запертім складї) мож зарядити ай дакотры назвы русиньскых сел і їх деріватів (*Рафаївці – Рафаївчан, Рафаївскый; Луків – Луківчан, Луківскый, Маківці – Маківчан, маківскый, Стерківці – Стерківчан...*), котры по першый раз были зафіксованы в *Правилах русиньского правопису з ортоґрафічным і ґраматічным словником* (2019).

Вжывателїв ортоепічной подобы русиньского языка наісто потїшить ай факт, же споїня двох фонем (ш+ч), котры ґрафічно позначуєме буквов – **щ** мають у высловности аж три варіанты (главнї при такых словах, як напр.: *іщі, ящурка, Стащін, вощіна, вогніще* (высловлюєме: *ішьі́, йа́шьурка/йа́шьчурка, сташь:ін/сташьі́н, во^{y}шь:і́на/во^{y}шьчі́на, вбгнішь:е/вбгнішьче*)...

Шпеціфіков русиньскых діалектів (на роздїл од українських) є ай частїше вжываня вокалу **[і]** (в тых домашнїх, але ай перевзятых словах, де в українськім языку бывать звычайно [и][13]. Прикладом такых слов суть назывникы, де вокал [і] є в позиції перед (або за) все мягкыма консонантами [ч], [дж] напр.: *пр**і**чі**і**на, ч**і**стый, ч**і**тати, дзёбач**і**к, медж**і**, рыдж**і**к,*

Пряшівска універзіта в Пряшові, с. 122-138.

[13] КОПОРОВА, К. 2019. Ослабліня позиції вокалу [и] в русиньскім языку на Словакії: Одраз у правописї і высловности. In: Studium Carpatho-Ruthenorum 2019/Штудії з карпаторусиністікы 11. Рецензенты: доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., проф. Михаіл Капраль. Prešov: Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín, с. 110-120.

саджі, вощіна, іщі, щіт, щіпати... Далшым прикладом суть часослова і їх деріваты, в котрых настає алтернація и > і в коріню слова (*в**і**дїти, в**і**джу, в**и**диш; кр**і**чати, кр**и**кнути, кр**и**к; кл**и**кати, кл**і**чу, кл**і**че...*), з перевзятых слов мож увести приклады: *пс**і**холоґія, фіз**і**калный, пер**і**ферія, поз**і**т**і**вный, детект**і**в...* што сьме решпектовали як в ортоґрафічнім, так ай в ортоепічнім словнику. Ортоепічный словник фіксує таксамо слова, в котрых настає зміна у высловности в проспіх вокалу [і], хоць правопис фіксує [и] (такы слова як: *писмо – писмовый – пісмо́вы̯j, пиявка – піjа́ўка, величе́зный –вêлічé́зный*, а самособов, высловность інфінітівной морфемы **-ти** в часословах: *глядати – гльа́даті, гоблёвати – гôбльôва́ті, перебідовати – пêрêбідôва́ті, уллятиі вллятиі – уль:а́ті і wль:аті...).*

Многым вжывателїм ортоепічной подобы русиньского языка на Словакії буде высвітлїнём (де і в якых припадах настає) розлічна высловность вокалів [о], [е] у їх варіантных подобах - [ô], [о^{y}], [ê], в такых словах, як напр.: *конї, воду, коноплї – кôньі, вôду, кôнôплы̯; когут, коруна, костура – ко^{y}гу́т, ко^{y}ру́на, ко^{y}сту́ра; верьба, день, пень – вêрьба, дêнь, пêнь,* а таксамо высловность вокалу [и] у варіантї [и^{e}], напр.: *пирогы, двоми, писати – пи^{e}рогы́, дво́ми^{e}, пи^{e}са́ті...*

Конціпованя правил ортоепії

Теоретічній части – правилам ортоепії передходив понад 15-рочный процес баданя в інштітуціях, котры ся професіонално занимають устнов формов русиньского языка на Словакії (Народностно-етнічна редакція РТВС – Радіо Патрія і єдиный професіоналный русиньскый театер – ТАД у Пряшові[14]).

При формулованю правил ортоепії авторы не уводять основны фонетічны явы, котры настають в русиньскім языку в такім розсягу, як были публікованы у высокошкольскім учебнику ***Фонетіка, фонолоґія і акцентолоґія русиньско-***

[14] KOPOROVÁ, K. 2012. Орфоепічна характерістіка русиньского языка на границї выходославяньскых і западославяньскых лінґвокултурных контактів. З основных прінціпів русиньской высловности. Dizertačná práca. Prešov: FF PU, 119 с.

го языка[15]. Скорше ся намагають памнятати на практічного вжывателя приправлёваной ортоепічной нормы і в тім контекстї высвітлюють уведжены явы, котры мають вплив на высловность, штонайзрозумілїшым способом, абы ся у правилах міг легко орьєнтовати нелем учітель русиньского языка, але таксамо редактор русиньскых електронічных масмедій (Словацького розгласу і телевізії ці русиньского інтернетового радія Русин.ФМ) ці герець в русиньскім театрї (Театер Александра Духновіча у Пряшові). Правила ортоепії мали бы служыти вшыткым хоснователям устной (говореной) формы русиньского языка.

Ортоепічный словник

Як сьме высше спомянули, сучастёв правил є ай ортоепічный словник. Слова до нёго не были выбераны механічным способом подля крітерія розділу меджі правописом і высловностёв. Авторы ся сконцентровали главно на комплекс лексем, котрых высловность выкликує у вжывателїв неясности. Наслїдно, на основі подобности, може вжыватель апліковати правилну высловность на далшых, подобных словах з аналоґічныма проблемами у высловности. В ортоепічнім словнику є предложене достаточне множество выбратых слов, в котрых вжывателї нормативной подобы русиньского языка порушують в найбівшій мірї правила высловности. Помічным апаратом при укладованю словника суть знакы фонетічной транскріпції, котры авторы приспособили так, жебы была высловность ясна ай нелінґвістови[16], хоць в теоретічній части є ужывана в рамках прикладів повна фонетічна транскріпція.

Заключіня

В штудії сьме ся намагали вказати на дакілько найфреквентованїшых одлишностей у высловности передовшыткым в порівнаню із сусїднїм – україньскым языком. Найвыразнїшов одхылков є высловность вокалу [і] в словах, де україньскый язык фіксує вокал [и]. Єдна ґрупа з тых прикладів такой высловности (рефлектованой і в правописї) має фонетічну прічіну ([і] ся находить у фонетічнім окружіню все мягкых консонантів), друга сорта прикладів демонштрує высловность (і правопис) чуджіх і перевзятых слов через словацькый языковый філтер. Дале сьме в штудії высвітлили мотівацію при формулованю правил высловности на такых прикладах, в котрых настали першы зміны у правилах правопису в роцї 2005, і по другых змінах в роцї 2018, а наслїдно были рефлектованы ай в правилах ортоепії. Такы высловностны характерістікы суть одразом того, же материньскый язык Русинів є контактным языком двох языковых ареалів – выходного і западного і є лем природным явом, же набрав на себе знакы як выходного, репрезентованого найблизшым сусїдом – україньскым языком, так ай другого – западного языкового ареалу, передовшыткым словацького языка і выходословацькых діалектів. Якраз выходословацькы діалекты (шарішскы і земпліньскы) суть споюючов карічков помыселного ланцка (главнї у лексіцї), што вяже русиньскый язык на Словакії з языком войводиньскых Русинів у Сербії і Хорватії.

[15] КОПОРОВА, К., 2015. Фонетіка, фонологія і акцентологія русиньского языка. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інштітут русиньского языка і културы, 116 с.

[16] Знакы упрощеной фонетічной транскріпції суть уведжены в части: Як поужывати словник.

ЛІТЕРАТУРА

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia. Vysokoškolská učebnica.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015, 286 s.

КОПОРОВА, К. *Фонетіка, фонологія і акцентологія русиньского языка. Высокошкольскый учебник.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015, 116 с.

ЛАТТА, В. *Атлас українських говорів Східної Словаччини.* 1. vyd. Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво – Відділ української літератури, 1991, 552 с.

ЛАТТА, В. О классификации украинских говоров. In Новак, М. (ед.): *Наукові записки ч. 8–9.* Пряшів: Культурний союз українських трудящих у ЧССР, 1979–1981, с. 119-130.

ЛАТТА, В. Словацько-українська мовна межа. In Новак, М. (ед.): *Наукові записки ч. 8–9.* Пряшів: Культурний союз українських трудящих у ЧССР, 1979–1981, с. 92–105.

ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. і кол. *Правила русиньской вымовности з ортоепічным словником. Высокошкольскый учебник.* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2021, 300 с.

ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. і кол. *Правила русиньского правопису з ортоґрафічным і ґраматічным словником. Высокошкольскый учебник.* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019, 544 с.

ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. *Русиньскый язык. Комплексный опис языковой сістемы в контекстї кодіфікації. Моноґрафія.* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019, 476 с.

ЯБУР, В. – КОПОРОВА, К. – ПЛЇШКОВА, А. *Морфоloґія і словотворїня русиньского языка. Высокошкольскый учебник.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných меншín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2016, 187 с.

ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2007, 348 с.

ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. *Ґраматіка русиньского языка.* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, 327 с.

ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А. *Русиньскый язык в зеркалї новых правил про основны і середнї школы з навчанём русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005, 128 с.

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD., univ. doc.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných меншín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: kkoporov@gmail.com

АКТУАЛНЫЙ СТАВ І ПЕРСПЕКТІВЫ ОСНОВНОГО РУСИНЬСКОГО НАРОДНОСТНОГО ШКОЛСТВА НА СЛОВАКІЇ В КОНТЕКСТЇ ЛЕҐІСЛАТІВНЫХ І КУРІКУЛАРНЫХ ЗМІН

Марек ҐАЙ

Abstract
All national minorities, including Rusyns, must adequately reflect on legislative and curricular changes in primary education within the educational system of the Slovak Republic. The paper will present the current state of education of primary school pupils in the Rusyn mother language, but will also outline the possibilities for its further direction with an emphasis on specific legislative starting points in connection with changes in the content and forms of education in connection with the ongoing curricular reform. Specific innovations will be implemented in selected schools registered for the gradual introduction of changes in the curriculum starting from the 2024/2025 school year and will be implemented nationwide from the 2026/2027 school year. Teaching practice for almost three decades has brought a lot of practical experience and observations of Rusyn teachers, which can successfully continuously develop its national education in the future. It is equally important to indicate the further direction of primary national education, or to identify and name specific expected problems with its implementation in teaching practice. Another pressing problem is textbook politic, which currently has a very negative impact on the implementation of the subject of Rusyn language and literature due to an acute shortage of textbooks.

Keywords: Curricular reform of primary education. Rusyn national education, Textbook politic. Framework teaching plans.

Русиньске основне школство ся розвивать без політічных перешкод континуално уже высше 25 років. Стрїтило ся із різныма етапами фунґованя. Дуже часто было потрїбне рефлектовати на курікуларны і леґіслатівны зміны. Подобнов етапов вывоя проходить актуално ціла основна школьска сістема Словакії. Близше собі прото поясниме мотівацію змін

в курікулї основной освітнёй сістемы і задумаєме ся над тым, як ся актуалны зміны дотулять навчаня предмету русиньскый язык і література *(далше РЯіЛ)* в основных школах *(далше ОШ)*.

Важне є усвідомити собі, же актуална школьска сістема уже в рамках релативно куртого часу перебыла дакілько не барз успішных школьскых рефорем. Было тому так якраз в року 2008, наступно в роках 2011 і 2015, коли ся мінив переважно лем обсяг навчалных тем. Тот став нажаль вів ку великій фрустрації учітельской громады, што мож самособов поважовати за дочіста природне. І прото ся творителї актуалных курікуларных змін в рамках тіму Оддїлїня курікула і іновацій в освітї при Міністерстві школства, баданя, вывоя і молодежи Словацькой републікы *(далше МШБВіМ СР)* заміряли ани не так на явны зміны в обсягу навчалных тем, але скорїше на зміны в методах і формах навчаня. Панує вообщій погляд ученых, же коли хочеме ефектівно едуковати школярїв в 21. сторочу, мали бы сьме в першім рядї змінити способы оцїнёваня, способы комунікації із школярями і родічами і штобы сьме уже нїґда не учіли в 21. сторочу методами із 70. цї 80. років 20. стороча. Є явне, же тоты днесь уж не суть успішныма при добово адекватнім приготовляню школярїв про жывот в 21. сторочу. У звязї із спомянутым є важне собі дати вопрос. Цї ся може дахто із вас дома доднесь смотрити каждый вечур на чорнобілый телевізор із 80. років? Наістно маєте уже модернїшый. Чом потім іщі все мінімално учіме нашых школярїв із выхоснованём стратеґій персоналізованого навчаня або інклузії. Субєктівна класіфікація є про нас важнїша як підпоруюча робота із хыбов, бо може легше є нумерічно і математічно выраховати оцїнкы як імплементовати словне оцїнёваня. Іщі все ся боїме кооператівного, колаборатівного і проєктового навчаня, бо ся нам здає дуже проґресівне. Правдов є, же уже мінімално 50 років тоты формы навчаня абсолутно успішно фунґують в многых школьскых сістемах. У звязї із тым бы сьме могли меновати много далшых резерв і різік, котры русиньска школьска практіка актуално явно выказує.

Што тоды было реалнов мотівацїёв змін в основній освітї? Важне є, же довгочасно на Словакії евідуєме низку ефектівность нашой основной освітнёй сістемы. Свідчать о тім різны меджінародны цертіфікованы міряня. На уровни державы маркантно пропадаме в чітательскій ґрамотности, в чітаню із порозумлїнём, в перепаяню знань із актуалным жывотом і реалностёв, школярї не знають як ефектівно выглядати інформації і як успішно крітічно што-сь оцїнити. Хыбує нам контінуіта освітнїх проґрамів меджі ступнями освіты, навчалны темы суть слабо навязны на далшы предметы і ступнї. Были сьме на жаль дуже оръєнтованы на освоёваня множества фактів без перепаяня на актуалну практіку. Координація обсягу освіты в окремых предметах была справила мінімална. На жаль, квантіта навчалных тем нукала мало можностей адаптації поступів навчаня на індівідуалны, респ. діференцованы потребы і темпо школярїв. Навыше, як указала практіка, обсяг освіты быв в дакотрых предметах контрапродуктівно задефінованый дуже детайлно.

Што ся тыкать зоставлїня нового штатного освітнёго проґраму із року 2023, тот приношать інакшый погляд на выповнёваня і оцїнёваня наставленых едукачных цїлїв. Тоты были стріктно напасованы на каждого школяря. Не каждый їх доказав адекватно наповняти. Не брала ся наповно до увагы персоналізована фізіолоґічна або ментална уровень школярїв і оцїнёваня было наставлене некомпромісно про вшыткых із погляду не цалком явной і єднотной обєктівіты і справедливости. Цїлї предметовых штандардів были наставлены на рочникы, што не давало великый простор на выповнёваня цїлїв школярям різных фізіолоґічных і менталных дань, но того самого віку. Новый штатный освітнїй проґрам нукать школам можность розшмаряти цїлї освіты на тзв. цїклы, котры творять окремы рочникы. Першый цікл творить 1. – 3. рочник ОШ, другый цікл творить 4. і 5. рочник. Зарівно першый і другый цїклы довєдна творять першый ступінь основных школ. Наступный 3. цікл є становленый на 6. – 9. рочник а зарівно творить 2. ступінь основных школ. Таке зоставлїня штатного освітнёго проґраму нукать про школы можность ефектівно наставлёвати школьскы освітнї проґрамы, котры ся можуть стати флексібілнїшыма, бо в них є акцентована

аналіза освітнїх потреб школярів а погляд учітеліів і родічів на навчалный процес. Учітелї діставають веце можностей про свій професійный розвиток через актівну підпору Народного інштітуту освіты і молодежи і тзв. реґіоналных центер підпоры учітеліів. Од року 2021 їх зачало довєдна 40 поступно выникати в окремых окресах Словакії.

Ідеове наставлїня змін выражать дуже явно думка бывшого шефа Оддїлїня курікула і іновацій і актуалного діректора Секції передпрімарной і основной освіты МШБВіМ СР пана Мґр. Мартіна Кріжа, котрый потребы змін обсягово вмістив до єдного речіня, якбы мотта: **Учіме (ся) окремо думати і одповідно дїяти на основі годнот, знань і дат.**

Тото „ся" в скобках сіґналізує, же ся будуть учіти не лем школярї но і учітелї – тогды учітель (ся) учіть, но і школярь (ся) учіть. Мінить ся роля учітеля. Тот ся ставать спроваджователём, фацілітатором процесів освіты школяря. Мінить ся так само і роля школяря. Тот діставать бівший простор про себереалізацію і інклузію, ставать ся центром освіты, діставать простор штонайчастїше ся актівізуючо навчати, но так само навчати і своїх колеґів школярів різныма приступами - наприклад кооператівным, колаборатівным або проєктовым навчанём. Часослова „думати" і „дїяти" в спомянутій думці ся ставають ключовыма про реформне порозумлїня выступных способностей будучіх абсолвентів освітнїх проґрамів окремых циклів основной освіты. Важным аспектом змін є і снага вести дїтей быти штонайвеце одповідныма за процес своёй едукації, думаня а так само і особностного розвитку. Будеме в будучности навчати дїтей цїлено і формовати явну конкретну особностну і годнотову сістему через розвиток метакоґніції і характеру. Потрїбне буде вести школярїв в познаню, же реално не можуть знати вшытко, але можуть точно знати, де є што-сь потрїбне глядати, зарівно то крітічно оцїнити, і надалше подобно крітічно продумати і так коректно рїшати різны жывотны сітуації.

Мож конштатовати, же радікалнов змінов є комплексна експертізна ревізія обсягу навчаня предмету РЯіЛ через створїня і імплементацію нового штатного освітнёго проґраму із РЯіЛ, котрый є в рамках освітнёй области *Язык і комунікація* в повнім ладї із далшыма штатныма освітнїма проґрамами языків народностных меншын, штатного языка і чуджіх языків односно компонентів каждого языкового предмету із захованём реалій порівнаваючого прінціпу, котрый є про Русинів тіпічным. Компоненты предмету РЯіЛ мож подїлити до сорт комунікачной інтеракції, повіданой продукції, писаной продукції, вецной перцепції і зажытковой рецепції. Є потрїбне спомянути, же авторками штатного освітнёго проґраму із РЯіЛ суть актуално практізуючі учітелькы РЯіЛ, котры через много місяців вєдно конзултовали і успішно одборно конціповали наставлїня цїлого того штандарду на слїдуючій період. В порівнаню із передстойным платным штатным тзв. іновованым освітнїм проґрамом із року 2015 тот реформный має дакус інакшу форму. Оптімалный і мінімалный выкон описаный у выконовім штандарді про окремы рочникы нагородив тзв. мінімалный навчалный выступ на кінцю каждого циклу. Акцентує ся комунікачный, актівізуючій і зажытковый характер навчаня предмету, бівша позорность ся венує процесу окремого творїня тексту і ёго порозумлїню. Школярь діставать простор на пріватне баданя языковых дїй, акцент ся кладе на пережываня умелецького тексту.

Єдным із найвекшых ідентіфікованых проблемів едукації Русинів із автентічной учебной праксы суть хыбаючі учебникы, робочі зошыты, окремы термінолоґічны словарї, напр. і проста рїсункова азбука, помічны дідактічны матеріалы, модерны помічникы, комплексно і сфера релевантного діґіталного навчалного обсягу. Остатнїй раз были сады учебників про основну освіту выданы державов іщі в року 2011, што мож поважовати за алармуюче і дуже смутне. В рамках Плану обновы і одолности ся рахує і із выдаванём новых учебників про різны предметы. Тоты будуть подля плану выдаваны якбач на циклы а не на рочникы – увидиме, цї ся буде раховати при їх выдаваню із нашов аґендов.

Сучастёв нового штатного освітнёго проґраму суть і зміны в рамковых учебных планах конкретных сорт основных школ. Новы рамковы учебны планы мають роздїлены діспонібілны

лекції на окремы ціклы а не на рочникы, як тому было перед часом. В школах із навчалным языком народностной меншыны подля школьского закона ся выхова і освіта проводить і надале в конкретнім языку народностной меншыны. В такых школах ся педаґоґічна документація школы веде двойязычно. Навчаня перебігать подля рамкового учебного плану про школы з навчалным языком народностной меншыны. Школярї по абсолвованю освіты на такій школї дістават доклады о освітї в двоязычных верзіях. Школы із навчанём языка народностной меншыны мают подля школьского закона навчалный язык єдного із предметів праві язык народностной меншыны а навчалным предметом далшых предметів є штатный язык. Подля школьского закона ся в тых школах або класах можуть дакотры предметы навчати в языку народностной меншыны, найчастїше то суть выховны предметы. Навчаня перебігать подля рамкового учебного плану про школы із навчанём языка народностной меншыны. В такых школах ся педаґоґічна документація веде лем в штатнім языку.

Далшым великым і дуже важным проблемом є піддімензоване фінанцованя народностных школ, котре тогочасно не є справедливе і адекватне переважно про школы із навчанём языка народностных меншын. Тоты, як ся здасть, суть про нас найвыговлюючі. Актуално наставлене фінанцованя школ є в рамках вшыткых циклів фінанчно довгочасно і стабілно неутримателне, о чім свідчать вшыткы заінтересованы директоры школ – а то в першім ряді в рамках другого ступня освіты. Зато мож сконштатовати, же першый ступінь освіты маєме на тій сортї школ добрї і функчно наставленый. Проблемом є то, же на спомянутых школах є важне одучіти таке саме чісло лекцій як в школах з навчалным языком народностных меншын, но їх мздовый коефіцієнт є лем 104 процент – намісто 113 процент – а то мож справедливо поважовати за максімално діскріміначне. Попишме і пояснийме собі тоту сітуацію конкретнїше. На основі параґрафу 4 наряджіня влады Словакії із 10. децембра 2008, котрым ся становлює розпис фінанчных жрїдел про школы із платностёв од 1. 1. 2023 ся управлює мздовый норматів на школяря конкретного тіпу школы.

Слїдуюча таблічка ч. 1 понукать порівнаня рамковых учебных планів з погляду перцентуалного подїлу лекцій на наступне реалне фінанцованя школ. Основны школы з навчалным языком словацькым тыжденно проводять довєдна 242 лекцій у вшыткых рочниках, за што їм є признатых 100 процент мздового нормативу на школяря. Основна школа з навчанём языка народностной меншыны уж але має подля рамкового учебного плану про тоту сорту школ проводити тыжденно о 18 лекцій веце – то значіть 260 лекцій. Реалне іде о навышіня о высше 7 процент, но мздовый норматів про тоту сорту школ є лем 104 процент мздового нормативу – є тоды про такы школы явно фінанчно дефіцітный. Основна школа з навчалным языком народностной меншыны проводить так само 260 лекцій, але мздовый норматів має высшый в сумі 113 процент. То ся самособов односить ку тому, же тоты школы мають бівшы наклады на шпеціфічны низконакладовы учебникы, на двойязычну педаґоґічну документацію і на далшы шпеціфіка той сорты школ.

	Основна школа із навчалным языком словацькым	**Основна школа із навчанём РЯ**	**Основна школа із навчалным языком русиньскым**
Чісло лекцій у вшыткых класах і циклах тыжденно	242 лекцій	260 лекцій	260 лекцій
Реалный препочет мздового нормативу на окремый учебный план	100 %	107 %	107 %
Препочет нормативу подля леґіслатівы	100 %	**104 %**	113 %

Таблічка ч. 1 – Порівнаня рамковых учебных планів із перерахованём на реалный допад розпису фінанчных жрїдел

І про высше уведжене актуално дакотры із нашых школ на початку другого ступня были нучены перейти назад на рамковый учебный план із навчалным языком словацькым. Треба ся прото заміряти на справедливу управу мздового

нормативу про школы з навчанём языка народностной меншыны, жебы школярї могли контінуално продовжовати в навчаню РЯ і на другім ступню ОШ без чеканого фінанчного дефіциту в розпочтї їх школ.

І наперек высше поменованым проблемам можеме конштатовати, же число дїтей, котры суть школярями в школах з навчалным языком русиньскым або із навчанём русиньского языка ся поступно звышує. Кедь собі припомянеме число школярїв із року 2016 в часї, коли ся конціповала третя концепція розвитку навчаня русиньского языка, выбадаме, же актуалне число школярїв є скоро штирїнасобне. Втоды сьме в нашій народностній школьскій сістемі евідовали лем 129 школярїв. Таблічка ч. 2 нам понукать вшыткы інформації на порівнаня актуалного і минувшого школьского рока.

	Школьскый рік 2023/2024		**Школьскый рік 2024/2025**	
	Школа з навчалным языком русиньскым	**Школа із навчанём русиньского языка**	**Школа з навчалным языком русиньскым**	**Школа із навчанём русиньского языка**
ОШ з МШ К. Розтока	11	-	11	-
ОШ з МШ Кленова	69	-	49	-
Споєна школа СК	-	124	-	114
ОШ Коменьского МЛ	-	123	-	133
ОШ Духновічова МЛ	-	101	-	134
ОШ з МШ М. Сопыры Радвань над Лабірцём	-	52	-	47
Вєдно за сорту школ:	**80**	**400**	**60**	**428**
Вєдно в сістемі:	**480**		**488**	

Таблічка ч. 2 – Перегляд числа школярїв і актуалного ставу в русиньскій основній едукачній сістемі в школьскых роках 2023/24 і 2024/25

Наконець є потрїбне собі задефіновати, якы далшы крокы можуть ефектівно підпорити перспектівне навчаня РЯіЛ? Русиньскы учітелї мають перед собов много актуалных вызев. Перша є справды дуже акутна. Найважнїше є розпочати выдаваня учебників, робочіх зошытів і різных далшых потрїбных підпорных навчалных матеріалів. Так само є потрїбне продовжовати в підпорї і приправі учітелїв в навчалній праксі про імплементацію змін в методах і формах навчаня, што буде задачов про Крайске працовіско Народного інштітуту освіты і молодежи в Пряшові і тзв. реґіоналны центра підпоры учітелїв в нашых русиньскых реґіонах. Далше є дуже важне успішно імплементовати зміны в становленім курікулї основной освіты так, штобы ся тоты реално дістали до клас меджі школярїв і не зістали лем десь на папірю. То буде одповідностёв вшыткых заінтересованых учітелїв. Першы выслїдкы можеме оцїнити уж о три рокы, коли будеме імплементованы зміны конфронтовати із актуалнов реалностёв. Не менше важне буде із компетентныма комуніковати і ревідовати споминаный мздовый норматів про школы так, штобы то одповідало реалным потребам фунґованя народностных школ. Навыше перед нами стоїть найвекша вызва, бо навчаня РЯіЛ буде мати перспектіву справды лем втоды, коли ся нам удасть в думаню русиньскых родічів пробудити пересвідчіня главного змыслу навчаня русиньского материньского языка, в чім мож відїти найбівшый простор на поступне выниканя далшых новых школ з навчанём або із навчалным языком русиньскым.

ЛІТЕРАТУРА

Koncepcia rozvoja výučby rusínskeho jazyka v MŠ, ZŠ a SŠ v SR. [online]. Bratislava: Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky, 2017. Príloha 1. Dostupné na: https://www.minedu.sk/koncepcia-rozvoja-vyucby-rusinskeho-jazyka-v-ms-zs-a-ss-v-sr/.

Štátny vzdelávací program pre základné vzdelávanie. [online]. Bratislava: Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky, 2023, 726 s. Dostupné na: https://www.mine-

du.sk/data/files/11808_statny-vzdelavaci-program-pre-zakladne-vzdelavanie-cely.pdf
Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245
Zriaďovanie školy alebo školského zariadenia s iným vyučovacím/výchovným jazykom ako slovenským. Informatívny materiál pre zriaďovateľov škôl a školských zariadení. [online]. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, 2017, 6 s. Dostupné na: https://www.minedu.sk/data/files/6947_zriadovanie.pdf

Mgr. Marek Gaj, PhD.
Krajské pracovisko
Národného inštitútu vzdelávania a mládeže v Prešove
Ul. T. Ševčenka 11
08020 Prešov
E-mail: marek.gaj@mpc-edu.sk

ШПЕЦІФІКА НАРОДНОСТНЫХ ШКОЛ І КЛАС НА СЛОВАКІЇ

Марцела РУНЯНИНОВА

Abstract
Ruthenians are among the five most numerous minority nations in Slovakia. Thanks to this, Ruthenian children can learn the Ruthenian language in schools. Education in such schools is not easy. It is characterized by various specifics, which are discussed in the article. Starting from the financing of national schools, the weekly time allocation for minority language lessons, the teaching method in the first grade, and many other specifics that affect the operation of a national school.

Keywords: National school. National class. State educational program. Framework curriculum.

Вступ

Словакія є многоетнічна країна, в котрій жыє вєдно много народів. Жыють ту Мадяры, Ромове, Русины, Чехы, Українцї, Нїмцї і іншы народы, котры ту жыють з різных прічін, економічных або іншых. Найбівше заступлїня мають Мадяры, Ромове і мы Русины.

Вшыткы меншыны мають право на охрану свого языка, культуры і традіцїй. Єдным з найважнїшых інштрументів як заховати культуру, традіції а все то, што робить народ народом, є школство. Выховов а освітов в будькотрім языку народностной меншыны ся заручує окрем общой освіты і забезпечіня розвитку і всокочіня културной і языковой ідентіты школярів, котры належать ку народностным меншынам. Народностных школ на Словакії є жалостно мало. Але є то єдина можность, де можуть дїти здобыти освіту в роднім языку будькотрой народностной меншыны. Мають можность ся інтеґровати до словацькой сполочности а коло того не стратити ідентіту народа, ку котрому належать.

Мати народностну школу в селї або в містї має велике значіня. Овпливнює то много факторів, котрых творителями суть інштітуції як міністерство освіты, самы школы, факулты

а самособов і родічі. Од них залежить, ці буде школа проспероваті і оптімално фунґоваті, або лем пережываті. Фінанції з міністерства, кількость кваліфікованых і якостных учітеліў з факулт, способность школ адаптоваті ся а самособов дяка родічів сполупрацоваті із школов. Од тых факторів залежить будучность народностных школ.

І наперек множеству проблемів а барьєр, школы навчають дїти і дале. Участны навчаня собі усвідомлюють потребу навчаті родный язык а говориті ним.

Народностне школство

До року 1989 з народностных меншын реалізовала навчаня в материньскім языку в школах лем мадярьска і українська меншына. По році 1989 ся той можности хопили і Русины, Ромове і Нїмці.

На Словакії екзістують лем дві народностны школы, де є русиньскый язык навчалным языком. Основны школы з матерьсков школов з навчалным языком русиньскым в Калній Розтоцї і в Кленовій. Дві школы коло себе, котры забезпечують контінуалность навчаня русиньского языка і літературы од матерьской школы аж по девяту класу основной школы. Як тоты школы выникали? Самов першов школов была школа в Чабинах. Свою дорогу почала в році 2008, але недостаточнов комунікаціёв і неохотов зряджовательа школы – села Чабины, помагати школї і забезпечовати достойне фунґованя школы, школа в році 2016 свої дверї заперла.

І основаня школ в Калній Розтоцї і Кленовій не было легке. Насамперед ся в Калній Розтоцї два роки перед основанём народностной школы учів русиньскый язык лем раз до тыждня. А то лем з половинов школярїв. Тоты школярї, котрых родічі не были согласны з тым, жебы ся дїти учіли русиньскый язык, ся учіли в тім часї словацькый язык. На другый рік родічі переоцїнили навчаня русиньского языка і вшыткы школярї ся навчали русиньскый язык і літературу. В 2011 році зряджовательпожадав міністерство освіты зробити зміну в сітї школ і од септембра 2011 ся так школа стала школов з навчалным языком русиньскым. Не было легко зробити таку зміну, бо родічі не довірёвали школї – учітелям, жебы было можне повногоднотно навчати словацькый, русиньскый і анґліцькый язык. Тяжка была робота пересвідчіти родічів, же такым способом поможуть школї, бо од штату так дістане школа бівше пінязей, кедьже народностны школы мають бівшый коефіцієнт на школяра, і школы собі так дакус можуть припомочі. Были і такы родічі, котры дїти взяли на іншу школу, бо не были согласны з тым, жебы їх дїтина в школї говорила по русиньскы.

Дїти в Калній Розтоцї ся 4 роки навчали русиньскый язык, але дале не мали де продовжовати, бо в Калній Розтоцї є лем неповноорґанізована школа, де ся учать дїти од 1. – 4. класу. В найблизшых школах в Кленовій а Стащінї ся русиньскый язык не учів. Было треба роздумовати, як бы ся могли десь дїти русиньскый язык учіти і дале. Директорка школы, котра основала народностну школу в Калній Розтоцї вырїшила проблем оріґінално. Приголосила ся до конкурзу на директора школы в селї Кленова і тот самый акт як в Калній Розтоцї зробила і в Кленовій. Так само, не было легко пересвідчіти родічів в Кленовій, жебы ся їх діти учіли русиньскый язык як повинный предмет, але безпроблемове фунґованя в сусїдній школї і рекомендації родічів з Калной Розтокы їх посмілили а были согласны трансформоваті школу на народностну з навчалным языком русиньскым. В 2017 році ся в Кленовій дїти навчали русиньскый язык і літературу од 1.-5. класу, то значіть, же лем часть школы была з навчалным языком русиньскым. В класах 6.-9. не быв навчалным языком язык русиньскый, але поступно каждый рік єдна далша класа мала в учебнім планї навчаня в русиньскім языку. Аж в 2021 році ся цїла школа учіла русиньскый язык.

Далшым тіпом народностных школ суть школы з навчанём русиньского языка. Дві основны школы в Меджілабірцях (на ул. Духновіча, ул. Коменьского), школа в Радвани над Лабірцём і дві школы у Свіднику (Споєна школа і Основна школа А. Павловіча).

Дефініція народностных школ

Різны терміны про тіпы народностных школ даколи способлюють непорядок у їх выкладї. Старша термінолоґія до року 2021 хосновала дві назвы школ – школа з навчалным языком

народностной меншыны а школа з навчанём языка народностной меншыны. Новелов школьского закона ч. 245/2008 З. з. під чіс. 415/2021 З. з. принесла зміну в дефініції народностной школы.

§ 2 буква ае

народностнов школов є школа, в котрій ся найменше в єдній класї цїлый выховно-навчалный процес окрем навчаня чуджых языків проводжує в языку народностной меншыны, або школа, в котрій ся во вшыткых класах выховно-навчалный процес проводжує найменше в двох навчалных областях в языку народностной меншыны.[1]

Практічно то значіть, же ся по русиньскы не мусять учіти вшыткы предметы. Окрем русиньского языка і літературы в тыжденній часовій дотації (годин), ся по русиньскы учіли предметы в двох цїлых навчалных областях Здоровя і погыб а Уміня і култура, то значіть вшыткы выховы на I. і II. ступнї основной школы.

Далша приправлёвана новела школьского закона з року 2024, котра є платна од 1. 1. 2025, принесе школам нашого тіпу немалы проблемы. Можеме говорити о початку конця народностных школ. Новела школьского закона ч. 290/2024 З. з. змінила дефініцію народностных школ.

§2 буква ас

школа з навчалным языком народностной меншыны, школа, в котрій ся цїлый выховно-навчалный процес окрем навчаня словацького языка а чуджіх языків проводжує в языку народностной меншыны.[2]

Найактуалнїша дефініція народностной школы може способити то, же з двох народностных школ не буде ани єдна. Є на нас школах і іншых інштітуціях, котры ся інтересують в народностнім школстві, жебы ся глядали можности, як звернути тот став і сохранити то мало, што є.

[1] Закон 415/2021 З.з. §2 букв. ае.
[2] Закон 245/2024 З.з. §2 букв. ац.

Шпеціфіка народностных школ

В сучасности екзістують народностны школы і народностны класы. Який є меджі нима роздїл? В народностных школах ся выховно-навчалный процес проводить в русиньскім языку на лекціях вшыткых выхов і на лекції русиньского языка а літературы, то значіть 5-6 годин до тыждня. Тыжденна часова дотація лекцій народностных клас є 1-2-3 лекції в залежности од класы. Роздїл меджі народностнов школов і класов є і в документації. В народностных школых ся цїла педаґоґічна документація веде в русиньскім языку. Народностны класы суть од того ослободжены. Не треба выповнёвати педаґоґічну документацію двойязычно. Народностны школы з выповнёванём педаґоґічной документації мають бівше проблемів як хосну. Найважнїшім є абсенція словника, котрый бы міг поужывати будькотрый учітель, котрый знає чітати в азбуцї. Але правилного словника не є а на поміч нам зістає лем найновша ґраматіка русиньского языка. Але учітелїв, котры суть кваліфікованы на русиньскый язык, є мало. Тяжко поужывати ґраматіку русиньского языка учітелёви, котрый не говорить по русиньскы а не знає, яке слово має глядати. Далшым проблемом з выповнёванём документації є абсенція термінолоґічного словника. В каждім предметї суть одборны назвы, котры учітелї ниґде негодны найти. На школах є максімално єден кваліфікованый учітель русиньского языка. Не є в ёго силах выповнёвати і перекладовати назвы лекцій до русиньского языка намісто колеґів. І наперек тому учітелї дотримують літеру закона і выповнюють педаґоґічну документацію двойязычно за помочі Інштітуту русиньского языка і културы в Пряшові.

Далшым шпеціфіком є способ фінанцованя школ, де ся учіть русиньскый язык. Міністерство освіты фінанцує школы на Словакії на основі розпочтовых правил, котры залежать од різных факторів. Кількость школярів, кваліфікачна штруктура педаґоґічных заместнанцїв і іншы факторы, котры овпливнюють розрахунок школ. Розрахунок міністерства освіты придїлює фінанції народностым школам на основі правил фінанцованя школ навышеный о 13 % а народностным класам о 4 %. Тоты навышены фінанції не покрыють ани кошты на учітеля, котрый учіть русиньскый язык.

І рамковым навчалным планом, на основі котрого школы розраховують кількость годин предметів протягом тыждня, суть народностны школы шпеціфічны. На сторінці міністерства освіты екзістують 4 рамковы навчалны планы, з котрых собі народностны школы можуть выбрати тот, котрый їм найбівше пасує. Якый є меджі нима роздїл? Русиньскы школы собі можуть выбрати з двох планів. Русиньскый язык можуть учіти 5 лекцій або 8 лекцій до тыждня. Тот модел рамкового учебного плану (8 лекцій до тыждня) собі выберають передовшыткым мадярьскы школы. Чом сі го не выберамe мы – русиньскы школы? Наш школьскый навчальный проґрам выберать план з меншов кількостёв годин русиньского языка. А чого? Основаня двох русиньскых школ было барз тяжке. Родічі находили тісяч прічін чом нї. Не глядали можности, як сі за кажду цїну утримати русиньскый язык в реґіонах і як сохранити свій язык. Мусили сьме приступити на компроміс, кілько годин русиньского языка так само і словацького языка. Бояли ся, жебы їх дїти мали мало можности навчіти ся словацькый язык. Приступили сьме на тот компроміс і так сьме могли счасти розбігнути русиньске школьство. На другім боцї сьме розуміли і страху родічів. Наша школьска сістема не є доконала, бо екзістує в нїй якась пропасть – абсенція середнёго школьства.

Школьска сістема

Русиньска школьска сістема не наповнює контінуалность школ. Нашы дїти ся можуть русиньскый язык учіти в матерьскій і основній школї а потім аж на высокій школї. Не є середнёй школы, де бы ся штуденты могли учіти русиньскый язык і літературу. Є ту якась пропасть, до котрой впало середнє школьство, а дїти, котры ся учать русиньскый язык девять років, не мають інштітуцію, де бы могли продовжовати. З той прічіны треба класти притиск в основных школах на навчаня словацького языка, жебы ся нашы русиньскы дїти безпроблемово уплатнили а продовжовали штудії на словацькых середнїх і высокых школах. В сучасности ся русиньскый язык учіть на двох середнїх школах як вольночасова актівіта – на ґімназії в Гуменнім а на Середній педаґоґічній школї в Пряшові.

Першопочаткове чітаня і писаня

Далшым шпеціфіком русиньскых народностных школ є час, коли наступує першопочаткове чітаня і писаня. Першокласник в септембрї пережывать важный період свого жывота. Школа є про нёго нове середовище з новыма правилами і новым школьскым режімом. Кажда дїтина тоту зміну пережывать індівідуално а так треба ід каждій дїтинї індівідуално приступовати. Передовшыткым із зачатём першопочаткового чітаня і писаня. Протягом пару років сьме слїдовали адаптацію першокласників в першім півроцї першой класы а заміряли сьме ся на то, з котрым языком треба зачати. З русиньскым або словацькым? Зістили сьме єдну важну річ. Русиньскы буквы ся можуть школярї навчати і довше як єден рік. На другім боцї в русиньскых школах абсентують русиньскы учебникы, з той прічіны ся учать школярї із словацькых учебників. З той прічіны треба навчати словацькый алфавіт як першый, бо учебникы суть писаны латиніков. А коли зачати навчати азбуку?

Першокласник в першых місяцях має барз много роботы з ёго адаптаціёв на нове середовище, з новыма повинностями а до того приходить і навчаня букв. Треба їх знати не лем чітати, але і писати. А навеце латиніка є цалком інша як азбука. Шпеціфічны ґрафемы суть часто роздїлны од словацькых букв. Тоты, котры суть візуално згодны, собі многораз замінюють. По догодї з учітелями, котры учать першопочаткове чітаня і писаня, учітелї вырїшыли, же час, коли є треба зачати з азбуков, є другый піврік першой класы. А то лем буквы, котрых ґрафемы суть тоты самы або подобны як в латиніцї, котры ся учіли од септембра до януара. Першый піврік є заміряный на бісїду, слуханя приповідок, навчаня засобы слов, бо не кажда дїтина говорить дома по русиньскы. А барз много слов є высловлёваных під впливом діалекту. Треба їх учіти літературну норму.

Новый державный навчалный проґрам

Уж два рокы проходить реформа основного школьства, де ся могли основны школы приголосити до поступного заводжованя нового курікула до першой класы основных школ а

поступно каждый рік до далшой класы. Тоты школы до своїх школьскых проґрамів закомпоновали новый державный навчалный проґрам. Остатны класы учать подля іновованого навчалного проґраму. Новый державный проґрам розвязав школам рукы. Школы, котры зачали поступно тот проґрам заводжовати до навчаня у своїй школї, мають бівшы можности як школы, котры учать на основі іновованого навчалного проґраму. Навчалный процес ся дїлить не на рочникы, але на циклы. Ту є простор на то, жебы школы могли навчаня русиньского языка приспособити вшыткым школярям.

Навчалны штандарды – выконовы і обсяговы, суть роздїлены до 5 компонентів.[3] Кладе ся притиск на роботу з текстом, на розвиток чітательской ґрамотности, на розвиток писательскых і комунікачных способностей школярїв. Дає притиск і на порозумлїня значіня языка про народну культуру, на толеранцію а орьєнтацію в мултікултурнім середовищї. А передовшыткым на усвідомлїня сі своёй ідентіты.

ЛІТЕРАТУРА

Štátny vzdelávací program pre základné vzdelávanie. [online]. Bratislava: Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky, 2023. Dostupné na: https://www.minedu.sk/statny-vzdelavaci-program-pre-zakladne-vzdelavanie-2023 [cit. 2025-03-16].

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/ [cit. 2025-03-16].

Zákon č. 415/2021 Z. z. o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2021/415/vyhlasene_znenie.html [cit. 2025-03-16].

PaedDr. Marcela Ruňaninová
Základná škola s materskou školou s vyučovacím jazykom rusínskym
Основна школа з матерьсков школов
Klenová 111, 067 72 Klenová
E-mail: mruaninov@gmail.com

[3] Державный навчалный проґрам про основне навчаня 2023.

SELECTIONS FROM THE HISTORY OF RUSYN LANGUAGE EDUCATION IN THE NORTHEASTERN REGIONS OF PRESENT-DAY HUNGARY

Szilvia PACSUTA

Abstract
This article explores the history of the education of Rusyns in the north-eastern regions of present-day Hungary, focusing on the main legislative and educational events from the 18th century. From 1868, the Nationality Law and the Public School Act theoretically granted nationalities the right to education in their mother tongue. The laws following these intensified the Magyarization efforts, requiring all students to learn Hungarian. The article also appreciates the efforts of László Csopey who played a key role in reforming the Rusyn educational materials and books, compiling the first Rusyn-Hungarian dictionary in 1883. The study concludes with an overview of the Rusyn village, Komlóska, and the current state of Rusyn language education in Hungary.

Keywords: Rusyns. Education. László Csopey. Dictionary. Nationality Law. Public School Act. Sárospatak Teacher Training College. Komlóska.

The settlement of Rusyns in the region, the beginnings of the Rusyn education

Rusyns have been living on the territory of present-day Hungary since the 18th century, mainly in the north-eastern regions (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg counties).

In the first third of the 18th century, these areas were depopulated due to the devastation caused by the Turkish occupation and severe plague epidemics. Population censuses and church records indicate that significant Rusyn settlements took place in the territory of present-day northeastern Hungary.[1]

[1] VERES, L. Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. ISSN 0544-4233, 1984, s. 27-29.

Julianna Rákóczi resettled the serfs to Szerencs and nearby villages from her Makovica estate in Sáros County. The resettled Rusyn groups followed the Greek Catholic religion.[2]

There is very little concrete direct data available on education in the 18th century; we find more significant sources mainly from the second half of the 19th century. During this period, schools in the region were maintained by the Church. In 1716, the Greek Catholics received land and financial help from Julianna Rákóczi in Szerencs to build their church and establish their parish, but there is no evidence of the founding of a school.[3] Although the census of 1773 has hints at the presence of a Greek Catholic school in Szerencs, but in 1820 József Kassay wrote the following: *"...the remnants of the Russians who came long ago do not know Russian, only Hungarian. Therefore, although the Russian priest says the Holy Liturgy, or the Holy Mass in Russian, he must speak Hungarian to his people from the holy chair. Otherwise, the children who do not know Russian, who have so far attended the catholic Hungarian schools in Szeremts and Bekets, would not understand, and he forced them to the recently built Russian school and taught them ..."*[4] In this writing, the author clearly mentions the Rusyn population under the name Russians; the name of the ethnic group was not uniform in previous centuries; the Rusyns were also called Russians or Little Russians.

We can speak only in general terms about school life from this period. The students focused primarily on religious knowledge, they learnt simpler texts and songs. We know from the journal for public teachers *Néptanítók Lapja*, that before 1850, the Rusyn teachers taught the religious Slavonic language. The students had a simple alphabet book and wrote on a wooden board.[5]

The same journal article explains that from 1850, there were significant changes in the Rusyn education. Instead of the religious

[2] SISKA, J. Adatok Szerencs iskoláinak történetéhez. In A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1989, č. 26, s. 38.

[3] A szerencsi Görög Katolikus Egyház Protokolluma (SZGP).

[4] KASSAY, J. Zemplén Vármegyébe helyheztetett… Szeremts várasának leíratása… In: Tudományos Gyűjtemények VIII., 1820, s. 51-90.

[5] DANKÁNICS, M. A hazai rutén népiskolai tankönyvekről. In Néptanítók Lapja, 1882, roč. 15, č. 17, s. 262-263.

Slavonic language, the vernacular language became the medium of education. However, instead of teaching on the local Rusyn dialects, the Galician dialect was introduced into education, which the population did not understand or had difficulties understanding.[6]

Changes in the nationalities and educational policies after the Austro-Hungarian Compromise, 1868. Public School Act, Nationality Law

The year 1868 was a milestone in the field of education policy and for the nationalities, because after the Austro-Hungarian Compromise, the Nationality Law (XVIV.) and the Public School Act (XXXVIII.) were promulgated by the government in this year. Both acts were a significant pieces of legislation, aiming to define the further development of the non-Hungarian ethnic groups within the Kingdom of Hungary.

The Nationality Law had a great raison d'être, since the ethnographic composition of the country was inhomogeneous as the following map, that was issued based on the census results of 1880 shows.

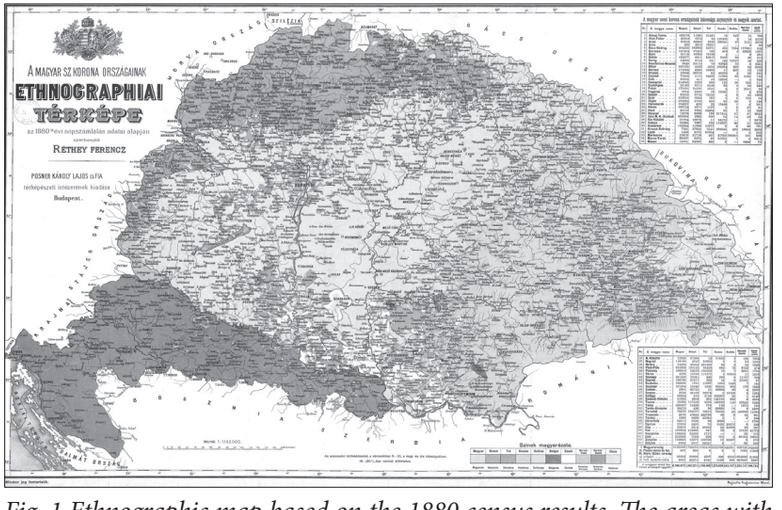

Fig. 1 Ethnographic map based on the 1880 census results. The areas with Rusyn majority are marked in orange on the map. (Source: Hungaricana)

[6] DANKÁNICS, M. A hazai rutén népiskolai tankönyvekről. In Néptanítók Lapja, 1882, roč. 15, č. 17, s. 263-264.

The Public School Act, introduced by Minister of Religion and Education József Eötvös, provisioned the general and compulsory state-regulated education on the elementary school level. The Nationality Act provided individual rights for the nationalities, e.g., as per the law, all students could be educated in their mother tongue, but the nationalities were not recognized as equal state-making partners, did not provide collective rights to them, and because of that, they were not allowed to establish parties.[7] They could not represent the interests of nationalities against the state. The above acts theoretically provisioned the elementary education of the children in their mother tongue, in practice the language of the education was strongly dependent on the decisions of the maintainer of the school – in the smaller Rusyn settlements it was the Church mainly.

Fig. 2 Teacher Training College in Sárospatak after 1870 (Source: National Széchenyi Library)

The law also prescribed the establishment of twenty teacher training colleges in different regions of the country, it determined

[7] 1868. évi XLIV. törvény az evangélikus és református egyházak jogállásáról és polgári jogaikról. *Ezer év törvényei.* [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1868%2520XLIV.

the basics of operation, required equipment, curriculum, the salaries and benefits of the employees. As part of these ordinations, the teacher training college in Sárospatak was taken over by the state, in Zemplén, this institution provided the teacher training for the region. In the year of establishment, the college had 76 students, there was only one student with Greek Catholic religion and Slavic[8] nationality as per the almanac.

During the summer 1870, the college organized a six-weeks supplementary course for the teachers acting in the region. 229 teachers participated in the course, where 71 participants were Greek Catholic, 66 from Zemplén, 4 from Abauj, 1 from Ung County. Not all the participants were able to follow the courses in Hungarian, for the Slavic-speakers these were explained by the teacher of Köröm, János Levendovszky. In the next schoolyear, we can observe an increase in the ratio of Rusyns in the college. There are 3 students with Slavic nationality indicated in the yearbook. The supplementary summer course counted with 101 Greek Catholic participants.[9]

The Act XVIII of 1879 on the Teaching of the Hungarian Language in Public Education Institutions

From 1879, the government gradually introduced the compulsory education of the Hungarian language. The Act XVIII of 1879 on the Teaching of the Hungarian Language in Public Education Institutions, signed by the Minister of Education, Ágoston Trefort, required that compulsory teaching of the Hungarian language be gradually introduced in elementary schools within four years. The law explicitly described the curriculum how many Hungarian reading, speaking and writing courses had to be completed in the elementary schools for non-Hungarian students.[10] This law was extended by the Act XXX of 1883 on Secondary Schools and

[8] Rusyns are mentioned in the almanac as Slavic nationality or Slavic-speakers.

[9] DÓCZY, G. Értesítvény a sárospataki magyar királyi állami férfi-tanító-képezdéről, Sárospatak, 1872, s. 5-7.

[10] 1879 évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben. *Ezer év törvényei.* [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900018.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D30.

the Qualification of Their Teachers, that required that all students demonstrate proficiency in Hungarian, the students had to pass an exam in Hungarian by the end of the 4th schoolyear. This law also regulated the secondary education, setting standards for the Hungarian language knowledge of the teachers.[11] The Act XV of 1891 on Early Childhood Care extended the compulsory Hungarian language education to kindergartens and childcare institutions.[12] These laws were part of the state's Magyarization policies to strengthen the role of the Hungarian language.

About Rusyn language education after 1869

By the end of the 1860s years, the methods and educational materials were slightly reformed for the Rusyn language education. As part of the early modernizations, texts from the literature were transferred to the schoolbooks. From 1870, there was a movement to harmonize the Hungarian books with the books of the nationalities, however for the Rusyn nationalities by unclarified reason, the books were translated into Russian instead of the Rusyn language. After 1881, the government recognized the requirement to review these and they appointed ***László Csopey*** to revision and rewrite the schoolbooks into the vernacular language. Csopey was a teacher, translator and researcher of the Russian and Rusyn language and literature. Csopey had a solid language knowledge and experience, he also collected folk's songs and tales on the field.[13]

Between 1881 and 1884, following books were published for the Rusyn public schools, written or edited by Csopey: *Alphabet and first reading book, Manual to teach the alphabet, 24 reading wall tables* by Pál Gönczi, *Second reading book* from János Gáspár, *Exercises for Speaking and Understanding*, *Manual to Teaching the Hungarian Language* and *Hungarian reading Book for Ruthenian Public Schools* by Groo Vilmos, *History of the Hungarians, Manual for the History of Hungarians* (dr. Áron Kiss, Miksa Mayer).

[11] 1883 évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről. *Ezer év törvényei*. [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88300030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31.

[12] 1891 évi XV. törvénycikk a kisdedóvásról. *Ezer év törvényei*. [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89100015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33

[13] CSOPEY, L. Magyar szók a rutén nyelvben. In Nyelvtudományi Közlemények, Bp, 1881, roč. X. č. 2, s. 271.

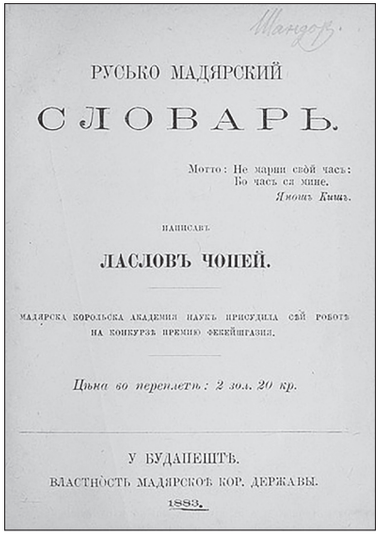
РУСЬКО МАДЯРСКИЙ

СЛОВАРЬ.

Мотто: Не марнуй свій часъ:
Бо часъ ся мине.
Яношъ Кишъ.

НАПИСАЛЪ

ЛАСЛОВЪ ЧОПЕЙ.

МАДЯРСКА КОРОЛЬСКА АКАДЕМИЯ НАУКЪ ПРИСУДИЛА СВІЙ РОБОТЪ НА КОНКУРЗѢ ПРЕМІЮ ФЕКЕЙШГАЗИЯ.

Цѣна 60 перепетъ: 2 зол. 20 кр.

У БУДАПЕШТѢ.
ВЛАСТНОСТЬ МАДЯРСКОЇ КОР. ДЕРЖАВЫ.
1883.

Fig. 3 The Rusyn-Hungarian Dictionary of László Csopey, published in Budapest, 1883.

One of the difficulties his work was that the written Rusyn language that was used in the country was not homogenous. There was a language variant used by the Church that was obsolete, and another variant used in official communication and in literature where many expressions were taken over from the Russian. The vernacular language was not used in written form that time and the vocabulary was also limited, there were differences in the language within the country too. Csopey used the vernacular language in these books, added an explanation for the teachers about the deviations in the pronunciation of vocals in the different regions.

During that period, László Csopey collected the Rusyn words and expressions to compile the first comprehensive Rusyn-Hungarian dictionary. The dictionary's motto was a quote from János Kis: *"Don't waste your time: Time passes."* where the author referred to the phenomenon of the continuous assimilation of Rusyns into the Hungarian nationality. Csopey collected all Rusyn words from the vernacular language and incorporated the most frequently used terms from the religious language to have the most complete dictionary available. At the beginning, he planned to take Russian words too to fill the gaps where the Rusyn language did not have an expression, but during the elaboration of the dictionary, he decided the opposite, no Russian words were added to the Rusyn dictionary. He stated that the Rusyn language is an independent language and not one of the dialects of the great Russian language.[14]

[14] CSOPEI, L. Rutén-Magyar Szótár, Bp., 1883., s. VII-XI.

In 1896, the journal for Public School Teachers *Néptanítók Lapja* published the list of available educational books and materials used in elementary schools for the nationalities in the country. It is important to observe that for the Rusyn population, there are books and materials in the Sáros-Zemplén dialect and in the Bereg-Ugocsa-Máramaros dialect separately.[15] As per the list, most of the books and materials were available for the Bereg-Ugocsa-Máramaros dialect, that was because of the higher ratio of Rusyn population in that region as it is highlighted on the map of *Figure 1*.

The situation of Rusyn education at the beginning of the 20th century

Miklós Bartha (1848-1905) Hungarian lawyer, politician, publicist published his book *Kazár földön* [16]in 1901 a sociographic itinerary where he described in detail the living conditions and difficulties of the Rusyns. Bartha also described the educational situation, based on his own experience. He noted that in the regions he visited, the Rusyn teachers and priests were already magyarized. As a result, strengthening the Rusyn identity and preserving their culture was not ensured within the schools.[17]

The Hungarian state's educational regulations from 1868 until World War I had profound and lasting effects on Rusyn-language education. Count Albert Apponyi's educational laws of 1907–1908 in Hungary aimed to strengthen the Magyarization. These laws mandated that all primary school students, regardless of ethnicity, achieve proficiency in the Hungarian language by the fourth grade. While minority-language instruction was permitted, Hungarian became the dominant language of education. The laws also increased state control over church-run and minority schools to ensure compliance.[18] Apponyi said: «*However, we consider the spread of knowledge of the Hungarian language necessary so that non-Hungarian-speaking intelligentsia can take part in the service of the state and thereby be as closely attached to the state as possible; but especially as a means of social cohesion, without which political unity remains an empty form.*»[19]

As a result, many Rusyns either assimilated linguistically and culturally into the Hungarian nation or emigrated mainly to North America, searching of better living opportunities. Only a few small, isolated villages, such as Komlóska in Zemplén, managed to preserve the Rusyn language in everyday use.

Komlóska, the final stronghold of Rusyn heritage

Komlóska, in Zemplén county, is now the last true Rusyn village in Hungary isolated from other settlements due to its geography where the children can learn and practice the Rusyn language from kindergarten. However, in the elementary school of the village, in the schoolyear 1941/42, the language of education was already Hungarian. After World War II, the Constitution stated: «*The Hungarian People's Republic ensures equality for all nationalities living in its territory, the use of their mother tongue, education in their mother tongue, and the preservation and cultivation of their own culture.*»[20]

This did not apply for the Rusyns, because they were officially classified as Slovaks, included in the Slovak minority and receiving education in Slovak. In statistical records and censuses, Rusyns are no longer explicitly identified; they are categorized as Slovaks. These factors led to confusion and uncertainty among the Rusyn communities. In Komlóska, many of the Rusyns have spoken a mixed Rusyn-Slovak language, they called themselves "Tót". Until 1991, the presence of a Rusyn population in Hungary was not officially acknowledged.

[15] A m. kir. tud.-egyetemi nyomda igazgatóságánál megjelent tankönyvek és taneszközök árjegyzéke In Néptanítók Lapja, 1896., roč. 29, č.11, s. 4.

[16] In Kazár land.

[17] BARTHA, M. Kazár földön. 1901. Kolozsvár, s. 176-177.

[18] 1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanitók járandóságairól. *Ezer év törvényei*. [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700027.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36%201907.%20XXVII.%20Section%2022

[19] Gróf Apponyi Albert emlékiratai 1899–1906. 2. Bp., 1934., s. 58.

[20] 1972 évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről. *Magyar jogszabályok*. [online]. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97200001.TV&txtreferer=A1100425.ATV

Following the regime change, the Rusyns were recognized as a minority ethnic group in Hungary, allowing for the initiation of advocacy and educational organization efforts to establish their community. The parliamentary resolution addressed the rights of national minorities in the country and acknowledged the Rusyns as a distinct nationality.[21] In 1990, only Komlóska and Múcsony were the two settlements in Hungary where the Rusyn language could be considered as a living language.

Current Platforms of Rusyn Education

In Hungary, the framework curricula for the subjects Rusyn Culture and Rusyn Language and Literature are available for grades 1-12.[22] Verbal and written language exams can be taken in B1, B2 and C1 levels. At the Department of Slavic Studies at ELTE, it is also possible to study the Rusyn language and culture. The Greek Catholic communities play a key role in maintaining the Rusyn cultural heritage, including the language. There are public language courses and summer camps for children. The framework is given, but the role of families and individuals in preserving traditions and nurturing the language would be essential, however, the strong effects of assimilation and globalization are felt in the development of those participating in education.

LITERATURE

1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. *Ezer év törvényei*. [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1868%2520XLIV.

1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanitásáról a népoktatási tanintézetekben. *Ezer év törvényei*. [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900018.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D30.

[21] A Magyar Köztársaság Kormánya. *Beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről*. J/1397. számú dokumentum. [online]. https://www.parlament.hu/irom36/1397/1397.htm#_Toc454863282

[22] Nemzetiségi nevelés-oktatás kerettantervei: ruszin. *Oktatási Hivatal*. [online]. https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/nemzetisegi_neveles_oktatas_kerettantervei/ruszin.

1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képesitéséről. *Ezer év törvényei*. [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88300030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31

1891. évi XV. törvénycikk a kisdedóvásról. *Ezer év törvényei*. [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89100015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33

1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanitók járandóságairól. *Ezer év törvényei*. [online]. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700027.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36%201907.%20XXVII.%20Section%2022

1972 évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről. *Magyar jogszabályok*. [online]. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97200001.TV&txtreferer=A1100425.ATV

A m. kir. tud.-egyetemi nyomda igazgatóságánál megjelent tankönyvek és taneszközök árjegyzéke. In *Néptanítók Lapja*, 1896, vol. 29, no. 11, p. 4.

A Magyar Köztársaság Kormánya. *Beszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről*. J/1397. számú dokumentum. [online]. https://www.parlament.hu/irom36/1397/1397.htm#_Toc454863282.

A szerencsi Görög Katolikus Egyház Protokolluma (SZGP). Manuscript archival source.

BARTHA, M. *Kazár földön*. Kolozsvár, 1901, pp. 176–177.

CSOPEI, L. *Rutén–Magyar Szótár*. Budapest, 1883, pp. VII–XI.

CSOPEY, L. Magyar szók a rutén nyelvben. In *Nyelvtudományi Közlemények*, Budapest, 1881, vol. X, no. 2, p. 271.

DANKÁNICS, M. A hazai rutén népiskolai tankönyvekről. In *Néptanítók Lapja*, 1882, vol. 15, no. 17, pp. 262–263.

DANKÁNICS, M. A hazai rutén népiskolai tankönyvekről. In *Néptanítók Lapja*, 1882, vol. 15, no. 17, pp. 263–264.

DÓCZY, G. *Értesítvény a sárospataki magyar királyi állami férfi-tanító-képezdéről*. Sárospatak, 1872, pp. 5–7.

Gróf APPONYI, Albert. *Emlékiratai 1899–1906*. Vol. 2. Budapest, 1934, p. 58.

KASSAY, J. Zemplén Vármegyébe helyheztetett… Szeremts várasának leíratása…. In *Tudományos Gyűjtemények*, 1820, vol. VIII, pp. 51–90.
Nemzetiségi nevelés-oktatás kerettantervei: ruszin. *Oktatási Hivatal*. [online]. https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/nemzetisegi_neveles_oktatas_kerettantervei/ruszin.
SISKA, J. Adatok Szerencs iskoláinak történetéhez. In *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 1989, no. 26, p. 38.
VERES, L. Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. In *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*, 1984, pp. 27–29. ISSN 0544-4233.

Mgr. Szilvia Pacsuta
Tokaj-Hegyalja Egyetem
Eötvös út 7, 3950 Sárospatak
Hungary
E-mail: szilvia.pacsuta@gmail.com

ІНТЕҐРАЦІЯ СУЧАСНЫХ КУЛТУРОЛОҐІЧНЫХ ПРИСТУПІВ ДО НАВЧАНЯ МАТЕРИНЬСКОГО ЯЗЫКА ЯК МОЖУТЬ КУЛТУРНЫ АСПЕКТЫ ЗБОГАТИТИ НАВЧАНЯ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА І ПРИВЕСТИ К ЛЇПШОМУ ПОРОЗУМЛЇНЮ ЯЗЫКА

Зденка ЦІТРЯКОВА

Abstract
At present, the teaching of the mother tongue increasingly requires interdisciplinary approaches that encompass not only linguistic, cultural, and educational components, but also the dimension of developing pupils' identity. In the context of national minorities, this represents a particularly sensitive sphere in which language functions not merely as a means of communication, but also as a bearer of historical memory, value orientations, and collective identity. The Rusyn national minority, with its rich cultural and linguistic tradition, constitutes a specific case in which the integration of culturological approaches into mother-tongue education can significantly enrich both the educational process itself and the learners and teachers involved. Nevertheless, it remains a fact that the teaching of the Rusyn language is to a considerable extent marginalized and associated with limited access to resources, teaching materials, and methodological approaches that would adequately reflect the contemporary needs of educational practice.

Keywords: Rusyn language. Rusyn education. Culturological approaches. Intercultural competence. Mother-tongue education. Minority education. Identity.

По роцї 1989 пришло на Словакії к ожывлїню русиньской ідентіты і к можности по довгых роках кодіфіковати русиньскый язык і поступно го етабловати в окремых сферах ёго хоснованя: в школстві, медіях, културных інштітуціях і іншых. Културологічны приступы вєдно з прінціпами етнопедаґоґікы дають можность учітелям і школярям глубше проникнути до културных і языковых аспектів і аспектів ідентіты, котры язык як такый в собі загорнює. Тоты приступы приносять до навчаня

новый розмір. Дають можность учіти ся язык не лем як комунікачне средство, але і як часть културного наслїдства, причім акцент ся кладе на розвиток почливости і порозумлїня в одношіню ід властній културї і традіціям. В модерных дідактіках іншых языків ся в общім акцентує теза, же язык є не лем комплексом ґраматічных правил і лексічных єдиніць, але передовшыткым соціалный і културный феномен – медіум, котрым ся передають цінности, нормы і ідентіта той котрой комуніты (Kramsch 1995).

В словацькім контексті має навчаня меншыновых языків опору в уставных ґаранціях прав обчанів, котры патрять к народностным меншынам, як і в окремых леґіслатівных приписах, котры управлюють поужываня языків меншын. Ключова є главно Устава Словацькой републікы, котра в статї 34 ґарантує обчанам, котры патрять к народностным меншынам, права повязаны з розвитком їх властной културы і хоснованём материньского языка у верейнім жывотї враховано области едукації. Сучастёв юрідічных рамків є і закон ч. 184/1999 З. з. о поужываню языків народностных меншын, котрый становлює условія хоснованя меншыновых языків в уряднім контактї в селах і містах, де меншына досягує законом становлену процентуалну частку.

Вызначна в тім контекстї є і меджінародна охрана меншыновых языків, кедьже Словацька републіка є вязана і Рамковым договором на охрану народностных меншын і Европсков хартов реґіоналных і меншыновых языків. З погляду освіты є важне, же договор обсягує право прислушників народностных меншын учіти ся язык меншыны і зарівно вытварять рамкы про підпору можностей освіты в меншыновых языках (Rámcový dohovor 1998: čl. 14). Тоты документы забезпечують підпору меншыновых языків як в школьскій сістемі, так і акцентують на вытваряня условій, жебы язык мав і реалне уплатнїня в інштітуціоналнім і публічнім просторї. Про русиньскый язык суть в ратіфікачных обовязках Европской харты реґіоналных або меншыновых языків експліцітно уведжены установлїня в статї 8 (освіта) в розсягу, котрый штат прияв про тот язык (Charta 2001: čl. 8). Важным є і моніторінґ і рекомендації меджінародных орґанів, котры ся дотуляють доступности освіты, матеріалів, підпоры учітелїв і контінуіты освіты.

Інтеґрація културологічных приступів до навчаня материньского языка дає можность обогатити языкове навчаня о навчаня далшых аспектів, напр. історічных, ґеоґрафічных, соціалных ці културных, обогачує навчалный процес о традіції, історічны реалії, звыкы і народописны знаня, чім підпорує не лем языковы компетенції школярів, але і розвой крітічного думаня і порозумлїня културной діверзіты. Такым способом ся навчаня русиньского языка стає простором про розвиток глубшого порозумлїня културных корінїв і зміцнїня одношіня ід властній културї. Выховлює так не лем языково компетентных єднотливців, але і єднотливців з почутём к цінностям повязаным з їх ідентітов і културов.

З курікуларного погляду ся навчана предмету русиньскый язык і література в школах на Словакії опертать о штатны курікуларны документы і едукачны штандарды, котры дефінують цїлї предмету, обсягове наповнїня і обчекованы выконовы пожадавкы. Тоты документы уваджають, же едукачный штандард становлює не лем обсяг і выкон, але вытварять і рамкы про розвиток індівідуалных учебных можностей школярів а рамкы про планованя навчаня в згоді з цїлями предмету (ŠPÚ 2014). Кедь позерати не референчны рамкы про едукачны штандарды, так тоты суть членены подля пятёх основных обсяговых компонентів, в рамках котрых ся акцентує робота з текстом, посереднictвом котрой ся розвивають чітательскы, писательскы і комунікачны способности школярів (ŠPÚ 2014). Якраз тота штруктура є важна про леґітімізацію културологічной інтеґрації, бо дає можность сістематічно перепоёвати языковы цїлї з роботов з автентічныма текстами, културныма обсягами і з їх рецепціёв.

В контекстї русиньского языка то грає вызначну роль. Дає можность навчаня языка як жывого носителя културных цінностей, традічных історій і унікатных способів жывота, з ґеоґрафічным і історічным контекстом русиньской комуніты. Културологічны приступы обогачены о етнопедаґоґічны прінціпы представлюють про школярів можность освоїти сі не лем языковы зручности, але і вытваряти сі особне емоціоналне одношіня к языку комуніты, котра го поужывать, а дає можность подати шыршый погляд на важность захованя языка і розвитку языковой ідентіты.

Культурологічны приступы в навчаню языків представлюють модерный способ як обогатити языкове навчаня о шыршы культурны і сполоченьскы контексты. Кедьже язык є барз тїсно повязаный з культуров, навчаня языка бы таксамо мало загорнёвати і порозумлїня ёго культурной базы. Загорнутём культурологічных елементів до навчаня языка можуть педаґоґове проглублёвати інтеркултуралну компетенцію школярїв, котра загорнює порозумлїня іншых култур і способность комунікувати меджі носителями розлічных култур, помагати школярям порозуміти цїнности, сімболы, традиції і сполоченьскы нормы комуніты, котра є носителём языка і розвивати способность школярїв не лем комуніковати в языку, але і розуміти контексту і културным звязкам. Школярї так здобывають знаня не лем о ґраматіці і словній базї, але і о тім, як язык рефлектує шпеціфічну културну реаліту народа.

В словацькій педаґоґічній літературї ся тот посун часто описує через концепт інтеркултурной выховы і розвитку інтеркултурных компетенцій як сучасти общой освіты. Практічно орьєнтовану дефініцію уводить наприклад методічна публікація выдана Методічно-педаґоґічным центром, де є інтеркултурна выхова презентована як сістема цїлїв і поступів напряменых к підпорї доброго сполужытя култур, причім авторка детайлно описує цїлї і стратеґії реалізації такого навчаня на 1. ступни ОШ (Ľuptáková-Vančíková 2008).

Подля Бірама (Byram 1997) інтеґрація културных аспектів до навчаня языків на практіці загорнює розлічны активіты, напр. аналізованя културных текстів (літературный твор, співанка або іншый артефакт), жебы школярї здобыли лїпшы інформації о културї повязаній з даным языком; діскусії о културных нормах (привітаня навщівы, поздравы, выканя, і т. д.), што поможе школярям порозуміти, як ся язык хоснує в розлічных соціалных контекстах і інтерпретачны меджікултурны способности (можности порівнованя властных културных перспектів з переспективами іншых култур, рефлектовати властну ідентіту в одношіню к іншым і под.).

Інтеркултурна компетенція є способность ефективно комунікувати і інтераґовати з людми з розлічных културных кругів. Културологічны приступы в навчаню языків ся намагають підхопити тоту компетенцію посередництвом підвышіня языковой чутливости формов рефлектованя властной културной базы в порівнаню з іншыма културами і посередництвом діскусії о стереотіпах і пересвідчінях, котры можуть овпливнёвати інтеракцію меджі културами (Ľuptáková-Vančíková 2008).

Про дідактічну практіку і меншыновых языків є важне, же културов ся ту не розуміє лем фолклор або традиції, але шырша палета значінь, цїнностей і соціалных правил, котры ся реалізують в комунікації. Таке розуміня є компатібілне і з фундаментами языковой дідактікы, котры підкреслюють, же културне знаня не є лем додатком комунікатівной компетенції, але само о собі є едукачным цїлём (Kramsch 1993).

При імплементації културологічных приступів до навчаня языків ся обычно хоснують розлічны едукачны стратеґії. Такыма суть наприклад *проєктово орьєнтоване навчаня*, при котрім школярї роблять на проєктох заміряных на културны темы як традиції, звыкы або културны події. Може то быти тыж навчаня посередництвом сімулацій конкретных сітуацій або гер заміряных на културны шпеціфічности. В контекстї школьской сістемы ся мож у нас операти і о высше спомянутый методічный матеріал МПЦ, котрый коло дефініції уваджать і конкретны блокы: розвиток інтеркултурного діалоґу, учіня ся толеранції розлічности, робота із стереотіпами, спознаваня култур через літературы і проєктовы активіты. Інтеркултурный розмір ту в контекстї русиньской културы не значіть лем контакт з розлічностёв звонка, але якраз розвиток усвідомлїня сі властной реґіоналной і меншыновой културной скушености (Ľuptáková-Vančíková 2008).

Етнопедаґоґіка представлює ґранічну педаґоґічну дісціплїну, яка досліджує выбер, розсяг і міру выхоснованя локалной културы (елементів, тем і мотівів) в едукачнім процесї школ. Розуміє ся як сфера пособности научной области модерной педаґоґікы, котра ся занимать трансформаціёв хосенного обсягу шпеціфічной локалной културы до обсягу навчаня в школах. Дасть ся повісти, же етнопедаґоґіка є основана на решпектованю културной ідентіты, інтеґрації културного наслїдства до навчаня, на підпорї меджіґенерачного передаваня културных цїнностей і посилнёваню одношіня к языку.

Пруха (2002) етнопедаґоґіку дефінує як нову сферу теорії і баданя повязану з мултікултурнов/інтеркултурнов выховов, но підкреслює, же не іде лем о практічну выхову, але і о научну сферу досліджіня. Конштатує, же етнопедаґоґіка ся занимать дослїджінём етнічных (културных) факторів, котры впливають на едукачны процесы в школї, родинї і іншім середовіщі, а на основі аналізы, ідентіфікації їх высвітлює і вытварять рекомендації і про едукацію дїтей етнічных меншын.

Етнопедаґоґіка в навчаню языків, главно меншыновых, є вывжывана на то, жебы навчаня языка обсяговало *автентічны културны елементы*. Ту треба додати, же подля Пруху етнічны факторы не треба розуміти вузко, лем етнолоґічно, бо вымеджіня загорнює і роздїлы културны, языковы, набожеңскы і далшы, то значіть шырше розуміня културных факторів в едукації. Тото є важне головнї при меншыновім школстві, де ся языкове навчаня природно повязує з културнов ідентітов, ґенерачным передаванём і локалнов памятёв (Průcha 2002). В такім розуміню автентічны културны елементы представлюють як роботу з традічныма приповідками, пословіцями ці співанками шпеціфічныма про дану комуніту, што дає навчаню автентічность, *културны контексты в языковых задачах*, напр. конверзачны темы загорнюючі традічны свята, звыкы, шпеціфічны ремесла, чім ся язык учіть в згоді з ёго културным колорітом, і *роль комуніты і родины в навчалнім процесї*, де є комуніта, главно старша ґенерація, запоёвана своїма скушеностями, історіями і народописныма знанями до навчаня як автентічный носитель традічных знань. Вывжывати в тім припадї можшпеціфічны етнопедаґоґічны методы як наприклад *роботу з народнов словеснов творчостёв*, де приповідкы, байкы, пословіцї і праностікы, котры обсягують языковы, етічны і моралны посланя і рефлектують жывот і цінности даной громады, у школярів розвивають автентічну базу слов, але і глубше порозумлїня їх властной културной ідентіты. *Музичны і погыбовы актівіты*, котры посередництвом народных співанок, танців і музикы, творячіх важну сучасть културы, приспівають к природному освоїню сі языка через емоціоналны зажыткы. Вывжываня *практічных актівіт і дїлнї*, як наприклад ремеселных дїлнї або выробы традічных предметів ці приправы їдал, котры рефлектують културу і традіції етнічной громады помагають школярям спознавати културу інтерактівно і практічно, причім язык ся ту дасть практіковати барз природно і автентічно.

Про навчаня меншыновых языків суть тоты прінціпы міморяднї важны, бо *сокотять языкове наслїдство*, котре є часто огрожене асімілаціёв і стратов културной ідентіты. Тоты методы прямо підпорують захованя языкового і културного наслїдства. Таксамо ся у школярів *зміцнює чутя солідаріты*, затоже навчаня є повязане з комунітов, родинныма цінностями і етнічныма традіціями. Етнопедаґоґічны методы вытваряють з навчаня зажыток, котрый має про школярів емоціоналну цїну і змысел, котрый є барз *важный про внутрїшню мотівацію* і утриманя інтересу о язык. Язык, таксамо як і културу не мож лем штудовати, треба їх прожывати.

В основнім мож повісти, же язык є сістема основной людьской комунікації, но характерізовати го треба як компліковану комунікачну сістему прімарно зложену із звуковых сіґналів. Язык є сполоченьскый яв, котрый ся дасть твориво вывжывати аж доты, докы ся сам не стане барьєров в комунікації. Язык є в общім повязаный з конкретным сполоченьско-културным оточінём і способом думаня людей, котры ним говорять. Но не є лем настроём комунікації і думаня, але є і великым сокровіщом людьской скушености і познаня.

Кедьже Русины історічно жыють на розпутю розлічных культур і языків, з котрыма ся протягом многых років стрїчають, не міг ся тот вплив не рефлектовати і на ёго формованю. Многоетнічне і мултікултурне середовіще в русиньскім языку охабило великый слїд главно в лексікалній области, котра на себе набрала многы слова із сусїдніх языків, котры ся хоснують доднесь. Тот яв ся описує як дослїдок довгодобого языкового контакту: русиньска лексіка обсягує значну часть перевзяту із сусїднїх контактных языків (польского, словацького, мадярьского, румуньского і нїмецького) але таксамо собі сохранила і архаічны діалектны верствы і шпеціфічну церьковнославяньску терміноло ґію в літургічній области (Plišková 2021).

Русиньскый язык належачій до ґрупы выходославяньскых языків є барз важным елементом ідентіты Русинів. Хоць має богату літературну традіцію, ёго поставлїня в сполочности є

компліковане. Днесь є русиньскый язык офіціално узнаный як язык народностной меншыны. Русины на Словакії належать к єдній із штатом узнаных народностных меншын. Подля Конштітуції Словацькой републікы і далшых леґіслатівных документів мають народностны меншыны право на хосновання свого языка окрем денной комунікації дома, на публічных місцях, і право хосновати го в адміністратівній сферї, в школстві і в културній сферї. Тото узнаня є кроком допереду, но на практіцї суть барьєры, кторы обмеджують ёго хосновання. Русиньскый язык ся часто не поважує за ровноцінный з домінантным словацькым языком. То може вести к стіґматізації і марґіналізації ёго поужывателїв і приспівати к приниманю русиньского языка як „другорядого". В соціолінґвістіцї ся тот проблем описує як вопрос достойности/престіжы материньского языка, котра у малых етнічных комуніт значно впливать на практічны рїшіня поужывателїв языка: выбер нормы, позіції ід властному діалекту, дяку хосновати язык у верейнім просторі і под. (Plišková 2021).

В области школства є єдным з главных проблемів недостаток фінанцій на підпору русиньского языка в едукачных інштітуціях. І кедь є дакілько школ з навчанём русиньского языка, їх кількость є обмеджена а часто ся борють з проблемами фінанцованя. Недостаток учебных матеріалів, запізнена або обмеджена доступность учебників про русиньске навчаня ся повторно обявлює і в меджінароднім моніторінґу обовязків СР в области меншыновых языків. Годночіня упозорнюють, же про русиньскый язык хыблять адекватны а главно актуалны учебны жрідла (враховано матеріалів к історії і културї Русинів, што прямо комплікує сістематічне навчаня і ёго якость (Council of Europe 2025).

В цїлости є поставлїня русиньского языка на Словакії комплікованым міксом леґіслатівного признаня і практічных компліцій. Леґіслатівна підпора і хоць є фундаментална, но сама о собі є недостаточна. Мусять ся вытворити функчны механізмы довгодобого пріорітного розвитку. К тому належить і підпора освітовых кампанї і актівіт, котры підвышують свідомость о русиньскій културї і языку. Навчаня в русиньскім языку грає ключову роль в охранї і підпорї русиньской културной ідентіты.

Право на навчаня в материньскім языку є основным пілїром, котрый дає можность русиньскым дїтям розвивати языковы зручности і културну ідентіту од скорого віку.

Язык є інштрументом дорозумлїня каждой языковой громады. Языком ся передає часть културной цінности каждого народа: ёго традіції, звыкы і сам образ навколишнёго світа. Має свої шпеціфічности, бо несе в собі менталіту людей, про котрых є родным языком. Якраз і зато є приниманый за єден із выдїлюючіх ідентіфікачных знаків народа, етнічной ґрупы ці громады. Посередництвом нёго конкретно видиме реаліту навколо нас і задїлюєме єй ід даякым катеґоріям. Дякуючі такому віджіню світа, яке охоплюєме через наш родный язык, оно є про нас найблизше і чуєме ся у нїм найкомфортнїше. Материньскый язык нам дає базу намного пересягуючу лем просту можность комунікації. Є частёв нашой особности. В нїм найлїпше знаєме передати свої емоції, думкы і позіції. Язык ся як інштрумент народной ідентіфікації найвыразнїше і найскорше проявить, кедь ся ёго носитель находить в чуджім містї. Стає ся інштрументом, якый го навертать к дому, к родинї, приятелям, но главно до цїлой ёго дотеперїшнёй минулости. Аж як носитель языка выйде із свого домашнёго окружіня, стане ся про нёго ёго язык великов цінностёв і вызначнов частёв ёго ідентіты.

Русиньска култура є богата на народну словесну творчость враховано співанок, приповідок, оповідань, фразеолоґізмів, пословіць і поговорок, котры несуть важны културны і історічны посланя. Тоты елементы суть в сучасности сучастёв языкового навчаня, суть зафіксованы в учебниках русиньского языка і помічных матеріалах, котры собі переважно учітелї находять самы, жебы збівшыли емоціоналне і културне одношіня школярїв к материньскому языку, респ. к языку їх предків. Зарівно але меджінародне годночіня упозорнюють, же доступны учебны матеріалы часто непокрывають културно-історічный розмір в розсягу потребнім про културну інтеґрацію. Зато ся културный обсяг часто переношує на індівідуалну ініціатіву учітелїв і локалны проєкты (Council of Europe 2025). Церьковны свята як Великдень або Рождество мають в русиньскій културї шпеціфічне поставлїня. Звыкы і традіції повязаны з церьковныма святами, но і з народнов обрадовостёв суть і теперь сучастёв

навчанём русиньского языка на школах. Дїти ся учать колядкы, співанкы і приправлюють курты сценічны формы, котры выходтять з културных традіцій народа. Обогачують собі лексіку о стары слова повязаны із звыками і народнов кухнёв. Формов актівного прожываня ся учать язык поужывати в каждоденных і святочных контекстах. Таксамо матеріална култура є простор про порозумлїня културного колоріту народа. Тканя покровців, народны вышывкы, народне облечіня, крашанкы ці писанкы суть средством познаваня і прожываня народной культуры і помагають школярям розшырити свої языковы рамкы. Про русиньску културу і язык, котрый тоту културу знає передати, є великов вызвов выстояти асімілачный тиск з боку маёрітного языка. Мала кількость школ з русиньскым навчалным языком і все менша кількость по русиньскы бісїдуючіх молодых родин приводять к упадку языка у молодой ґенерації. Демоґрафічны і соціалны дата назначують довгодобу чутливость русиньской языковой контінуіты на шыршы політічны і соціалны зміны, враховано стїгованя жытелїв до іншых областей, што ся рефлектує і в реґіоналній концентрації і в роздїлї меджі декларованов етніцітов і декларованым материньскым языком (Matlovič a kol. 2019).

Якраз такы етнопедаґоґічны приступы в навчаню, реґіоналны актівіты і діґіталізація можуть тот тренд звернути, но условіём є, жебы тоты приступы і автентічны учебны матеріалы з прикладами русиньской літературы ці елементами матеріалной і духовной культуры были заведены на реґіоналній уровни не лем до народностных школ, але до вшыткых школ в реґіонї.

Інтеґрація културологічных приступів і етнопедаґоґічных прінціпів до навчаня русиньского языка приносить много выгод, котры ся одразять посилнїнём языковых способностей штудентів, їх културного усвідомлїня і цїлковой мотівації і інтересу к навчаню языка свого народа. Тоты приступы не лем підвышують ефектівіту языкового навчаня, але вєдно з тым приспівають ід захованю і посилнїню русиньской ідентіты. В дідактіцї ся тот ефект высвітлює тым, же културно релевантне навчаня споює языкове навчаня з културнов компетенціёв і посилнює ідентіту школярів а зарівно вытварять условія про высшу анґажованость і довгодобішу мотівацію (Ladson-Billings

1995).

Зачленїня културных аспектів до навчаня русиньского языка формов пропоїня з културныма корїнями дає можность школярям лїпше порозуміти їх властну културу і історію, што має наконець і позітівный вплив на їх особну ідентіту і почливость ід собі самому. На годинах, котры загорнюють културны аспекты навчаня як народны співанкы, приповідкы, повіданя або пословіцї собі школярї будують глубше одношіня ід свому културному наслїдству. То їх веде ід посилнїню їх етнічной ідентіты і усвідомлїню сі приналежности к даному етніку. Кедь суть школарї достаточно выставлены културным аспектам, котры суть автентічнов сучастёв їх языка, розвивать ся у них почутя гордости на свій язык, усвідомлюють сі його цїнность і підвышує ся віра в себе самого. Тото може быти важне в середовіщі, де ся меншыновы языкы дістають на окрай інтересу, наприклад в ненародностных школах в реґіонї. В рамках културно релевантной педаґоґікы ся підкреслює, же школа має сучасно підтримовати академічный успіх але і утримованя културной інтеґріты школярів, зато тото перепоїня може вести к зміцнїню себеобразу і почутя леґітіміты властного языка в школьскім оточіню (Ladson-Billings 1995).

Културологічны приступы докажуть підвышыти мотівацію школярів, кедже ся язык не учать лем як абстрактну сістему правил, але як жыву сучасть своёй културы і каждоденного жывота. Навчаня формов прожытя інтеґрує културны актівіты як суть звыкы, традіції, ремеселны дїлнї або музичны ці танечны актівіты робить навчаня інтереснїшым і дїти довше докажуть утримати позорность. Такым способом ся язык стає жывым і дінамічным інштрументом на выражіня културных цїнностей. Такы актівіты посилнюють емоціоналны перевязаня з языком і підпорують природне любопытсво. Културологічны приступы дають змысел навчаню, додають учіню значіня і контекст, заторе школярї відять практічне хоснованя языків в їх културных і родинных сітуаціях. Тото підвышує їх анґажованость і охоту учіти ся і над рамкы навчалных годин. Все є дїтём інтереснїше учіти ся о чімесь близшім і знамім як о дачім абстрактнім і далекім. Школярї можуть быти повзбуджованы, жебы презентовали властны родинны звыкы і традіції, што

обогатить навчалный процес і дасть їм можность глубше ся пропоїти і стотожнити з культуров своїх предків.

Культурологічны приступы підпорують і розвиток языковых компетенцій школярів, бо язык ся стає природнов сучастёв їх каждоденного жывота. Хоснованя автентічных текстів, народных співанок, пословіц, поговорок ці розповідей отварять школярям можность здобыти шыроку і шпеціфічну базу слов, котра є повязана з культурныма і сполоченьскыма темами. Такы приступы помагають лїпше порозуміти языковым нюансам, порозуміти контексты і семантічны одтїнкы, котры ся в языку обявлюють. Наприклад розлічны фразы або словны споїня ся часто хоснують лем при дакотрых сітуаціях або в рамках конкретного культурного контексту, што помагать точнїше порозуміти язык. Акцент на автентічны тексты і культурны обсягы є в дідактиці языків дефінованый як путь к розвитку праґматічной і соціокультурной стороны комунікації, то значіть нелем што ся повість, але коли, кому і чом ся то повість (Dörnyei 2001).

Культурологічно орьєнтоване навчаня підпорує у штудентів познаня цінности їх языка і потребы ёго захованя. Такым способом підвышує їх одолность к асімілачному тиску, чім може в ідеалнім припаді забезпечіти контінуіту передаваня языкового і культурного наслїдства. В меджінародных рекомендаціях ід вецеязычному навчаню ся підкреслює, же навчаня поставлене і на языку школярів (материньскім/реґіоналнім) знижує языковы барьєры і заєдно підпорує ідентіту школованых, што є важне главно в контексті меншын (UNESCO 2025).

Етнопедаґоґічны прінціпы підкреслюють важность при навчалнім процесї сполупрацовати з родинов і шыршов етнічнов громадов. Мав бы ся в школї в рамках навчалного процесу вытваряти простор на пряме запоїня родічів і родины, напр. формов презентації їх родинных звыків, варіня традічных їдел або іншов формов языковых і культурных актівіт.

Інтеґрація культурологічных і етнопедаґоґічных приступів приносить вызначне обогачіня процесу навчаня русиньского языка. Школярї мають можность при такім навчаню зажыти і практіковати язык в ёго автентічнім культурнім контекстї, што може підвышовати їх мотівацію і анґажованость. Тоты приступы помагають школярям лїпше порозуміти властній культурї

і традіціям Русинів, чім посилнюють свою етнічну ідентіту і підвышують гордость на свій язык і культуру. Підпора языковой і культурной многотварности є ключова про утриманя ідентіты меншыновых комуніт. Освітовы інштітуції грають важну роль в охранї і пропаґації культурной дїдовизны меншыновых ґруп. Інтеґрація культурологічных і етнопедаґоґічных приступів до навчаня може забезпечіти, же молода ґенерація буде мати можность продовжовати в традіціях і цїнностях своїх предків.

Інтеґрація сучасных культурологічных приступів і аплікація етнопедаґоґічных прінціпів до навчаня русиньского языка на Словакії потверджує, же язык треба розуміти не лем як комунікачный інштрумент, але і як носителя культурной памяти, цінностей і ідентіты комуніты. В припаді русиньского школьства є тота перспектіва барз важна, бо русиньскый язык має леґіслатівне признаня і опертя в меджінародных документах, але на практіці наражать на барьєры, котры обмеджують ёго сістематічне хоснованя в едукації (слаба доступность і актуалность учебных матеріалів, нестабілна підпора школ і учітеліїв, контінуіта навчаня).

Аналіза указує, же культурно орьєнтоване навчаня, як робота з автентічныма текстами, народнов словесностёв, ремеселныма і музичныма актівітами, локалныма інтересностями і особностями а духовнов і матеріалнов культуров може підпорити языковы компетенції, мотівацію школярів і їх емоціоналне одношіня к материньскому языку. Тым ся посилнює і культурна інтеґріта і свідомость приналежности, што є ключове про одолность народа к асімілачному тиску і про контінуіту передаваня языкового і культурного наслїдства.

За перспектівне ся дасть поважовати сістематічне запоїня культурных обсягів до курікуларных рамків і едукачных штандардів так, жебы робота з текстом і культурныма елементами не была лем додатком, але природнов і плановановъ частёв навчаня. Практічно то значіть стабілну творбу і актуалізацію учебників і помічных матеріалів (враховано обсягів к історії і культурї Русинів), методічну підпору і далша освіта учітеліїв в культурологічных і етнопедаґоґічных стратеґіях, проєктовы і комунітны формы навчаня з прямым запоїнём родины і локалных інштітуцій, і розшыріня доступу к автентічным діґіталным матеріалам.

Без таких кроків буде леґіслатівна підпора і надале опоров „на папері“, але з обмеженым допадом на каждоденну школьску практіку.

ЛІТЕРАТУРА

BYRAM, Michael. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence.* Clevedon: Multilingual Matters, 1997. ISBN 978-1-85359-377-2.

COUNCIL OF EUROPE. *European Charter for Regional or Minority Languages: Sixth Report of the Committee of Experts in respect of the Slovak Republic.* Strasbourg: Council of Europe, 2025. pp. 73-77. https://rm.coe.int/slovak-republicecrml6-en/4880287d2e

DÖRNYEI, Zoltán. *Motivational Strategies in the Language Classroom.* Cambridge: Cambridge University Press, 2001. ISBN 978-0-521-79377-6.

CHARTA. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 588/2001 Z. z. o prijatí Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. *Zbierka zákonov Slovenskej republiky*, 2001. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/588/ [cit. 2025-10-03].

KRAMSCH, Claire. *Context and Culture in Language Teaching.* Oxford: Oxford University Press, 1993. ISBN 978-0-19-437187-2.

KRAMSCH, Claire. The Cultural Component of Language Teaching. *Language, Culture and Curriculum,* 1995, roč. 8, č. 2, s. 83–92.

LADSON-BILLINGS, Gloria. „Toward a Theory of Culturally Relevant Pedagogy.“ *American Educational Research Journal,* 1995, roč. 32, č. 3, s. 465–491.

ĽUPTÁKOVÁ-VANČÍKOVÁ, Katarína. Učíme sa žiť v pestrom svete alebo interkultúrna výchova v primárnej edukácii. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2008. Dostupné na: https://archiv.mpc-edu.sk/sites/default/files/rocepo-dokumenty/na-pomoc-pedagogom/40_ucime_sa_zit_v_pestrom_svete_alebo_interkulturna_vychova_v_primarnej_edukacii.pdf [cit. 2025-10-03].

MATLOVIČ, René – MATLOVIČOVÁ, Kvetoslava – VLČKOVÁ, Viera. Language of Rusyns in Slovakia: Controversies, Vagaries, and Rivalry of Codification Discourses. In: BRUNN, Stanley D. – KEHREIN, Roland (eds.). *Handbook of the Changing World Language Map*. Cham: Springer, 2019, s. 1155–1171.

PLIŠKOVÁ, Anna. The Mother Tongue of Rusyns in the Slovak Republic after 1989: Status, Problems, and Perspectives. In: *Approaches to Rusyn 2017*. Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2021, s. 1–40.

PRŮCHA, Jan. Etnopedagogika. Pedagogika, 2002, roč. 52, č. 2, s. 195–205. Dostupné na: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=2044&edmc=2044 [cit. 2025-10-04].

Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín. Štrasburg, 1. február 1995. Vyhlásený oznámením Ministerstva zahraničných vecí SR č. 160/1998 Z. z. Dostupné na: https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2020/02/Ramcovy_dohovor_o_ochrane_narodnostnych_mensin.pdf [cit. 2025-10-03].

ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV. Inovovaný štátny vzdelávací program: Rusínsky jazyk a literatúra – primárne vzdelávanie. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2014. Dostupné na: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rjl_pv_2014.pdf [cit. 2025-10-02].

UNESCO. Draft report of the 11th Consultation on the implementation of the Convention and Recommendation against Discrimination in Education (1960). Paris: UNESCO, 2025. Dostupné na: https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2025/08/11th-consultation-1960-Convention-Recommendation-against-Discrimination-in%20Education-draft-report.pdf [cit. 2025-10-05].

Ústava Slovenskej republiky (ústavný zákon č. 460/1992 Zb.). Zbierka zákonov Slovenskej republiky, 1992. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/ [cit. 2025-10-04].

Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín. Zbierka zákonov Slovenskej republiky, 1999. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1999/184/ [cit. 2025-10-02].

Mgr. Zdenka Citriaková, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: zdenkacitriakova@gmail.com

ЯЗЫКОВА І КУЛТУРНА АСІМІЛАЦІЯ РУСИНІВ НА СЛОВАКІЇ. ЛІТЕРАТУРА ЯК ПЛЯЙСТЕР НА ПРОБЛЕМЫ РУСИНЬСКОГО ШКОЛСТВА

Домініка НОВОТНА

Abstract
In the course of various historical or political events, Rusyns found themselves under the influence of other cultures (Russophile, Ukrainophile, Magyarophile influences). In the last few decades, Rusyns in Slovakia have been under the influence of strong Slovakization and are subject to a rapid assimilation process. The linguistic, cultural and religious identity of Rusyns together form a kind of basic element of the overall identity, which is being eroded or even destroyed by the weakening of the aforementioned individual spheres of the life of Rusyns in Slovakia. It seems that it is the cultural sphere and the activities of contemporary Rusyn institutions, organizations and activists that can most effectively slow down the assimilation process. Literature seems to be one of the most rewarding tools for slowing down the assimilation of Rusyns in Slovakia.

Keywords: Linguistic assimilation. Cultural assimilation. Rusyns in Slovakia. Rusyn literature in Slovakia.

Вступ

Розлічны европскы мінорітны общности уж дакілько століть пережывають або заникають. Асімілують ся під впливом непокійного середнёевропского простору, під впливом ґеополітічных ідеовых трендів, внутрїшнёштатных стратеґій і політічных тенденцій, економічных трендів і под. В контекстї бачско-сримскых Словаків тоту проблематіку Леновскый описує так, же „Світ ся мінить і міноріты ся мінять вєдно з ним. Тот розвиток не є самовольный ани нагодный, але процесуалный, бо сістема є інтеґрована”[1] (Lenovský 2018, 245). Про теріторію історічной Карпатьской Руси, яка є столїтя домовинов Русинів, є характерне то, же є містом стрїчі дакількых култур. Є простором, в котрім Русины довгодобо підлїгали русофільскым, українофільскым і мадярофільскым впливам (Lachowicz, 2024). Остатнїх дакілько десяток років суть Русины на Словеньску під впливом міцной словакізації, і так ся піддають доста швыдкому асімілачному процесу.

[1] Оріґінал: „Svet sa mení a minority sa menia spolu s ním. Tento vývoj nie je samovoľný ani náhodný, ale procesuálny, lebo systém je integrovaný.”

1 Языкова ідентіта Русинів на Словеньску

Політіка бывшого режіму[2] нутила Русинів замінити свій мінорітный статус за маёрітный або мінорітный іншого походжіня (україньского). Єдным з найвызначнїшых средств той переміны была заміна материньского языка. Реалізовала ся елімінаціёв можностей вжываня русиньского языка і ёго замінов україньскым або словацькым языком, а то нелем в інштітуціоналній сферї (сполоченьского, публічного, набоженьского, політічного, професійного) жывота і едукації, але і в комунітнім і родиннім жывотї. В родинній памняти Русинів Словеньска є доднесь притомна іста травма з їх насилной українізації з 50. років 20. стороча, коли ся радше приголосили ку словацькій як ку україньскій народности. Тогды ся і зачали „нарушати фундаменты” русиньского школства, кедьже ся у споминаных часох русиньскы школы нараз змінили на україньскы. Родічі школярів свою неспокійность з таков сітуаціёв выражали жадостями о словеньскы школы. І по падї бывшого режіму, почас котрого Русины офіціално не єствовали, а розсяглій еманціпації русиньской культуры на Словеньску надале зістають в трендї надрядженості словацькой і неповноцінности русиньской культуры. То ся дотулять школьской сферы, церьковной сферы або і каждоденного жывота.

Выслїдкы зрахованя жителїв з років 2001 і 2011 нам указують інтересный феномен, коли чісло особ, якы сі записали русиньскый материньскый язык, є омного векше як чісло особ з уведженов русиньсков народностёв. Значіть, много Русинів сі зволило русиньскый материньскый язык, але народностно ся не ідентіфіковали з Русинами. В роцї 2001 сі русиньску народность зволило 24 200 особ а русиньскый язык як материньскый сі записало 54 900 особ. В роцї 2011 сі русиньску народность зволило 33 482 особ а русиньскый язык як материнь-

[2] До року 1989.

ский увело 55 469 особ (лем.фм). Подля выслїдків остатнёго зрахованя жителїв в роцї 2021, коли было мож по першый раз сі записати дві народности, ся ку русиньскій народности приголосило 63 556 особ (довєдна по записаню першой і другой народности), но материньскый язык русиньскый сі записало лем 38 679 особ (okruhly-stol.sk).

2 Набоженьска ідентіта Русинів на Словеньску

Хоць ся почас перечеряня дакількых ґенерацій змінила языкова ідентіта великой части русиньского жительства на Словеньску, але ёго далшы ідентіты ся не змінили. Попозерайме ся ближе на набоженьску ідентіту Русинів на Словеньску. То, же ся русиньскый язык вытрачать з родинной сферы Русинів, є і наслїдком словакізациї русиньского жительства в ґрекокатолицькій церькви, што підтверджує і історік Петер Шворц, кедь уваджать, же ґрекокатолицька церьков ся трансформовала „... з русиньской на русиньско-словеньску і концём 20. столїтя уж на словеньско-русиньску церьковну комуніту, жыючу передовшыткым на теріторії северовыходного Словеньска і у векшых выходословацькых містах[3]...” (Švorc 2024, 192). Днесь лем барз мало парохій має інтерес робити пасторацію по русиньскы і радше ся приклонять ку словацькому языку. Прічінов не є лем то, же по русиньскых селах є много священиків, котры не суть Русинами, также в їх припадї не мож на русиньску пасторацію ани подумати, але і факт, же много русиньскых священиків, котры суть в русиньскых селах, пасторацію по русиньскы робити не хотять. Зато ся русиньскы літурґічны переклады лем барз помалы дістають до практікы. Якымесь ускорителём языковой асімілациї в ґрекокатолицькій церькви є уж од 80. років 20. стороча тренд зрїканя ся літурґиї в традічнім церьковнославяньскім языку і ёго заміна языком словацькым. Петер Шворц ся одкликує на русиньскых і україньскых істориків жыючіх на Словеньску, подля котрых ґрекокатолицька конфесія была найвыразнїшым знаком про етнічне одрїзнїня русиньскых Шарішанів і Земплінчанів од тых словацькых, якы належали ід римокатолицькій і євангелицькій конфесії (Švorc 2024). В сучасности ся уж на приналежность ід ґрекокатолицькій конфесії на Словеньску не позерать як на знак русиньской[4] етніциты. Самособов, припущаєме, же ґрекокатолици не суть выключно Русины, але теперь не будеме брати до увагы припады, коли до ґрекокатолицькой церькви в ходї сторoч природным способом (свадьбов і под.) прибывали фарници нерусиньской народности. Значна часть русиньскых сел на теріторії Словеньска ся в ходї історії під впливом языковой асімілациї стала словацькыма, респ. шарішскыма, земпліньскыма і їх сучасны жителї ся уж як Русины не ідентіфікують. У тій звязи можеме спомнянути бачско-сримскых Русинів, якы ся заселили на теріторії днешнёго Сербска і Хорватьска. Тоты завхабили свою домовину в часї, кедь уж были языково асімілованы. Ідентіфі-

3 Opiґінал: ...z rusínskej na rusínsko-slovenskú a v závere 20. storočia už na slovensko-rusínsku cirkevnú komunitu, žijúcu predovšetkým na území severovýchodného Slovenska a vo väčších východoslovenských mestách...”

4 Ґрекокатолицьке віросповіданя є єден з найвыразнїшых указователїв належности к русиньскій народности. А то нелем зато, же Русины ся споюють з ґрекокатолицьков церьквов на теріторії бывшой Карпатьской Русї, а то доконця і в Закарпатьскій области Україны, де русиньска народность не є доднесь офіціално узнана, але головнї зато, же Ужгородьску унію підписали русиньскы священикы, значіть, была то русиньска унія, на роздїл од Брестьской. Екзістенція того документу, котрый бы документовав акт зъєдночіня ґрекославяньского духовенства і католицькой церькви з 24. юна 1646, была довго одборниками спохыбнёвана. 4. мая 2016 документ нашов отець Юрай Ґрадош в штатнім архіві в Нижнїй Шебастовій, почас роботы над своёв дізертачнов роботов. Документ підписало 64 священиків на замку в Ужгородї. Ґрадош уводить, же документ підписало велё священиків з незнамых парохій. З теріторії Словеньска документ підписали священикы з парохій Боров, Чабины, Габура, Гостовіцї, Іновцї, Кленова, Колоніця, Красный Брід, Пчолине, Пыхнї, Радвань над Лабірцём, Розтока, Рускый Грабовець, Стриговець, Вубля, Валашківцї, Велика Поляна, Воліця, Звала... (доднесь суть тоты села русиньскы а мож то овірити на основі послїднёго зрахованя жительства на Словеньску), а же з теріторії Закарпатьской Україны на документї фіґурують підписы священиків з парохій Андріївка, Анталовцї, Быстра, Княгиня, Кострина, Лінцї, Люта, Новоселиця, Орїховиця, Пасїка, Перечин, Раково, Сіль, Ставне, Сухий, Тихий, Турица, Туричкы, Туря Поляна, Турьи Ремоты, Ужок, Великі Лазы, Великий Березний, Вільшинки, Ворочово... (Gradoš 2019). Можеме ся оперти о розлічны історічны факты а таксамо твердити, же тоты села суть, респ. мінімално, колись были, русиньскыма.

кують ся як Русины (Руснаци), суть ґрекокатолицького віросповіданя (Руска віра) і свою реч, хоць не бісїдують карпатьскым русиньскым языком, поважують за „руску" (русиньску), і хоць іде о выходословацькый діалект словацького языка. В їх припадї язык не є тым найміцнїшым ідентіфікачным елементом. На марґо того бы сьме ради демонштровали факты з послїднёго зрахованя жытелїв на Словеньску, де сі ґрекокатолицьке віросповіданя зволило 218 235 жытелїв, што творить 4 % популації.

Опорный стовп міноритной ідентіты є твореный з языковой, культурной, поприпадї набоженьской ідентіты. Кедь ся ослабить дакотра часть, ослабить ся і міноритна ідентіта і міноріта ся асімілує або заникать (Lenovský 2018). В тім рефератї сьме уж спомнянули, як была ослаблена языкова і набоженьска сфера Русинів на Словеньску. Видить ся, же култура зістає найміцнїшым стовпом, гамуючім асімілачный процес русиньского жытельства ай наперек тому, же ся найпомалше асімілує реліґія.

3 Културна ідентіта Русинів на Словеньску

Леновскый уводить, же „културну або языкову асімілацію є можне розуміти як моменталный став сплинутя з домінантнов маёрітов посередництвом страты языковой ідентіты і етнічной ідентіты, а не як фіналный і незвратный выслїдок етнотрансформачных процесів. Бо далшов можностёв є языкова/културна ревіталізація як софістікованый і рядженый процес новоожывлїня даякых ексклузівных контур в комунітї потомків уж (скоро) заникнутого етніка. Ревіталізачнов подмінков є мотівація. Ревіталізачный потенціал завісить од реалных можностей выхоснованя ревіталізованого языкового ці културного обсягу, на здобытя конкретного економічного, културно-сполоченьского, емоціоналного, або бодайякого іншого профіту[5]" (Lenovský 2018, 246).

[5] Opiґінал: „kultúrnu alebo jazykovú asimiláciu je možné chápať ako momentálny stav splynutia s dominantnou majoritou prostredníctvom straty jazykovej identity a etnickej identity, a nie ako konečný a nezvratný výsledok etnotransformačných procesov. Lebo ďalšou možnosťou je jazyková/kultúrna

Наперек тому, же Русины на Словеньску суть очівісно языково асімілованы, в сучасности видиме феномен навернутя к русиньскому языку. Іде о ґенерацію Русинів народженых концём вісемдесятых а зачатком девятьдесятых років, котры під впливом асімілачного процесу не мали можность комунікації в русиньскім языку в домашнїм середовиску. Тоты Русины суть часто членами розлічных орґанізацій, котры ся самонавчалным процесом вертають к русиньскій бісїдї. Выберають собі діалект своёго родиска, бо їм то є найвеце природне. Характерне про них є, же векшынов не знають кіріліцу (азбуку), бо по революції ся із школьскых основ вытратив руськый язык а русиньску азбуку їх не мав хто научіти. Зато днесь велё молодых Русинів пише по русиньскы латиньскым писмом. Притім не іде лем о сферу особной комунікації, але русиньскы тексты суть транслітеровані і в літературных творах, інтернетовых статях, на офіціалных пропаґачных матеріалах і под. За єдну з головных прічін того феномену можеме поважовати факт, же Русины на Словеньску жыють меджі западным і выходным славяньскым языковым ареалом, а з прічіны домінанції штатного языка суть під впливом словеньского языка „тїганы на запад".

Послїднїх приближнї десять років видиме (по выразній пореволучній) далшу волну еманціпації русиньской культуры. Выникають молодежны русиньскы орґанізації, котры актівно пропаґують русиньску културу орґанізованём вшеліякых подїй, фестівалів, позоруєме тыж кампанї розлічного діґіталного обсягу, выдаваня книжок, высыланя русиньскых інтернетовых радій (русин.ФМ, лем.ФМ) і под. На высокій квалітатівній уровни зістає і русиньска журналістіка. Меджі найвеце популарну русиньску пресу выдавану на Словеньску належать *НН – Інфо Русин* (од 2017 р. споєны редакції Народны новинкы а Інфо Русин), *Русин*, часопис про найменшых *Колысочка* (акту-

revitalizácia ako sofistikovaný a riadený proces znovuoživenia istých exkluzívnych čŕt v komunite potomkov už (takmer) zaniknutého etnika. Revitalizačnou podmienkou je motivácia. Revitalizačný potenciál závisí od reálnych možností využitia revitalizovaného jazykového, či kultúrneho obsahu na získanie konkrétneho ekonomického, kultúrno-spoločenského, emocionálneho, alebo akéhokoľvek iného profitu."

алнї не выходить). Пару років мають Русины ай свою онлайн журналістіку а ту треба спомянути портал, котрый є частёв інтернетового радія лем.фм – Радіо Руской Бурсы. В ході десятёх років[6] на нім русиньскы журналісты публіковали скоро тринадцятьтісяч статей. Ай кедь тот портал з центром в Ґорліцях належить лемківскым Русинам, ай словеньскы Русины в нїм мають своє заступлїня. Петро Медвідь, русиньскый журналіста з Пряшова, є єдным із основателїв того онлайн денника, але і (до добы написаня того реферату) автором выше трёх тісяч статей. Тот портал помыселно „ґумує" ґеоґрафічну границю і підчаркує контінуіту Русинів на меджі двох штатів. Венує ся нелем реґіоналній, але ай ґлобалній проблематіцї. Далшы онлайн русиньскы порталы, котры выникли на Словеньску, суть rusyn.sk, rusynlit.sk, rusynacademy.sk, rusynfolk.sk. Велику роботу, з досягом на значну кількость русиньской міноріты, але ай словацькой маёріты роблять професіоналны інштітуції, такы як Театер Александра Духновіча, або СНМ – Музей русиньской культуры. Таксамо треба дати до позорности народностне высыланя в русиньскім языку Словацького розгласу – Радія Патрія і верейноправной телевізії. В тім контексті не мож выхабити ани умелців, векшынов іде о співаків, музичны ґрупы і народны музикы, котры мають досяг на значно велику ґрупу русиньского жительства на Словеньску.

Кедь хочеме спомалёвати асімілачный процес Русинів на Словеньску, є потребне, жебы в штонайвекшій можній мірї хосновали русиньскый язык. За найдоконалїшу форму народного языка ся поважує списовный язык. Русины на Словеньску мають кодіфікованый язык (од року 1995), котрый є їх офіціалным комунікатівным средством (Jabur – Plišková 2009). Кодіфікаціёв ся русиньскый язык дістав до учебных основ, учіть ся на дакотрых школах як кружок або як предмет, доконця маєме в Кленовій русиньску основну школу, нажаль, уж лем єдну (в часї написаня статї). Русиньскый язык ся хоснує в народностных высыланях верейноправній телевізії і розгласу, в русиньскій пресї, літературї, в русиньскых інштітуціях але не в чістій нормативній подобі. Окрем того, в сучасности є дуже проблематічне утримати в активній комунікації

[6] Од року 2014 до часу написаня статї, то значіть до фебруара 2025.

хоць лем русиньскы діалекты, што значіть, же о масовім заводжованю списовного русиньского языка до розлічных сфер каждоденного жывота на тот час не мож уважовати.

4 Література як пляйстер на проблемы русиньского школства

Думаєме сі, же вгодным інштрументом на шырїня нормативного русиньского языка, респектіве русиньского языка як такого, є література. Але і то не є цалком просте. Нелемже в сучасности маєме дуже слабо розвинуте русиньске школьство, але іщі ку тому під впливом асімілації русиньского жительства русиньска література поступно стрічать чітателя. В реакції на тоту сітуацію выникають літературны творы, котры ся намагають приспособити сучасному русиньскому чітателёви.

З прічіны украінізації русиньского жительства (од 50-тых років минулого стороча аж до року 1989) русиньска література штиридцять років не екзістовала. Найстарша ґенерація русиньскых писателїв, котра была літературно активна уж в часї перед Нїжнов революціёв в роцї 1989, писала по украінськы або по словеньскы. По революції многы з них переходять на русиньскый язык. Належать ту такы авторы як прозаічка Марія Мальцёвска або поеты як Штефан Сухый, Миколай Ксеняк, Юрко Харитун, Меланія Германова і др. По них приходить ґенерація писателїв, котры ся орьєнтують веце на естетічну ровину тексту а тема русиньской ідентіты у них не грає головну роль (Pavlič 2019). Поступно ся ку ним придають далшы перспектівны русиньскы авторы, в творчости котрых реґіструєме дослїдкы асімілачного процесу як в языковій, так і в культурній ровинї. Окрем традічной русиньской кіріліцї публікації выдавають ай:

I. двояков ґрафічнов сістемов, значіть в русиньскій кіріліцї ай в латиньскій ґрафічній сістемі (аплікуючі словацьку „абецеду" з доданём адекватных діакрітічных знаків) (Л. Шандалова, М. Шмайдова, Ш. Сухый);
II. лем транслітерованы до латиньской ґрафічной сістемы (аплікуючі словацьку „абецеду" з доданём адекватных діакрітічных знаків) (Й. Кудзей);

III. двойязычнї, в русиньскім і в словеньскім языку (М. Ксеняк, Д. Капралёва, М. Шмайдова);
IV. по словеньскы, ай кедь ся авторы ідентіфікують як Русины а творы суть о Русинах, русиньскых реаліях (М. Крайняк, Е. Січакова-Беблава, М. Ксеняк);
V. але ай в анґліцькім перекладї (М. Гиряк).

Переважна часть авторів ся намагать приближыти русиньску літературу чітателям, котры не овладають кіріліцю (респ. русиньску азбуку). Русиньска белетрія писана по словеньскы є дослїдком незнаня русиньского языка у самых авторів, ай кедь ся як Русины ідентіфікують. Іншым припадом суть двойязычны творы, коли автор замірно нукать чітателёви словацькый переклад. Дакотры авторы, передовшыткым членове Сполку русиньскых писателїв Словеньска, выдають книжкы в нормативнім русиньскім языку. Суть і такы, котры книжкы выдають самонакладом без языковой коректуры з преференціёв свого діалекту. З ініціативы обчаньского здружіня молоды.Русины ся обновило[7] публікованя творів світовой літературы в перекладах до русиньского языка (Андерсеновы приповідкы, Рождественна коляда Чарлса Дікенса), котры были публікованы двояков ґрафічнов сістемов. В дослїдку асімілачного процесу і словакізації русиньского жытельства на Словеньску, як сьме увели высше, многы Русины знають чітати і писати лем латініцёв, а научіти ся русиньску азбуку не мають снагу, на што реаґують і сучасны русиньскы писателї выдаванём книжок двояков ґрафічнов сістемов. На другім боцї, в роцї 2023 вышов зборник поезії *синьов країнов*[8] автора Петра Медвідя, котрый має высоку естетічну функцію а є якымесь разным навернутём к русиньскій традіції. Медвідь єй выдав в русиньскій азбуцї, чім ся не придає до ґрупы русиньскых авторів, котры мають снагу

[7] Творы світовой літературы ся до русиньского языка перекладали овелё скорше, од конця 80-тых років Театер Александра Духновіча, тогды Украïньскый народный театр, робив інсценації ай на „діалектї" а в 90-тых роках 20-ого стор. ся уж по русиньскы грали представлїня світовых авторів. Уж в 90-тых роках в різных алманахох таксамо выходили переклады росповідань світовых авторів.

[8] Назва є замірно написана з малов буквов на зачатку, так як пише автор.

приспособити ся сучасному тренду в літературї Русинів на Словеньску.

Література є важна про будованя ідентіты народа. В тім контекстї є потребне намагати ся о ревіталізацію русиньского школства на Словеньску, а ту бы уж мала быти проактівна держава, котра ся в роцї 1995 підписом Рамкового договору на охрану народностных меншын[9] завязала „... підпорити рівность особ належачіх к народностным меншынам у вшыткых сферах сполоченьского жывота а уможнити охранёвати і розвивати їх культуру а ідентіту[10]". Сітуація є така, же на Словеньску уже не маєме скоро жадне русиньске школство, а робота сучасной русиньской інтеліґенції і активістів суплує державу.

Заключіня

Видить ся, же література досправды може быти якымесь пляйстером на дісфункчне русиньске школство на Словеньску. Зарівно бы было вгодне прияти даякы опатрїня про мотівацію родічів, учителїв і самотных школярів з літературов працовати, чітати, декламовати і под. Може праві ІРЯК[11] бы міг быти ініціатором взнику Сполку молодых русиньскых чітателїв і намагати ся найти інштрументы на мотівацію русиньской молодежі. Наконець ся зась вернеме к Леновскому, котрого слова сьме уж цітовали высше а котры вносять позітівізм ай до розвоя сучасной русиньской літературы (нелем як літературы о Русинах, але ай писаной по русиньскы), а тыж культурной асімілації Русинів на Словеньску, кедь пише, же „культурну або языкову асімілацію є можне розуміти як моменталный став сплинутя з домінантнов маёрітов посередництвом страты языковой ідентіты і етнічной ідентіты, а не як фіналный і незвратный выслїдок етнотрансформачных процесів[12]" (Lenovský 2018, 246).

[9] Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín.

[10] Opiґінал: „...podporiť rovnosť osôb patriacich k národnostným menšinám vo všetkých oblastiach spoločenského života a umožniť ochraňovať a rozvíjať ich kultúru a identitu."

[11] Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові / Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove.

[12] Opiґінал: „kultúrnu alebo jazykovú asimiláciu je možné chápať ako mo-

ЛІТЕРАТУРА

GRADOŠ, J. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818*. Prešov: Petra, 2019.

JABUR, V. – PLIŠKOVÁ, A. *Rusínsky jazyk v zrkadle nových pravidiel pre základné a stredné školy s vyučovaním rusínskeho jazyka*. Prešov: Rusín a Ľudové noviny, 2005.

JABUR, V. – PLIŠKOVÁ, A. *Súčasný spisovný rusínsky jazyk,* Prešov: Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove, 2009.

Jedinečný dokument prežil za 370 rokov vojny i požiare. Kňaz ho našiel náhodou. [online]. https://presov.korzar.sme.sk/c/8202794/jedinecny-dokument-prezil-za-370-rokov-vojny-i-poziare-knaz-ho-nasiel-nahodou.html.

LACHOWICZ, M. Etnická literatúra karpatských Rusínov ako fenomén pohraničia. In *Východné pomedzie strednej Európy (Priestory literatúry a kultúry)*. Eds. Peter Káša, Marek Mitka, Ivana Slivková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2024, s. 157-158.

LENOVSKÝ, L. Vzťah jazyka, kultúry a identity v prostredí etnických minorít. In *Slavica Slovaca*, 2019, vol. 53, no. 3-4, s. 245-246. ISSN 0037-6787.

MAGOCSI, P. R. *Chrbtom k horám*. Prešov: Vydavateľstvo Universum – EU. s.r.o., 2016.

PAVLIČ, M. Sučasna rusyňska literatura po roci 1989 na Slovakiji. In *15 Ričnyk ruskoj bursy = Rocznik ruskiej bursy.* Ed. Olena Duc-Fajfer. Krakov: Księgarnia Akademicka sp. z o.o., 2015, s. 183-204.

Rámcový dohovor a Európska Charta. [online]. https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/ramcovy-dohovor-a-europska-charta/

Rusínská otázka v současné ruské historiografii. [online]. https://www.rusyn.sk/rusinska-otazka-v-soucasne-ruske-historiografii/.

ŠVORC, P. Východné Slovensko ako historiografický problém. In *Východné pomedzie strednej Európy (Priestory literatúry a kultúry)*. Eds. Peter Káša, Marek Mitka, Ivana Slivková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2024, s. 192.

Tlačové vyhlásenie predsedu OSRS Petra Štefaňáka k výsledkom SODB 2021. [online]. https://okruhly-stol.sk/2022/01/tlacove-vyhlasenie-predsedu-osrs-petra-stefanaka-k-vysledkom-sodb-2021/.

МАҐОЧІЙ, П. Р. – ПОП, І. *Енциклопедія історії та культури карпатських Русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010.

СКР дістав одповідь од ОБСЕ і з Брусела. Русиньска справа рушать допереду. [online]. https://www.lem.fm/skr-distav-odpovid-od-obse-i-z-brusela-rusinska-sprava-rushat-doperedu/.

Списованя на Словакії: Ку русиньскому походжіню приголосило ся понад 63,5 тісяч людей. Русины наросли другым вопросом. [online]. https://www.lem.fm/spisovanya-na-slovakiyi-ku-rusinskomu-pokhodzhinyu-priholosilo-sya-ponad-635-tisyach-lyudej-rusiny-narosli-druhym-voprosom/.

mentálny stav splynutia s dominantnou majoritou prostredníctvom straty jazykovej identity a etnickej identity, a nie ako konečný a nezvratný výsledok etnotransformačných procesov."

Mgr. Dominika Novotná
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: dominika.novotna.1@smail.unipo.sk

ПРОБЛЕМА ТРАНСҐЕНДЕРНЫХ ПЕРЕХОДІВ У КОДИФІКОВАНІЙ НОРМІ РУСИНСЬКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВАКІЇ: ПОЗИРК ИЗ УЖГОРОДА

Валерій ПАДЯК

Abstract
Changing the gender of nouns is a relatively rare (one might say exceptional) linguistic phenomenon. Actually, in the codification process of the Rusyn language in Slovakia that has taken place since the early 1990s, one can observe a relatively active (in a rather unusual way) process of gender transfer; that is, a change in the gender of nouns which otherwise long ago (in some cases more than a century) had become fixed in the Rusyn language. This study analyzes the reasons why gender word transfer has occurred in the Rusyn literary language in Slovakia. (One should stress that gender word transfer is characteristic only among "Slovak" Rusyns, the farthest western branch of the Rusyn people which according to the 2021 census number over 63,000). By contrast, among the territorially contiguous Rusyn population living in Subcarpathian Rus' (present-day Transcarpathian oblast of Ukraine), who perhaps number 800,000, such gender transfer in nouns does not exist. The main reason for the gender word transfer in Slovakia's Rusyn codified norm is the weakness of a historical tradition as well as the impact of foreign language influence, in this case from Slovak. In short, the Rusyn language in Slovakia has adopted gender endings which are characteristic of the Slovak language. This study reveals the influence of a West Slavic language (Slovak) upon an East Slavic language (Rusyn). Such tendencies reveal a wide spectrum of what may be called self-slovakization.

Keywords: Word transfer. Gender word transfer. Noun gender. Rusyn language in Slovakia.

На габах модерного часу у научных и научно-популарных статях лінґвістичного прямованя днесь мож ся стрітити из терміном-неологізмом «трансґендер», авадь терміном «слово-трансґендер», авадь одведеныма од того назывника (субстантива) словами, як то, приміром, «трансґендерный переход», за котрый акурат буде ити бесіда у нашів статі.

Видав, термін «слово-трансґендер» прийшов на поміч старому означеню, доста ростяглому, котре звучит атсяк: «слово, котре поміняло род». Межи тым, під замінов рода ся розуміє

майскорше необратимый переход (→). Але трансґендерный переход підрозумлює рух там и назад (↔).

Изміна рода (трансґендерный переход) – явленя доста рідкоє (мож повісти: выимковой) у языку. Слова-субстантивы, котрі даколи зайшли у язык, до днесь сохранявут тоту саму родову форму, котру мали у давнодавні часы. Се очевидный факт про каждого, хто ся уберне до самых ранных писемных жерел. Як ілустрованя своїх слів возьму лем дакілко назывників из «русинського» послівова до єдного из майстаршых (из тых, што дійшли до нас) рукописных біблійных текстів у підкарпатськых русинів – так называного Королевського євангелія (1401 р.). Находиме туй слова:

мужського рода: раб, сын, родитель, живот, корень, дідо, внук, собор, добыток.

женського рода: душа, сила, заповідь, книга, изба.

середнёго рода: сімя, небріженіє, участіє, имя, свидітельство, літо, прозвище.

Як видиме, ани єден из тых назывників до днесь свій род не поміняв. Кедь на фіґлі, за «чесный род» (!) русинськых назывників мож повісти словами А. Духновича из стиха «Вручаніє»:

Я русин был, єсмь и буду… Честный **род свой** не забуду.

Слова-трансґендеры заходят у язык подля дакілко условій / пудмінок (може быти платной як єдной условіє, так и сума тых условій):

1) як **неологізм** – слово на означеня нового явленя научно-технічного проґреса;

2) **історична традіція**: коли у языку про родовой означеня слова ищи ся не склала історична традіція;

3) подля **формалного признака**, то значит подля законченя слова мужского, женського ци середнёго рода.

4) **на периферії бытованя языка**, коли овплывненя чужым (славянськым) контактным языком перевершує свою історичну традіцію (доста часто сесе є характерной про так называні «мікроязыкы»).

Годно быти, у другых языках (але тыж у русинськім) суть и далші пудмінкы (условія), за котрі мы теперь не говориме.

Приведеме лем дакілко прикладів слов-трансґендерів у

другых языках. У російській лексиці трансґендерный переход зажили слова-неологізмы:

жен. род → муж. род: ботинка – ботинок, фильма – фильм, лебедь (белая) – лебедь (чёрный), душ (холодная) – душ (тёплый) и др.

муж. род → жен. род: тень (тенёк) – тень (промелькнула), хвой – хвоя (сосновая), дуэль (он) – дуэль (словесная).

муж. род → сер. род: метро (наш) – метро (наше).

Май указовым у російськім языку може быти приклад двох слів – «кафе» и «кофе». Слово «**кафе**» (*русин.* корчма) має ушиткі формалні признакы назывника середнёго рода (законченя на -е), зато го лексикоґрафы у словниках російського языка значкувут як слово середнёго рода: *светлое кафе, большого кафе*. Другой слово – «**кофе**» (*русин.* кава, кавель) – тыж неологізм (застаріла форма – *кофей, кофий* – мала знакы мужського рода), тыж днесь має ушиткі формалні признакы назывника середнёго рода (флексія -е), але лексикоґрафы у словниках російського языка (ищи од рока 1880) значкувут го як назывник мужського рода, котрый ся не одміняє по падежах: *чёрный кофе, крепкого кофе*, *одним кофе*). Межи тым, хотяй інтеліґентна челядь до теперь слідує рекомендаціям лексикоґрафів (*дайте мне один кофе и одну булочку*), на другому полусі російського общества сеся лексема ся поуживає лем у середнёму роді (*дайте мне одно кофе и одну булочку*). Дваторочна «война» за слово «кофе» ся скончила фактом трансґендерного перехода – на росказ Міністерства наукы и высокошколського образованя Російськой федерації од 1. 9. 2016 рока за словом «кофе» офіціално узнає ся так середній род, як мужськый. Теперь лексему мож хосновати, як тобі парує – ци у середнёму, ци у мужському роді.

Ци суть слова-трансґендеры у русинськім языку? Набізувно суть. Єдну файту такых слів находиме по рокові 1989 у кодіфікованому варіанті русинського языка на востокови Словакії, де компактно живут русины. Ци як неологізмы, а скорше як явленя кодіфікаційных намаг (по півстолітю заказаня русинського языка у тоталітарных державах, у т. ч. у ЧССР!) на Словакії – на периферії бытованя русинського языка и под читавым вплывом словацького (державного про тамошных русинів) у русинській лексиці трансґендерный переход зажили, приміром, слова:

жен. род ↔ муж. род: проблема – про́блем, програма – про́ґрам, телеґрама – телеґрам, тысяча / тысяч – тісяч и др.

муж. род ↔ жен. род: універзітет – універзіта, факултет – факулта, банк – банка, тоалет – тоалета, проґноз – проґноза, ініціал – ініціала; шовдарь – шовдра, діод – діода, тріод – тріода, ґеноцід – ґеноціда, каскад – каскада, целуліт – целуліта, імунітет – імуніта, квалітет – кваліта, капацітет – капаціта, ідентітет – ідентіта, полонез – полонеза и др. слова.

жен. род ↔ сер. род: Словакія – Словеньско / Словакія, Чехія – Чесько / Чехія, Польща – Польско / Польща, Швеція – Шведьско / Швеція, Албанія – Албаньско / Албанія, Нїмецина – Нїмецько / айбо: Ґерманія и др.

Доста важно выяснити причину трансґендерного перехода слів у кодіфікованій нормі русинського языка на Словакії. (Межи тым, треба зазначити, што трансґендерні переходы од 1990-х років суть характерні лем про «словацькых» русинів – сесь май западный «остров» бытованя русинського народа, што подля считаня людности 2021 рока числит 63 і пів тысячі русинів, хотяй у «контіненталных» русинів (то значит на Підкарпатській Руси; днесь Закарпатська область Украины), котрі, як ся угадує, числят скоро 800 тысяч обывателів, лексикоґрафы родовых змін аналоґічных субстантивів не зафіксовали).

По рокові 1989, коли ся одбыла заміна рода у русинів на Словакії, ани єден из высше означеных назывників не мож было значкувати як «неологізм». Тоты слова не были новачками у лексиці русинського языка, многі из них уж давно живут у русинськім языку и стали частёв історичной традіції языка; вни занесені лексикоґрафами до словників и активно ся хоснувут у языку. Приміром, слово «банк» находиме в оббіжниках єпископа Мукачевськой епархії А. Бачинського при кінци XVIII – на зачатку XIX столітя. Слово «універзітет», видав, тыж из той епохы.

Далшый важный детал. Трансґендерный переход быв позначеный змінов формалных родовых рис. У припадку зміны рода из мужського на женськый додала ся флексія женського рода -а (*полонез – полонеза, факултет – факулта*); у припадку зміны рода из женського на мужськый тоту флексію кодіфікаторы пролишали (*проґра́ма – про́ґрам, пробле́ма – про́блем;* туй

и надголос кодіфікаторы приспособили ид словацькому языку).

Попозираєме, як тоты лексемы (а нас інтересує род назывників) суть представлені у словниках XIX – XX и на зачатку XXI століть. Про наш аналіз будеме хосновати словникы русинськых лексикоґрафів XIX – XX століть, як то выданый у Будапешті Ласло Чопеём «Русько мадярский словарь» (Чопей 1883), ци выданый у Пряшові Ніколаєм Бескидом «Словарь мадьярско-русскій» (Бескид 1919) и выданый в Ужгороді соавторами Еміліаном Бокшаём, Юліаном Реваём, Михайлом Бращайком «Мадярсько-руський словарь» (Бокшай 1928). Тыж про наш аналіз буде хосенным до того списка додати словникы сочасных лексикоґрафів; зато будеме аналізовати выданый в Ужгороді Іґорем Керчов двотомный «Словник русинсько-руськый» (Керча 2007) и два словникы од сочасного пряшівського лінґвісты Юрія Панька: первый словник – то лексикоґрафична праця ґрупы составителів під редакціёв Ю. Панька (Панько 1994) и другый словник – то двотомный «Словацько-русиньскый словник» од самого Ю. Панька (Панько 2012–2015).

ТАБЛИЦЯ 1.

1883 Л. Чопей	**1919 Н. Бескид**	**1928** Е. Бокшай...	**2007 І. Керча**	**Slovenský jazyk**	**1994, 2012–2015 Ю. Панько**
банкъ (с. 7)	банкъ-а (с. 29)[1]	банк (с. 29)	банк (с. 63)	**banka**	банка банка
проблема (с. 316)	???[2]	–	проблема (с. 207)	**problém**	про́блем про́блем
программа (с. 317)	???	–	проґрама (с. 211)	**program**	про́ґрам про́ґрам
телеграма (с. 391)	???	телеграма (с. 396)	телеґрама (с. 413)	**telegram**	телеґра́м телеґра́м
тысячъ	тысяча (с. 116)	тысяч-а (с. 118)	тысяч-а (с. 440)	**tisíc**	тісяч тісяч
университетъ (с. 408)	–	университет (с. 81)	університет (с. 497)	**univerzita**	університа університа
–	–	–	факултет (с. 525)	**fakulta**	факулта факулта
шовдырь (с. 433)	???	шовдарь (с. 392)	шовдарь (с. 591)	**šovdra**	шовдра шовдра

[1] Туй додаточно вказуєме сторонку, де тото слово у словнику мож стрітити.

[2] Не найшли сьме тото слово у словнику.

Як мож видіти из **Таблиці 1**, у русинськім реґіоні Пряшівщины на Словакії (по півстолітю заказаня русинського языка) одбыло ся ослабнутя вплыва історичной традиції и стало реаліёв гет читавой овплывненя русинського языка чужым контактным языком, котрым у нашім припаді є словацькый (державный) язык. Русинськый язык на Словакії перебрав собі родові знакы, котрі суть характерні про словацькый язык. Фактично, маєме тенденцію овплывненя русинського, то значит восточнославянського языка нормов родовых флексій чужого западнославянського языка. (Не секрет: зачим векшина сочасных русинськых кодіфікаторів на Словакії, як и русинське населеня вцілови, мали можность скончити главно словацькоязычні школы, технікумы и універзітеты, одтак зажили на собі вплыв державного словацького языка – омного векшый, чим вплыв рідного, гет діскрімінованого, преслідованого, заказаного русинського языка).

Так ци иншак, подобну дінамику трансґендерных переходів русинські мікроязыкы провказувут всяґде, де ся русинські поселеня вклинювут у ареал бытованя западнославянського (словацького), авадь южнославянського (сербського) языків[3]. На периферії функціонованя русинського языка, а тов периферіёв є не лем пряшівська область Словакії, але тыж, приміром, історичный реґіон Воєводина у Сербії и Хорватії, оплодненя реґіоналного мікроязыка нормов своєй історичной традиції є послабленой до такой міры, што уже не вплыває на родові знакы лексемы; верх туй бере норма сосідного контактного языка, а лексемы перебиравут собі формалні знакы мужського, женського ци середнёго рода чужого языка: на Пряшівщині – словацького языка, а у Воєводині – сербського. Мож порівнати хоть лем из сітуаціёв у воєводинорусинськім языку (**Таблиця 2**), на котрый читаво вплыває сербськый як язык майорітного народа у Сербії. Позирай выданый у Нові Саді соавторами Геленов Медєши, Оксанов Тимко-Дітко и Михайлом Фейсов «Руско-сербски словнїк» (Медєши 2010).

[3] За вплыв западнославянського полського языка на родові знакы лексем у русинськім языку в історичному реґіоні Лемковина у Польщі у сёму изглядованю не говориме.

ТАБЛИЦЯ 2.

срб.	девиза	диплома	банка	факултет	проблем	универзитет
воєв.русин.	девиза	диплома	банка	факултет	проблем	универзитет

Порівнай тыж из сербським языком далші слова воєводинорусинського языка, де мож видіти аналоґічной совпаданя: *ґардероба, проґноза, тромбоза, триода, диода, дивиденда, тонажа, ґеноцид* и др.

У теперішнім часі тенденція у русинській кодіфікованій нормі на Словакії, котру мож означити як процес **автопословаченя**, не поміняла свого наповненя. Доста порівнати пережі словникы, што выйшли у Пряшові током 1990–2000-х років (и за котрі уж сьме говорили высше), из послідным сякого роду пряшівським выданям 2019 року під назвов «Правила русиньского правопису…» (Плїшкова 2019), обы ся у тому пересвідчити. Як мож видіти из ниже опубликованой **Таблиці 3**, род назывників у кодіфікованій нормі на Словакії усе ся избігає из нормов словацького языка:

ТАБЛИЦЯ 3.

Підкарпатя Керча 2007	**Панько** 1994	**Ябур** 2007	**Панько** 2012–2015	**словацькый язык**	**Плїшкова** 2019
варіант	варіант	варіант	варіант	**variant**	**варіант**
катапулт	катапулт	катапулт	катапулт	**katapult**	**катапулт**
тромбоза	тромбоза	тромбоза	тромбоза	**tromboza**	**тромбоза**
ґардероба	ґардероба	ґардероба	ґардероба	**garderoba**	**ґардероба**
каскад	каскада	каскада	каскада	**kaskada**	**каскада**
сезон	сезона	сезона	сезона	**sezona**	**сезона**
адрес	адреса	адреса	адреса	**adresa**	**адреса**
авторітет	авторіта	авторіта/ авторітет	авторіта	**autorita**	**авторіта**
катаракта	катаракт	катаракт	катаракт	**katarakt**	**катаракт**

Хотяй верхня часть той таблиці може нас у автопословаченю и не пересвідчити, бо родові знакы лексемы так кодіфікованого варіанта русинського языка на Словакії (*позирай* стовпчикы од «Панько…» и до «Плїшкова…»), як нормы історичной традіції (*позирай* стовпчик «Керча…») усе ся избігавут, што

годно вытворити ілузію оріентованя кодіфікаторів у Пряшові (хоть лем часточно) на історичну традіцію русинського языка. Межи тым нижня часть той таблиці провказує явну зависимость выбора родовой флексії од родовой нормы сякых лексем у словацькім языку.

Сущность трансґендерных переходів на Словакії состоит у тому, обы приязати род субстантива у кодіфікованій нормі русинського языка на Словакії ид словацькій языковій нормі. Важнов причинов сякого новаторства, подля нашого мерькованя, суть процесы доста значной асімілації корінного русинського населеня на Словакії и переход русинів у каждоденному житю на словацькый язык. У тому процесі рідный язык односно державного словацького языка сповняє уж лем секундарну функцію, што ся розуміє як дашто цалком закономірноє уже зато, бо скоро вшиткі русины мавут можность выходити закладну и середню школу лем у словацькім языку. Асімілованый носитель русинського языка, лексикон котрого збіднілый, мож повісти – доста скудный, черяє немалу часть лексикы про свої комунікаційні потребы из словника словацького языка.

Намісто того, обы мотивовати носителя русинського языка ліпше знати свій язык и через лексикоґрафичні публикації (словникы) и правила ортоґрафії оріентовати го слідовати (у выборі родовой флексії субстантива) канонам історичной традіції, кодіфікаторы русинського языка на Словакії выбрали иншаку путь – вни прияли за норму словацькі родові флексії. Подля наробок кодіфікаторів, особі, котра ся приучає писати у кодіфікованій нормі русинського языка (але котра добрі знає словацькый язык!), сесе може облегшити гляданя правильной родовой флексії – є то лексема мужського ци женського рода? Приміром, як писати у русинськім языку:

- універзітет (м. р.) ци універзіта (ж. р.)? → *слов.* **univerzita** (ж. р.) → *пиши*: **універзіта**;
- факултет (м. р.) ци факулта (ж. р.)? → *слов.* **fakulta** (ж. р.) → *пиши*: **факулта**;
- інштітут (м. р.) ци «інштітута» (ж. р.)? → *слов.* **inštitút** (м. р.) → *пиши*: **інштітут**;
- деспот (м. р.) ци деспота (ж. р.)? → *слов.* **despota** (ж. р.) → *пиши*: **деспота**;

- компонент (м. р.) ци компонента (ж. р.)? → *слов*. **komponent** (м. р.) → *пиши*: **компонент**.

Трансґендерні переходы у кодіфікованій нормі русинського языка на Словакії непрямо (ци й прямо?) поязані из тым, што мож означити як іґнорованя історичной традіції. Сесь процес має вшиткі знакы автопословаченя. Сяка дінаміка (то значит оріентованя на западнославянськый язык) оддаляє пряшівськый стандард русинського языка од підкарпатського стандарда (котрый ся оріентує на восточнославянські языкы) и сесе комплікує вытвореня у будучности общой нормованой базы. Межи тым, вже днесь лексикоґрафы на Словакії могли бы полегшити сесь процес – завести до словників як нормативні оба два варіанты сякых лексем: «універзіта» и «універзітет», «телеґрама» и «телеґрам», «компонента» и «компонент»… Лем каждоденна практика, помножена на рокы хоснованя тых лексем, укаже, котрый из варіантів стане май продуктивным у русинськім языку.

Туй годні быти сурпрізы! Коли у 1990-тых роках пряшівські кодіфікаторы всокотили у словниках оба два варіанты на означеня державных / штатных формацій, то значит: Словеньско и Словакія, Чесько и Чехія, Польско и Польща и т. д. – лем немногі (романтикы?) ся надіяли на житя другого варіанта. А днесь – на габах політичной еманціпації – пряшівськоє общество поступно приходить ид розуменю важности выбрати свою «рідну» назву. Каждый лінґвіста на свої очі може видіти тріумф русинськой верзії: *Словакія* (не Словеньско), *Чехословакія* (не Чехословеньско), *Польща* (не Польско) и т. д. Чужі назвы держав середнёго роду про носителя русинського языка уж не суть пріорітетным выбором.

Ну, и што вто за процесы? Мовда на трансґендерні переходы уж проминає?

ЛІТЕРАТУРА

БЕСКИДЪ, Ніколай А. (1919). А. Словарь мадьярско-русскій. [Тетради I- IV]. Пряшевъ: Типографія св. Николая, 1919:
Тетрадь I [A–E], с. 1-80; Тетрадь II [E–G], с. 81-160;
Тетрадь III [G–K], с. 161-240; Тетрадь IV [K–M], с. 241-320.

БОКШАЙ (1928) : BOKSAY, Emil – RÉVAY, Gyula – BRASCSAJKÓ, Míhaly. Magyar-ruszin szótár = БОКШАЙ, Емиліян – РЕВАЙ, Юліян – БРАЩАЙКО, Михайло. Мадярсько-руський словарь / Выданя Пед. т-ва Подкарпатскоѣ Руси. Число 32. Ужгород: Друкарня ОО. Василіян, 1928, 516 с.

КЕРЧА, Іґорь (2007). Словник русинсько-руськый = КЕРЧА, Игорь. Русинско-русский словарь: У двох томах. Ужгород: ПоліПрінт, 2007: Том I (А–Н), 608 с.; Том II (О–Я), 608 с.

МЕДЄШИ (2010): МЕДЄШИ, Гелена – ТИМКО-ДЇТКО, Оксана – ФЕЙСА, Михайло. Руско-сербски словнїк = МЕЂЕШИ, Хелена – ТИМКО-ЂИТКО, Оксана – ФЕЈСА, Михајло. Русинско-српски речник /редактор Юлиян Рамач = уредник Јулијан Рамач. Нови Сад, 2010, 888 с.

ПАНЬКО (1994): Орфоґрафічный словник русиньского языка / Зложыли: М. Гиряк, К. Копорова, А. Кузмякова, М. Мальцовска, Ю. Панько, А. Плішкова. Під ред. Ю. Панька. Пряшів: Русиньска оброда, 1994, 304 с.

ПАНЬКО (2012–2015): РАŇКО, Juraj. Slovensko-rusínsky slovník = ПАНЬКО, Юрій. Словацько-русиньскый словник: У двох частях. Prešov: Rusínska obroda na Slovensku:
Перша часть (А–О), 2012, 810 с.
Друга часть (Р–Ž), 2015, 928 с.

ПЛЇШКОВА (2019): Правила русиньского правопису з ортоґрафічным і ґраматічным словником / Плїшкова, А.; Копорова, К.; Ябур, В.; Цітрякова, З.; Голубкова, М. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, 2019, 544 с.

ЧОПЕЙ, Ласловъ (1883). Руcько мадярский словарь = CSOPEI, Laszló. Rutén-magyar szótár. – Будапештъ – Budapest, 1883, 446 с.

doc. Mgr. Valerii Padiak, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: padiak.valeri@gmail.com

АНҐЛИЦИЗМИ – НАЙНОВШЕ ЛЕКСИЧНЕ ПАСМО У РУСКИМ ЯЗИКУ

Зинаида БУДИНСКИ

Abstract

For the purposes of this study, the Ruthenpress | Ruske slovo web portal from 2016 to 2021 was analysed, along with a corpus of English words used in the Rusyn language. The research examined how these words are used, which are the most frequent, whether they appear in phonetically adapted forms or in their original forms, and whether their meanings change in Rusyn.

The topic of anglicisms in the Rusyn language has already been addressed by several authors, particularly M. Fejsa (1990, 2019), A. Mudry (2018), and J. Ramač (2002). In most cases, anglicisms entered the Rusyn language through Serbian, especially in the fields of media, science, commerce, information technology, and more recently also in everyday spoken vocabulary. Some English lexemes were also introduced into the language by Rusyns who worked in the United States of America; these words are often phonetically modified but retain their original meaning. The methodological basis of the study is morphological analysis. Morphology, as a component of grammar, examines words as parts of speech and allows for a comprehensive description of their grammatical properties and functions in the language. The integration of anglicisms into Rusyn involves not only the borrowing of linguistic elements but also changes within individual subsystems of the language structure. The study focuses on whether and to what extent anglicisms have been adapted at the morphological level and how they have been integrated into the Rusyn language system, for example slogan – slogán.

Blogs proved to be the richest source of material, as they contain a high concentration of contemporary colloquial vocabulary, particularly among the younger generation, and anglicisms occur in them more frequently than in standard news texts.

Keywords: Anglicisms. Integration. Morphological level. Language contact. Media discourse.

Увод

Тема анґлицизмох у руским язику уж обрабяна од даскелїх наших авторох наукових роботох, насампредз, др Михайла Фейси (1990, 2019), Александра Мудрия (2018), др Юлияна Рамача (2002).

Анґлицизми у найвекших случайох вошли до нашого язика прейґ сербского. Вошли до информативних жридлох, наукових, у тарґовини, информатики и, на концу, до бешедного вокабулара. Часц анґлийских словох вошла до руского язика од Руснацох, хтори були на роботи у Зєдинєних Америцких Держовох и принєсли даскельо дзешатки словох, дакус вименєни у вигваряню, алє затримали семантичну форму (Фейса 1990).

Понеже сом ше за двацец роки роботи по рижних фирмох стретала зоз роботу прекладаня зоз анґлийского на сербски, и обратно, у документох, имейлох и коресподенциї, заинтересовала сом ше, як ше нєшка хасную анґлицизми у нашим язику, окреме яки стан у преси.

Циль, метода и корпус виглєдованя

За потреби тей роботи був виглєдовани сайт Рутенпрес / Руске слово од 2016-2021. року и виглєдовани корпус анґлийских словох, як ше хасную, хтори найфреквентнєйши, чи ше хасную у фонетским вигваряню, чи су присподобени ґу нашому язику, чи ше хасную у ориґиналней форми, чи им ше значенє вименєло у нашим язику.

Метода виглєдованя у основи морфолоґийна анализа. Анализоване у хторей мири ше интеґровали нови анґлицизми, кельо ше прилагодзели ґу рускому язику.

То скоро вше же язик, хтори прима странске слово зоз законченьом рижних формох, варияцийох и змистох истих зоз язика, хтори дава.

У тей роботи ше виглєдує пременка або нєпременка анґлицизмох на морфолоґийним уровню: – бойлер – „... Оцец оправял основни електрични апарати – райбачки, шпоргети, бойлери ...” (РС, 29. юлий 2020), як ше и зоз яким ступньом интерґровали анґлицизми до системи руского язика: „... и держава пробовала з помоцу слоґанох „нагнац“ жени, же би почали масовно дзеци народзовац ...” (Блоґи, 17. марец 2018).

Професор Фейса ше огляда на анґлицизми у руским язику як на гибридни сербско-анґлийско-руски язик, окреме при

младих людзох (Фейса 2014). Кед ше гутори о интеґрованю анґлицизмох до нашого язику, нє дума ше лєм на язични елементи, алє и даєдни пошлїдки, хтори провадза пременки и на подсистеми язичней структури.

Найинтересантнєши блоґи, прето же ше ту и найвецей хаснує сучасна бешеда, окреме при младших особох, и сами анґлицизми у векшей мири як у обичних новинских статьох.

after party: афтерпарти
Неолоґизм витворени зоз двох словох after – познєйше и party – забава и значи забаву, хтора ше отримує после даякей другей подїї: роботи, концерта, даякого збуваня итд.
„... а после програми за шицких учашнїкох и публику будзе орґанизовани „афтерпарти" у локалу „Москва"." (РП, 18. новембер 2017)
„... друженя младих после фестивалох, най нє повем афтерпартиї. " (РС, 6. септембер 2017)

ageism: ейджиз(е)м
Предрозсудка и дискриминация особи на основи єй рокох.
„... нє треба при обеспечованю роботного места практиковац ейджизм" (ФМ).

bicyclist: бициґлист(а)
„Нови успих бициґлисти Бояна Сивча" (РП, 5. марец 2020)
„... побиднїк Жимскей лиґи 28. медзинародного бициґлистичного Дунайского купу ..." (РП, 5. марец 2020)
„... полициї у Карадьрдьивей улїци у Шидзе бициґлистом дзелєла опрему и флаєри ..." (РП, 30. юний 2017)

binge-watching : бинджованє
„... После лоньских климатских протестох, предходних ’фейк-нюзох’, ’бинджованя’, Бреґзиту и ’ґикох’ ..." (БЛОҐИ, 24. новембер 2020)

copy paste: копи-пейст
„... Аранка, вец, пробує тото цо мож и на комютеру – copy paste, прекопирац таку шмату ..." (РС, 19. децембер 2015)

monitor: монитор
„... Монитор шора помага студентом, хтори пришли до шалтер сали придац документацию лєбо плациц рахунки ..." (РП, 4. септембер 2015)
„... То барз моцни компютери и на кажди зоз нїх приключени по 10 монитори и опрема ..." (РС, 29. януар 2017)

monitoring: мониторинґ
„... почала робиц лаборатория за випитованє и контролу квалитета млєка, през мониторинґ продукциї млєка на цалей териториї Сербиї ..." (РП, 16. януар 2018)
„... Мониторинґ програми приватизованих електронских медийох, хтори емитую и по руски ..." (Блоґи, 17. юлий 2017)

Google: Ґуґл, ґуґлац, виґуґлац
„... Можебуц бим требала виґуґлац даяки совити ..." (Блоґи, 19. фебруар 2017)
„... Могла бим ґуґлац о жимних ногох, слабей циркулациї ..." (Блоґи, 1. октобер 2017)

train: тренирац, витренирац
„... Тренирац почал у Клубу у Борове, а вец прешол до Кули до бачика ..." (РС, 27. фебруар 2021)
„... За тото ше лєм треба порихтац у глави, бо цело зоз роботу мож витренирац и порихтац …" (МАК, 20. новембер 2019)

Семантична екстензия

При интеґрованю до лексичней системи руского язику даєдни анґлийски пожички церпя одредзени семантични пременки. Укажеме на даскелїх прикладох, хтори семантични модификациї можу буц окончени на анґлицизмох предтим як „злєпшаю" свойо значенє. О тим писали Луи Дерой, Т. Е. Гопе и Рудолф Филипович, хтори, операюци ше на тих авторох, направел шематску анализу и дистинкцию семантичних пременкох и адаптацийох. (Filipović 1986).

Пременки можу буц: а) пременки у семантичним прешир-йованю; б) елипса; в) назви местох и власних менох до заєдн-

їцких меновнїкох; ґ) пейорация и еуфемизем; д) метафора. Як Фейса зазначел, треца пременка (в) ше може уключиц до метафори (д), претоже нєт правей потреби за видзельованьом пременки назви местох и власних менох до заєднїцких меновнїкох.

Пременки у семантичким преширйованю и огранїчованю часта характеристика, хтори ше зявюю на трох ступньох:

– нулта семантична екстензия;
– огранїчованє значєня єдного слова у одношеню на жридлове (английске) число його значеньох;
– преширйованє значеня зоз технїчного на общи смисел.

Нулта семантична екстензия

Наприклад:

grapefruit: ґрейпфрут х. р. мен.

„... Од початку новембра пиєм мед и куркуму, дюмбир, лимунов сок и червени ґрейпфрут ...” (Б, 18. децембер 2016)

beefsteak: бифтек / бифстек х. р. мен.

„... специфични єдла, котри сом пробовала, и котри ми ше наисце спачели, то тайландски пад тхаи, японски суши, мисо юшка, южноафрицки бифтек, русийски борщ и ище велї ...” (М, 7. юний 2018)

Друга семантична пременка почина зоз окремним значеньом од общого ґу технїчному смислу.

Crawl/цагац ше як дїєслово ше хаснує за найменєй 5 роботи, скорей спортского термину за способ плїваня. У анґлийским язику перше означує, же ше дахто цага, же идзе помали, же рачкує, лєбо аж як синоним за улїзованє надредзеней особи. Алє кед ше crawl хаснує як меновнїк, вец до руского язика уходзи лєм зоз єдним значеньом, спортским терминоm за способ плїваня, и ту є друге по шоре значенє, претоже у анґлийским перше означує термин за рушанє, найчастейше путнїцкого транспорту.

crawl: краул х. р. мен.

„... Ришел сом престац плївац и нє було ми страшне аж по остатнє обеговане, кед сом на европским першенстве у Ґлазґову одплївал сто метери краул ...” (РС, 6. октобер 2018)

Cup/шолька у анґлийским язику ма перше значенє, а до руского язика вошло як слово спортстей терминолоґиї, дзе є у анґлийским аж на штвартим месце.

cup: куп х. р. мен.

„... На остатнїм змаганю у спортским лапаню потьки, под назву „Єшеньски Method Feeder Cup 2020” ...” (РС, 11. децембер 2020)

„... Приявйованє за участвованє на традицийним седмим „Русин купу” (Rusyn cup) турниру ...” (РП, 24. януар 2020)

Finish/закончиц до руского язика ше интеґровало як термин, хтори ше хаснує у спорту, а то у анґлийским словнїку аж штварте значенє.

finish: финиш, финишовац, финишнуц х. р. мен. дїєсл.

„... Можебуц би требало лєм дакус пременїц правила бависка, же би тот фото-финиш бул на радосц шицким нам ...” (РС, 20. фебруар 2017)

Треца файта семантичней пременки, екстензия значеня словох, представя проґресию у розвою словох и то ше вше частейше случує при адаптациї пожичкох. Пожичени слова, у нашим виглєдованю анґлийски, у цеку интеґрациї траца свойо жридлове значенє, хторе ма у анґлийским язику. При тим преношеню словох зоз єдного язика до другого язика „намира” значеня зменшана, а звекшана и їх „прешireносц”. Значенє слова, хторе ше преноши до цалком нового язичного стредку, муши буц точно потрафене.

Интересантни приклад слова nylon/найлон, хтори уж скоро цалком страцел перше свойо значенє, хторе ма у анґлийским язику. Найлон синтетични материял и од нього ше правя велї ствари, алє у сербским, та так и у руским язику, слово найлон хаснуєме за шицки ствари направени нє лєм од найлону, алє

и пластики, лєбо вообще од нєприродних материялох. Слово найлон ше кладзе ґу другим словом зоз сербского и руского язика и то у пейоративним смислу, як дацо цо нєвредне, дацо цо штучне и нє таке добре як ориґинални материял. Так мож наисц на слова найлон мещок, блузна, кошуля, ташка та у Новим Садзе аж и Найлон пияц, на хторим ше предаваю углавним половни ствари, хтори нє маю вельку вредносц.

„... Кед зме ше стретли, зоз найлонових ботошох геклала салветки за карсцелї або до купатила на жем ...” (РС, 24. януар 2021)

Елипса.

Исную два файти пременки: перша, кед ше елипса явя зоз пожиченого язику у нєпременєней форми до системи язика, до хторей уходзи и ма исти пременки, як и шицки други слова язика, хтори их прима, а друга, кед пожичене слово уходзи зоз подполним значеньом виразу, дзе єдна часц слова випущена. Роби ше о скрацованю словох/синтаґмох, дзе нє приходзи до траценя цалого значеня истих.

blue-jeans: блу-джинс х. р. мен.

„... та би вец так и „дзира” у джинсу леґитимно квалификовала ми буц зґодни алиби за – вентилацию ...” (Б, МДЖ 12. авґуст 2019)

country: кантри мен.

„... Пейцдньови „Кантри фестивал”, на котрим нащивителє могли упознац руску, сербску и америцку културу и традицийну кухню ...” (РП, 24. юний 2019)

прикм.

„... Прешлого року Йовица зоз своїма приятелями зоз Тенесию орґанизовал концерт блу ґрас и кантри музики ...” (РП, 5. юний 2019)

terminal: терминал х. р. мен.

(будинок лєбо вецей будинки на аеродрому, дзе пунїки присцигую и одходза; гевтот, ктори ше формує на концу, лєбо ше находзи на концу)

„... Упутел нас, же маме пойсц на терминал 25 ...” (РС, 10. юлий 2016)

прикм.

„... алє уж кед жвирка ту, даяк би ю випочитовац, а без стародавних радикалних терминалних ришеньох ...” (Б, МДЖ 6. октобер 2018)

У рамикох корпуса стретаме ше зоз значним числом прикладох погришного хаснованя анґлицизмох. Єден з найчастейших видох то дуплованє значеня, односно плеоназм. Наприклад:

speaker:

спикер х.р. мен.

спикерка ж.р. мен.

спикерски прикм.

„... Презентер – спикер Информативней програми на сербским язику у Явней медийней установи ...” (РС, 25. марец 2020)

kilt: килт х. р. мен.

шос направени од тартану, хтори досцигує по колєна, и традиционално го ноша шкотски хлопи; подобни шос ноша и жени

„... Я би нє ишол баш на таки цинїчни протест, гибаль бим здзал шкотски тартан (килт) ...” (Б, МДЖ 12. авґуст 2019)

printer: принтер х. р. мен.

„... Вони продукую и предаваю друковачи (принтери), однєдавна лєм корпорацийом и вельким подприємством ...” (РС, 12. юлий 2015)

Заключенє

Як сам професор Фейса писал у своєй мониґрафиї, же анґлийски язик постал на ґлобалним уровню линґва франка, т.є. язик, хтори ше хаснує у медзинародней комуникациї, яки то скорей були ґречески и латински, так и наш руски язик прилапел и прилапя у вше векшим обсягу тоти странски, аґнлийски слова як каждодньови, а окреме их прилапяю

млади блоґере, та и ґевти у середнї рокох и старши.

Кажди, хто хаснує компютер, лаптоп, мобилни телефон и апликациї, каждодньово є у контакту зоз анґлийским язиком.

Виглєдуюци сайт Рутенпрес, наишли зме на даскельо интересантни адаптациї анґлийских словох, окреме на морфолоґийним уровню.

Векшина анґлийских словох, хтора вошла до нашого язика, меновнїки хлопского роду. То принєсло и даяки иновативни зявеня, звекшанє катеґориї хлопского роду на вокалске законченє (-о, -е, -у, -и); звекшованє хаснованя законченя -а у номинативе множини хлопского роду при меновнїкох на вокалске законченє -о и друге.

Тиж так зявює ше при дзепоєдних словох одступанє од фиксней наглашки на предостатнїм складу.

У даєдних прикалдох ше анґлийски слова охабяю у орияиналнєй верзиї на латинки и у такей форми еґзистую и зоз словама ни кирилки.

Та так маме и уплїв латинки на руски язик, а то може спричинїц рижни файти пременкох у стандарду руского язика.

На концу, можеме повесц, же ше анґлицизми интеґровали до руского язика, алє ище нє грожа язичней системи.

Уплїв преширює язични фонд руского язика, на фонолоґийним и морфолоґийним уровню зводзи на стимуловане одредзених язичних зявеньох зоз нєпредвидзуюцу перспективу. (ФМ)

Алє, заж лєм, линґвисти би требали мерковац, же би ше тот уплїв нє преширел на чкоду язика и зоз тим би ше допущела ронодушноц и нєдзбалосц.

ЛИТЕРАТУРА

МУДРИ, Александар, Язик младих Руснацох на Фейсбуку. У: Зборнїк роботох зоз першей науковей конференциї Улога младих у розвою рускей националней заєднїци у Войводини, ред. Ю. Тамаш & Б. Варґа (Нови Сад: НВУ Руске слово), 2013, с. 31-46.

ПРЧИЋ, Твртко, ДРАЖИЋ, Јасмина, МИЛИЋ, Мира. Српски речник новијих англицизама. Нови Сад: Филозофски факултет, 2021.

РАМАЧ, Юлиян, ФЕЙСА, Михайло & МЕДЄШИ, Гелена. Српско-русински речник / Сербско-руски словнїк, I-II. Беоґрад – Нови Сад: Завод за учебнїки и наставни средства, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язик и литературу, Дружтво за руски язик и литературу, 1995, 1997.

РАМАЧ, Юлиян. Ґраматика руского язика. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

РАМАЧ, Юлиян, ТИМКО-ДЇТКО, Оксана, МЕДЄШИ, Гелена & ФЕЙСА, Михайло. Руско-сербски словнїк / Русинско-српски речник. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язик и литературу, Завод за културу войводянских Руснацох, 2010.

САБАДОШ РАМАЧ, Марина. Анґлицизми у мултимедиялней програми по руски, Studia Ruthenica 24, 2019, с. 15-42.

ФЕЙСА, Михайло. Анґлийски елементи у руским язику. Нови Сад: Руске слово, 1990.

ФЕЈСА, Михајло. Иновације на фонолошком нивоу у русинском језику. Jezici i kulture u vremenu i prostoru II/2. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013, с. 485-490.

ФЕЙСА, Михайло. Утицај српског језика на русински језик / Уплїв сербского язика на руски язик. Нови Сад: Филозофски факултет, 2019.

ФЕЙСА, Михайло. Уплїв анґлийского язика на руски язик / Influence of Serbian on Ruthenian. Нови Сад: Филозофски факултет, 2019.

ФЕЙСА, Михайло, Медєши, Гелена. Правопис руского язика зоз правописним словнїком. Нови Сад: Филозофски факултет – Оддзелєнє за русинистику, Завод за културу войводянских Руснацох, Дружтво за руски язик, литературу и културу, 2021.

ХОМА, Оля. Уплїв сербского язика на язик вистох у Рутенпресу, Studia Ruthenica 24, 2019, с. 15-42.

FILIPOVIĆ, Sonja. Izgovor i pisanje računarskih anglicizama u srpskom jeziku. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2005.

FRANCUSKI, Boško. Anglicizmi u informatičkoj i medijskoj leksici u srpskom. Komunikacija i kultura online, Godina III, broj 3, 2012, с. 201-220.

JACOBSON, Rodolfo (ed.). Code-switching Worldwide II. Berlin – New York: Mouton De Gruyter, 2001.
MILIĆ, Mira. Anglicizmi kao stilski sinonimi u dnevnim i nedeljnim novinama na srpskom jeziku. Примењена лингвистика / Linguistique appliquée 12, 2011, c. 175-185.
MILIĆ, Mira M. Anglicizmi kao sinonimi u srpskom jeziku. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013.
MILIĆ, Mira. Anglicizmi kao asocijativni stilski sinonimi u srpskom jeziku. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013.
MIŠIĆ-ILIĆ, B. Anglosrpski i Serglish: Dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog. U Jezik u upotrebi: Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom, ured. V. Vasić (Novi Sad: Filozofski fakultet & Beograd: Filološki fakultet), 2011, c. 71-93.
PANIĆ-KAVGIĆ, Olga. Koliko razumemo nove anglicizme. Novi Sad: Zmaj, 2006.
PRĆIĆ, Tvrtko. Engleski u srpskom. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2011.
PRĆIĆ, Tvrtko. Engleski u srpskom, 2019.
PRNJAT, Zorica. "Pls lajkuj moj sts": anglicizmi u jeziku korisnika društvene mreže Tviter. Primenjena lingvistika 14, 2013, c. 127-137.
VASIĆ, Vera, PRĆIĆ, Tvrtko, NEJGEBAUER, Gordana. Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama. Novi Sad: Zmaj, 2001.
WEINREICH, Uriel. Languages in Contact - Findings and Problems. New York: Linquistic Circle of New York, 1953.

Mgr. Zinaida Budinski
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: zinaida.budinski@smail.unipo.sk

ВЕЧЕРНЇ ШКОЛЫ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА ПРО ДЇТИ І ДОРОСЛЫХ В ОЗ КОЛЫСОЧКА – KOLÍSKA – 10-РОЧНЫ СКУШЕНОСТИ

Люба КРАЛЁВА

Abstract
This paper presents the ten-year experience (2013–2022) of the civic association Kolysôčka – Kolíska in organising Evening Schools of the standard (codified) Rusyn language for children and adults in north-eastern Slovakia. After outlining the establishment and mission of the association – focused on the ethnic and linguistic revitalisation of the Rusyn minority – the article explains why the evening schools were created as a practical response to the weakening intergenerational transmission of Rusyn and the very limited availability of Rusyn-language education in the regular school system.
The evening schools were conceived as a regular, school-year-based form of instruction (typically once a week, over ten months), delivered in familiar school environments by local teachers. Instruction combined the teaching of reading and writing in the standard Rusyn language with age-appropriate content on Rusyn history, culture, and regional traditions, while also addressing persistent resistance to the codified language variety. A key pillar of the project was continuous teacher support through professional seminars and methodological guidance, as most participating teachers did not have formal university training in Rusyn studies. The project also included strong public outreach (including video documentation of lessons), cultural events and concerts with Rusyn artists, and extensive publishing activities (children's books, methodological materials, and a children's magazine).
Over the decade, the network expanded across many localities in the Prešov and Košice regions and involved dozens of teachers; in total, approximately 2,853 participants (children, pupils, and young adults) attended the evening schools. The article also discusses structural and practical constraints – dependence on public funding cycles, fluctuating enrolment, local political resistance, school closures, staffing changes, and the disruptive impact of the COVID-19 pandemic – which ultimately contributed to the gradual decline and the termination of the programme after 2022. The paper concludes by evaluating the project's outcomes and limitations, including the gap between non-formal language education and its intended transition into regular schooling.

Keywords: Rusyn language. Evening schools. Language revitalisation. Minority education. Civic association Kolíska.

Вступны інформації о Обчаньскім здружіню Колысочка – Kolíska

Передтым, як перейду ід опису вечернїх школ русиньского языка про дїти і дорослых, про інтересуючіх напишу основны інформації о взнику нашого здружіня.

Обчаньске здружіня Колысочка – Kolíska было зареґістроване дня 11. 1. 2013 на Міністерстві внутрішнїх дїл Словацькой републікы під чіслом – VVS/ 1-900/90-40858. Адреса нашого інтернетового сайту: www.rusinskyjazyk.sk/oz-kolysocka-koliska/

IČO: 42239010

IBAN: SK91 1111 0000 0011 9731 7005

Občianske združenie KOLÍSKA КОЛЫСОЧКА

Občianske združenie Kolíska колысочка

Авторков лоґа, котре сьме хосновали в роках 2013-2022, была панї ПгДр. Ґабрієла Чіасногова, словацька орнаменталістка.

Авторков нового лоґа, котре хоснуєме од року 2022, є молода ґрафічна дізайнерка русиньского походжіня, Софія Сивакова.

Авторков назвы нашого обчаньского здружіня є Ґанка Сервіцька, сполуосновательска здружіня Колысочка–Kolíska.

Колыска як сімбол навернутя ід наймолодшій ґенерації. Основов дїятельности ОЗ Колысочка–Kolíska є етнічна і языкова ревіталізація русиньской народностной меншыны як выміраючого народа в Европі.

ОЗ Колысочка-Kolíska од самого початку підпорює русиньску народностну меншыну на теріторії Словакії в тым змыслї, же учіть наступуючі ґенерації Русинів чути гордость на свій материньскый язык і на свою народну ідентіту і не ганьбити ся за ню, то значіть не ганьбити ся за своїх предків.

Словацька републіка як мултіетнічна країна

Словацька републіка є мултікултурна, мултіетнічна і мултіконфесіонална країна, котру творять членове векшынового словацького народа довєдна із членами народностных меншын, котрых є признаных в Словакії 14, з котрыма суть представителї векшынового народа рівны в достойности і правах.

Право хосновати язык народностной меншын є основне людьске право. То значіть є неодчуджітелне, неперемовчателне, неоднятелне і незрушітелне і не може быти предметом референдума (статя 93, абзац 3 Конштітуції Словацькой републікы).

Конштітуція СР меріторнї не дефінує народностну меншыну в Словакії. Єй оддїл о правах народностных меншын і етнічных ґруп має лем два параґрафы. Подля §33 приналежность ід народностній меншынї не сміє никого пошкоджовати і §34 представителїм народностной меншыны ґарантує право на всестороннїй розвой, то значіть право розвивати властну культуру, хосновати материньскый язык, здружовати ся і основати освітны і культурны інштітуції. Народностны меншыны в Словакії мають право на освоїня штатного языка, на освіту в материньскім языку, ёго хосновання в урядній комунікації і право партіціповати на рїшіню меншыновых справ.

Ани найлїпшы законы і меншынї отворена народностна політіка штату не можуть быти успішны там, де хыбить достаток волї у самотной меншыны пережыти ці перетырвати як коріннный цїлый бісїдуючі властным языком.

Як є то з нами Русинами, на полю свого народного усвідомлїня і хосновання народностных прав, котры нам давать Конштітуція СР? Хоснуєме достаточно наш материньскый язык і розвиваме в нїм нашу властну культуру? Учать ся нашы дїти по русиньскы в школах? По неґатівных скушеностях в русиньскых валалах по цїлій северовыходній Словакії, по зіщінях, же дїти і молоды люде в русиньскых селах бісїдують вже передовшыткым по словацькы, обявила ся у ня думка, же з тым треба дашто робити. І так взникла думка основаня вечернїх школ про русиньскы дїти. Вечернїх лем зато, же ся отваряли пообідї, по ряднім навчаню, не даколи вечур, а школы зато, же ся русиньскый язык в них дїти учіли у своїх школах, зо своїми учітельками, котры хосновали таку педаґоґічну техніку, яку мали на їх школах, а іщі і зато, же навчаня русиньс-

кого языка у нашых вечернїх школах ся одбывало точно так, як рядне навчаня, 10 місяцїв в школьскім роцї. Зато сьме їх назвали школами, а не кружками, ани нияк інакше.

Актівіты ОЗ Колысочка – Kolíska споєны із отварянём вечернїх школ літературного русиньского языка про дїти і дорослых

Одбыло ся **10 рочників Вечернїх школ літературного русиньского языка про дїти і дорослых (ВШЛРЯ про ДіД),** котры были **централнов актівітов** ОЗ Колысочка – Kolíska протягом 10 років од року 2013 до року 2022. Реалізованы были із фінанчнов підпоров, наперед **Уряду влады СР, з проґраму Култура народностных меншын** (2013-2017) і нескорї **Фонду на підпору културы народностных меншын** (2018-2022).

ОЗ Колысочка – Kolíska, як пишу выше, взникло **11. 1. 2013,** і в тім самім роцї сьме основали **7 вечернїх школ русиньского языка про дїти і дорослых про 105 дїтей** в сітуації, коли нас каждый од такого кроку одраджав, бо подля планых пророків не буде мати нихто інтерес ходити до нашых вечернїх школ.

Вечернї школы літературного русиньского языка про дїти і дорослых были од самого початку основаны як первістна основа навчаня русиньского языка про вшыткы ґенерації Русинів Словакії – **мімо навчалного процеса в реґуларных, рядных школах**.

По вказаню желаня учіти ся свій материньскый русиньскый язык в школах, мав наслїдовати процес переношіня навчаня русиньского языка до рядных школ, но тот процес в подстатї не настав або заостав за очекаванём основателкы ВШЛРЯ. Но і наперек тому были вечернї школы РсЯ 10 років наймасовішым містом навчаня русиньского языка в Словакії меджі наймолодшов ґенераціёв Русинів Словакії.

Намісто страчаня своёй народной ідентіты понукали вечернї школы РсЯ своїм дїтьскым і дорослым навщівникам ці фреквентантім стрїчу із дїдовізнёв своїх предків як коріннy ці автохтонну културну дїдовізню Европы в части северовыходной Словакії, а то главнї стрїчу із своїм материнскым языком в писомній і говоровій формі.

Цїлї Вечернїх школ літературного русиньского языка про дїти і дорослых (ВШЛРЯ про ДіД)

Найвысшым цїлём ВШРсЯ было навернутя чутя гордости на свій материньскый язык в кодіфікованій формі, котрым іщі і днесь, в роцї 2025, то значіть 30 років по кодіфікації русиньского языка дня 27. 1. 1995, бісїдує спомеджі Русинів Словакії барз мало дїтей і молодых людей, не бісїдуючі уже о хосноаваню писомной формы нормативного русиньского языка. Голосы проти нормативній формі русиньского языка суть все барз жывы. Зо вшыткых боків все чути неприязень проти нёму. У ВШРсЯ сьме не заводжовали літературну форму русиньского языка насилу, зато же то было неформалне навчаня русиньского языка.

Навчаня літературного русиньского языка было од початку задумане як акт гляданя страченої русиньской ідентіты наступуючіх ґенерацій Русинів Словакії або як зачаток переломліня барьєры в неохотї молодых Русинів учіти ся, здобывати освіту в своїм материньскім языку.

Наперек тому, же ВШРсЯ были отворене 10 місяців в роцї, бо копіровали школьскый рік, з чім были споєны дость великы адміністратівны проблемы, бо проєкт на Уряд влады СР (2013-2017) або на Фонд на підпору культуры НМ (2018-2022) ся подавав на календарный рік і учітелкы учіли у своїх школах і вдяка їх зряджователїм, старостім або пріматорім, і могли хосновати найновшу педаґоґічну техніку, но учітелкы в нашых вечернїх школах могли бісїдовати із своїма школярями у своїм русиньскым діалектї даного реґіону, выдкы походили і де вечернї школы были отворены, но чітати і писати учіли дїти і молоды дорослых Русинів, самособов, в літературнім русиньскым языку. І про тот тиск проти літературному РсЯ з розных боків нашы учітелкы окрем навчаня ґраматікы літературного РсЯ обознамлёвали своїх школярів з історіёв нашого народа адекватно віку дїтей або молодых дорослых людей, но і з културов і звыкми нашых предків в тім реґіонї, де вечерня школа РсЯ была отворена.

Но і днесь, в 2025. роцї іщі все видиме, же русиньскым літературным языком владїє узкый слой русиньской інтеліґен-

ції, котру русиньскый язык жывить і окрем нёй хоснує наш літературный язык малохто.

Учітелькы ВШЛРсЯ про ДіД – освнова і подстата їх успіху

Без учітелёк, котры хотїли учіти русиньскый язык у своїх школах, наперек тому, же не скінчіли апробацію русиньскый язык із далшым навчалным предметом, бы сьме нашы ВШРсЯ не могли отворити. Были то як раз нашы учітелькы, котры собі самы глядали своїх школярів, котры пересвідчовали родічів, жебы записовали свої дїти на годины РсЯ у вечернїх школах, были то нашы учітелькы, котры часто мусили пересвідчовати свої директоркы, своїх директорів, же має змысел учіти русиньскый язык на їх школах, мусили їх і своїх зряджовательїв, главнї старостів сел, бо пріматоре міст, як Снина, но і Свідник, Меджілабірцї або Бардеёв ани не знали, же на дакотрых школах ся учіть в їх містї русиньскый язык, так і старостів русиньскых сел, мусили нашы учітелькы пересвідчовати, же навчаня русиньского языка в їх школах ся поступно стане приданов цінностёв їх школы, бо інде ся русиньскый язык не учіть. Но ставало ся дость часто, же і словацькы директоркы школ – в русиньскых валалох, не знали пересвідчіти своїх русиньскых старостів, жебы могли отворити ВШРсЯ у них в школї (Завадка в окресї Спишска Нова Вес), або жебы старостка підпорила проєкт ВШРсЯ в своїм селї (Нижнї Репашы...). Учітелькы нашых ВШЧРсЯ мусили часто пересвідчовати родічів своїх школярів, котры дослова бранили своїм дїтём ходити до ВШРсЯ, бо іншы вольночасовы актівіты своїх дїтей были про них подстатнїшы як навчаня материньского языка по навчалнім процесї у ВШРсЯ. Были то наконець як раз нашы учітелькы ВШРсЯ, котры учіли русиньскый язык на своїх властных школах, де могли вдяка підпорї веджіня школы хосновати найновшу педаґоґічну техніку, нарпиклад інтерактівны таблы, компютеры, датапроєкторы, кедь не мали інтерактівны таблы, різной сорты учебнї і з нашов підпоров хосновали педаґоґічны підручникы, учебникы, котры дістáвали од ОЗ Колысочка–Kolíska про каждого школяря, самособов, задарьмо. Докінця єден школьскый рік ся нам подарило обїднати учебникы русиньского языка, літературной і музичной выховы із міністерства школства і тоты сьме потім дістрібували до вшыткых нашых вечернїх школ русиньского языка в цїлій северовыходній Словакії.

Зато мож повісти, же у нашых ВШРсЯ ся реалізовало навчаня РсЯ на высокій педаґоґічній, людьскій (школярї барз любили нашы учітелькы), но і методічній і технічій уровни. Годины сьме повинно документовали холем раз в календарнім роцї так, же сьме у каждой учітелькы наточіли єдну-дві годины в роцї і завісили сьме потім відеё з годин русиньского языка на нашу ФБ і Ютюбову сторінку, но і на наш інтернетовый сайт (https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/). Тото была велика контроля уровни навчаня русиньского языка в нашых вечернїх школах, бо на відею, хоць лем єднім в роцї, было барз видно, як учітелька робить із дїтми на протягу цїлого школьского рока, бо відейка наконець были квінтесенціёв навчаня русиньского языка данов учітельков в єй класї і в єй школї. Дакорты учітелькы не барз любили тото натачаня годин русиньского языка в рамках вечернїх школ русиньского языка, но нашы вечернї школы были фінанцованы лем із верейных жрідел рахунку Словацькой републікы, зато верейность в Словакії мала право знати, што учітелькы свої дїточкы научіли за штатны пінязї на протягу цїлого рока. Наконець ся відейка учітелькам любили, бо дїточкы, котры навщівлёвали вечернї школы русиньского языка, были барз шыковны.

Учітелькы ВШЛРсЯ про ДіД не были абсолвентками Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові, што нас вело ку тому, же окрем годин про дїти і молодых дорослых сьме правіделно орґанізовали і одборны семінары про учітелькы ВШЛРсЯ про ДіД і з помочов педаґоґів нашого інштітуту або методіка про русиньскый язык на МПЦ в Пряшові ці геречкы ТАД сьме могли холем раз і даколи і два раз до рока перевести языковый семінар русиньского языка або на інштітутї в Пряшові, або на Методічнім педаґоґічнім центрї в Пряшові, або на выбраній школї в данім реґіонї, што значіло орґанізовати семінары у вшыткых окресных містах реґіону, де сьме мали отворены вечернї школы в данім календарнім роцї.

Утримательность і успіхы проєкта ВШЛРсЯ про дїти і дорослых

Успіхом десятьрочного проєкта ВШРсЯ было вытворіня сїтї інтересуючіх учітелёк, родічів і школярів, без котрых бы ВШРсЯ не могли екзістовати. Освідчіло ся, же учітелькы ВШРсЯ зістали при навчаню русиньского языка, хоць пообідї, на своїх властных школах, же собі самы выберали своїх школярів, або часто то было наопак, же школярї собі выберали нашы добры учітелькы. Так само ся освідчіла реґулерность навчаня РсЯ. Навчаня Рся у ВШ ся одбывало по навчаню (зато сьме їх назвали вечернї школы, но не было то вечур), но што было главне, одбывало ся праві́делно, раз за тыждень в знамім школьскім оточіню про дїти і про учітелькы і каждый тыждень цїлый школьскый рік, то значіть 10 місяцїв в роцї, навчална година тырвала не 45, а 60 минут. То, же на властных школах могли учітелькы вжывати і педаґоґічну техніку школы, было тыж барз подстатне і вызначне про успіх нашы ВШРсЯ. Вечернї школы РсЯ были од самого початку основаны як перманенты і реґуларны, де навчаня материньского РсЯ было безплатне, бо ВШ были пірпорёваны фінанчно штатом, Словацьков републіков.

Цїлёвы ґрупы вечернїх школ русиньского языка

Цїлёвыма ґрупами ВШЛРсЯ про ДіД были вшыткы ґенерациї Русинів. Од предшкольского віку по постпродуктівный вік. Правда, старшы люде до нашых вечернїх школ не ходили. Были то в основнім дїти Русинів, котры дома бісїдовали по словацькы, або дїти ці молоды люде із змішаных манжелств. Но были то і молоды люде – нерусины, як то было часто в пряшівскій школї, де єден із штудентів мав нянька Русина і по ёго смерти, в честь ёго памняткы ся зачав учіти бісїдовати по русиньскы. Дакотры штуденткы были Словачкы, но штудовали на пряшівскій конзерваторії герецьтво і сценарістіку і хотїли ся стати геречками або драмтурґічками в Театрї Алексаднра Духновіча в Пряшові, зато ся хотїли навчіти по русиньскы.

Новинков од року 2014 было одкрытя вечернїх школ коло матерьскых школ, наперед в Снинї і у Свіднику а пізнїше і в Гуменнім, Меджілабірцях.

Главны актівіты проєкта ВШЛРСЯ про ДіД:

1. **Навчаня русиньского языка в напланованых і догоднутых вечернїх школах – рік допереду.**
2. **Освіта учітелёк вечернїх школ РсЯ на одборных семінарах** з учітелками Інштітуту русиньского языка і културы ПУ в Пряшові або з методіком Методічного педаґоґічного центра в Пряшові, бо учітелькы ВЛШРсЯ не мали ани в єнім припадї скінченый русиньскый язык на нашім інштітутї. Єдна учітелька з Ґерлахова, абсолвентка ІРЯіК ПУ, учіла у нашій вечернїй школї лем рік. Одборну освіту учітелёк ВШРсЯ собі взяли на плечі Зденка Цітрякова, Марек Ґай і Кветослава Копорова а ку тому все і авторка проєкту Люба Кралёва і Ярослава Сисакова.
3. **Камерованя годин РСЯ в рамках вечернїх школ, котре служыло на їх пропаґацію** – пропаґація і інформованя о проєктї.

Проєкт вечернїх школ РсЯ сьме пропаґовали меджі самотным учітельками вечернїх школа, директорами і директорками матерьскых, основных і середнїх школ в русиньскых реґіонах северевыходной Словакії, родічами дїтей ВШЛРсЯ, жебы в навчаню русиньского языка продовжовали і запоёвали до нёго чім дале, тым веце дїтей. Телефоновали сьме старостім нашых сел ці міст, де концентровано жыють Русины Словакії. Тыж сьме ословлёвали інтересуючіх на нашім інтернетовім сайтї, на ФБ ці Ютюбі нашого здружіня.

Самов важнов частёв інформованя верейности о тім, як проходять годины русиньского языка в нашых вечернїх школах, было камерованя тых годин. В дакотрых школах нам заказали родічі або стары родічі камеровати дакотры дїти, што сьме решпектовали. Стало ся і таке, што было несподїванём, же молоды Русины в Кошыцях заказали учітельцї камеровати у їх центрї годину русиньского языка. В бібліоґрафії суть уведжены лінкы камеровых годин, публікованых на нашій Ютюбовій сторінцї і на нашім сайтї, з чім были согласны родічі дїтей, котры были натачаны на камеру і потім публікованы на інтернетї.

4. **Концерты школярів вечернїх школ РсЯ з вызначныма, часто професіоналныма русиньскыма умелцями** – з ПУНА, Ганков Сервіцьков, Маріаннов Железнов, НМ Дрїбна, ФҐ Лелія і многыма далшыма.
   Концерты школярів ВШРсЯ сьме орґанізовали зато, жебы ся нашы школярї стрїтили на дочках культурных домів, но і Театра Александра Духновіча і Театра Йонаша Заборьского в Пряшові з професіоналныма русиньскыма умелцями і жебы то была про них одмена за то, же ся научіли бісїдовати і писати по русиньскы. Ниже суть выменованы нашы концерты. Рождественны школьскы концерты сьме орґанізовали і на школах, в културных домох або освітовых центрах міст.
5. **Выдаваня книжок про дїти, школярів і штудентів вечернїх школ РсЯ, но і про їх учітелькы** як методічны і педаґоґічны підручникы або доповнююча література про навчалный процес – 17 книжок.
6. **Выдаваня часопису про русиньскы дїти – Колысочка – 7 рочників.**

Неочекованы і турбулентны зміны і проблемы в проєктї ВШРсЯ про дїти і дорослых

Наплановати точну кількость вечернїх школ в данім календарнім роцї было даколи тяжко, зато, же жывот приносив нечеканы зміны в нашых планох. На протягу рока наприклад похворїла учітелька і не могла дале учіти в нашій вечернїй школї, або дві учітелькы одышли на матерьску доволеньку по одучіню пару років, або єдина абсолвентка русиньского языка на нашім інштітутї одучіла лем рік в роднім Ґерлахові коло Бардеёва, но потім одышла учіти до сусїднёго Мальцова, шарішского села, де не быв інтерес о навчаня русиньского языка, або наша учітелька у Нижнїх Репашох в окресї Левоча мусила скінчіти з навчанём русиньского языка, бо зреконштруовану школу в тім селї старостка із сільскыма посланцями заперли і дїти одышли до школ в Левочі і там сьме не нашли охотну учітельку про навчаня русиньского языка. Або про поступне знижованя кількости школярів на Основній школї у Пчолинім заперли школу і в Пчолинім, де учіла єдна з найлїпшых нашых учітелёк, но вечерню школу сьме уже по запертю школы в Пчолинім не мали де отворити, бо у Снинї учіли нашы іншы учітелькы на своїх школах. Нечекано заперли школу і в Чабинах, де сьме на першій ОШ з навчалным языком русиньскым отворили і нашу вечерню школу, но староста школу без ознамлїня запер в лїті 2016. Про неінтерес родічів ся тыж нечекано мусила заперти школа в Баєрівцях окресу Сабінов. Або єдна учітелька на МШ, на ул. Маёвій у Меджілабірцях перевзяла штафету од старшой колеґыні, котра пішла на операцію а потім ся вже учіти не вернула, но молода учітелька ся оддала на долный Земплин і веце русиньскый язык не учіла. В Бардеёві скінчіла з навчанём наша учітелька про іншы працовны повинности.

Даколи ся стало, же сьме наплановану вечерню школу не могли отворити зато, же нам то наконець не доволив староста села (Завадка), котрый не хотїв у своїм селї навчаня „українского" языка. Дарьмо сьме высвітляли, же мы будеме їх дїточкы учіти русиньскый, не українськый язык. Або сьме мусили барз довго пересдвідчовати дакотрых старостів ці дакотры старосткы, жебы сьме могли отворити в їх валалї, на їх сїльскій школї, в русиньскім селї, вечерню школу русиньского языка.

Зміны в кількости школ, но передовшыткым школярів были такы дінамічны, же сьме часто не знали, як скончіть школьскый рік. І все ся одлишовав першый календарьный рік в кількости школярів в нашых вечернїх школах на ОШ або дїтей на МШ, бо реално то быв другый піврік школьского року. А учітелькы наберали новы дїти або дїти зіставали на зачатку школьского року в септембру, не в януару. Посунутя проєкту вечернїх школ в школьскім роцї опроти календарьному року нам робив цїлый час адміністратівны проблемы.

Но і потім пришла пандемія, коли ся заперли основны школы і учітелькы ся лем учіли учіти діштанчні, но і так были нашы учітелькы ініціатівны і натачали свої годины перед камеров своїх мобілів без школярів і потім завісили свої відейка на наш Фейсбук. Но кедь сьме зіскали проєкт 16 діштанчных

годин із міністерства школства, мусили сьме выбраны учітелькы барз пересвідчовати, жебы собі приправили годины без школярів. Роздїлили сьме їх так, же были заступены вшыткы рочникы основной школы – од першого по девятый і од пятого рочника по девятый собі приправили учітелькы і єден учітель дві годины, єдну із языка і другу із літературы – подля учебных основ. Но по пандемії так упала кількость школярів в нашых вечернїх школах, же сьме їх по 10 роках мусили цалком заперти.

Вірили сьме, же холем там, де быв найвекшый інтерес о нашы школы (Свідник – ОШ на ул. Коменьского, Снина – ОШ Гвєздославова, або МШ, ул. Будовательска) буде навчаня русиньского языка продовжене наприклад у формі неповинного предмета або кружка, но не стало ся так і так наш 10-рочный проєкт не має продовжіня в ряднім навчалнім процесї, як сьме на зачатку проєкту предпокладали.

Місце реалізації / локаліта проєкта ВШЛРсЯ про ДіД

З перегляду ниже выпливать, же нашы вечернї школы русиньского языка сьме отваряли по цїлім северовыходї Словакії, де жыють Русины. Напрік великому теріторіалному розсягу нашых вечернїх школ ся нам дарило забезпечовати їх рядне фунґованя з методічного, одборного погляду, но із погляду працовной дісципліны. Но предсі лем, основателька вечернїх школ была лем штатутарька ці председнічка ОЗ Колысочка – Kolíska, а не штатна іншпекторка, жебы могла часто ходити контролёвати, як учітелькы учать, ці не занедбавають свої годины, но потім, почас камерованя ся вказало, як зо своїма школярями робили цїлый рїк. Кедь сьме не были з їх роботов спокійны, на далшый рік або даколи піврік сьме з нима не обновили догоду. Тото была єдина можность, як утримати высоку педаґоґічну уровень в нашых вечернїх школах.

2013: Снина, Пчолине, Свідник, Камюнка, Пряшів

2014: Снина, Пчолине, Свідник, Камюнка, Пряшів – центер ОЗ Колысочка, Кленова, Кална Розтока, Шарішскый Щавник, Вільшавіця, Радвань над Лабірцём, Чабины, Меджілабірцї, Ґрінёва – Дєтва, Братїслава, Ґерлахов, Чірч

2015: Снина, Пчолине, Свідник, Камюнка, Пряшів – центер ОЗ Колысочка – Kolíska, Кленова, Кална Розтока, Шарішскый Щавник, Вільшавіця, Радвань над Лабірцём, Чабины, Меджілабірцї, Ґрінёва – Дєтва, Братїслава, Ґерлахов, Чірч, Стащін, Стара Любовня, Нижнї Репашы, Кружлёв, Шарішскый Щавник

2016: Снина, Пчолине, Свідник, Камюнка, Пряшів – центер ОЗ Колысочка – Kolíska, Кленова, Кална Розтока, Шарішскый Щавник, Вільшавіця, Радвань над Лабірцём, Чабины, Меджілабірцї, Ґрінёва – Дєтва, Братїслава, Ґерлахов, Чірч, Стащін, Стара Любовня, Нижнї Репашы, Гуменне, Уліч, Баєрівцї

2017: Снина, Пчолине, Свідник, Пряшів – центер ОЗ Колысочка – Kolíska, Кленова, Кална Розтока, Радвань над Лабірцём, Меджілабірцї, Чірч, Стащін, Стара Любовня, Нижнї Репашы, Гуменне, Уліч, Бардеёв, Цернина

2018: Снина, Пчолине, Свідник, Кленова, Кална Розтока, Радвань над Лабірцём, Меджілабірцї, Чірч, Стащін, Нижнї Репашы, Гуменне, Уліч, Цернина, Пряшів – ВШ інтернат на Будовательскій уліцї, Сукромна конзерваторія Дезідера Кардоша, Педаґоґічна і соціална академія Пряшів, Кошыцї – центер ОЗ молоды.Русины

2019: Снина, Свідник, Кленова, Кална Розтока, Радвань над Лабірцём, Меджілабірцї, Стащін, Гуменне, Уліч, Цернина, Пряшів – СНМ-Музей русиньской культуры в Пряшові, Кошыцї – центер ОЗ молоды.Русины

2020 – 2022 – пандемія і поступне знижованя кількости вечернїх школ русиньского языка

Кількость вечернїх школ літературного русиньского языка про дїти і дорослых (ВШРЯпроДіД) ОЗ Колысочка – Kolíska, кількость дїтей і школярів і учітелёк – десять рочників (2013 – 2022)

2013 – I. рочник - 7 вечернїх школ із 6 учітельками - **105 дїтей і школярів**

2014 – II. рочник - 22 вечернїх школ із 27 класами і 24 учітельками – **350 дїтей і школярів**

2015 – **III. рочник** – 30 вечернїх школ із 36 класами і 35 учітельками – **374 дїтей і школярів**
2016 – 1. піврік **– IV. рочник** (од януара до юна 2016) 24 вечернїх школ РсЯ, 29 клас, 27 учітелёк учіло **357 дїтей** в МШ, школярів на ОШ або молодых дорослых людей
2016 – 2. піврік **– IV. рочник** (од септембра до децембра 2016) 23 вечернїх школ РсЯ, 27 клас, 25 учітелёк учіло **333 дїтей** в МШ, школярів на ОШ або молодых дорослых людей
2017 – 1. піврік **– V. рочник** – 26 вечернїх школ РсЯ, 34 клас, 31 учітелёк – **376 дїтей** в МШ, школярів на ОШ або молодых дорослых людей (од януара до юна 2017)
2017 – 2. піврік – V. рочник – 28 вечернїх школ РсЯ, 32 клас, 29 учітелёк учіло **376 дїтей** в МШ, школярів на ОШ або молодых дорослых людей (од септембра до децембра 2017)
2018 – 1. піврік **– VI. рочник** – 25 вечернїх школ РсЯ про ДіД, 29 клас, 26 учітелёк, **354 дїтей і школярів,**
2018 – 2. піврік **– VI. рочник** – 23 вечернїх школ РсЯ про ДіД, 26 клас, 24 учітелёк, **288 дїтей і школярів**
2019 – 1. піврік – **VII. рочник** – **269 дїтей і школярів** 22 VŠRJ, 24 клас і 23 учітелёк,
2019 – 2. піврік **– VII. рочник** – **277 дїтей і школярів**, 21 VŠRJ, 25 клас і 22 учітелёк
2020 – VIII рочник – ***Вечернї школы літературного русиньского языка про дїти і дорослых – діштанчне навчаня – 2020 – пандеміа COVID-19***
2020 – **VIII.** ***рочник***
2020 (януар-зачаток марца, апріль, май – онлайн годины у дакотрых учітелёк – юн 2020): 23 вечернїх школ РсЯ, 25 клас, 23 учітелёк, **262 дїтей і школярів**
2020 **–** септембер-децембер 2020**,** на МШ і на 1. ступнї ОШ – рядны годины, 2 годины тыжденно, на 2. ступнї ОШ – онлайн годины – 15 вечернїх школ, 21 клас, 19 учітелёк, **256 дїтей і школярів**

16 діштанчных годин РсЯ зреалізованых 12 учітельками і 1 учітелём РсЯ в роках 2020 – 2021, в часї пандемії COVID-19, підпореных Міністерством школства, наукы, досліджованя і шпорта СР в часї од **2. 11. 2020 до 31. 3. 2021**
Місто реалізації діштанчных годин русиньского языка і мена учітелёк і учітеля:
Гуменне – Мґр. Міріам Мудрікова – 2 годины, Ґабрієла Бінджарова,
Снина – Светлана Лучканічова, Мґр. Любіця Белкова,
Кална Розтока – Мґр. Маріана Рунчакова і Мґр. Михаела Андрейцова,
Кленова – ПаедДр. Марцела Руняниновa – 2 годины – русиньскый язык і література,
Радвань над Лабірцём – ПаедДр. Марія Ясикова,
Меджілабірці – Мґр. Анна Куруцова,
Свідник – Мґр. Гелена Вашканїнова, Мґр. Яна Наґайдова,
Пряшів – Мґр. Марек Ґай, ПгД.

Єденадцать учітелёк і єден учітель РсЯ наточіли шістьнадцять 30-45-минутовых годин русиньского языка і русиньской літературы (дакотры одучіли дві годины) – 6 годин про МШ, 10 годин про ОШ – 1. аж 9. рочник ОШ – публиковане на сайтї www.kolysocka.sk і на ФБ ОЗ Колысочка – Kolíska
2021 – 1. піврік **–** януар-юн 2021 – IX. рочник**,** 14 вечернїх школ, 20 клас, 18 учітелёк, **237 дїтей і школярів**
2021 – 2. піврік - септембер і децембер 2021, 16 вечернїх школ, 20 клас, 19 учітелёк, **200 дїтей і Вечернї школы літературного русиньского языка про дїти і дорослых – X., послїдній рочник, 2022**
2022 – 1. піврік **– X. рочник** – януар-юн 2022 – учітелькы у ВШРсЯ учіли = **169 дїтей і школярів**, в 15 вечернїх школах, 16 класах, в котрых учіло 15 учітелёк
2022 – 2. піврік – септембер-децембер 2022 = **86 дїтей і школярів**, у 8 вечернїх школах, 9 класах, в котрых учіло 8 учітелёк

Цїлкова кількость дїтей і школярів одучена в вечернїх школах літературного русиньского языка про дїти і дорослых ОЗ Колысочка – Kolíska – на протягу 10 років – *2013-2022!*
За 10 років ся у ВШРсЯ учіло русиньскый язык – 105 + 350 + 374 + 357 (333) + 376 + 354 (288) + 269 (277) + 262 (256) + 237

(200) + 169 (86) = **довєдна *2 853 (2 645) дїтей МШ, школярїв ОШ або дорослых молодых людей*** (в душках кількость дїтей і школярїв в 2. півроку школьского року)**, учіло в них 35 учітелёк.**

Векшына дїтей і школярїв абсолвовала 2-3 або 3-4 рочникы ВШРсЯ.

Подля окресїв сьме найвеце вечернїх школ РсЯ отворили в окресї Снина – од року 2015 до року 2018 там было 8 школ, і в окресї Свідник, де сьме мали в даных роках 5 школ. В роцї 2017 сьме в містї Гуменне отворили 6 школ.

А/ Рождественны, школьскы концерты дїтей із ВШРсЯ з професіоналныма і аматерьскыма русиньскыма умелцями і ґалаконцерт ці концерт ід 10-рочніцї заложіня ОЗ Колысочка - Kolíska

Концерты школярїв вечернїх школ русиньского языка сьме орґанізовали із вызначными русиньскыми умелцями, репрезентуючімі русиньску культуру на професіоналній і непрофесіоналній уровни. Зорґанізовали сьме три такы великы концерты з ПУНА. Дня 11. 6. 2017 в ДЙЗ в Пряшові в рамках Ґалаконцерту ід Дню Русинів і два рождественны концерты із ПУНА в днёх 4. 12. 2017 в Містьскім культурнім центрї в Гуменнім і 19. 12. 2017 в Містьскім культурнім центрї в Снинї – із своїх властных фінанчных средств або із купленых листків на концерт. На вшыткх трёх концертах мали дїти із нашых вечернїх школ великый успіх. Дїти на концертох або декламовали русиньскых авторїв, або грали сценкы по русиньскы, або співали русиньскы співанкы ці танцёвли. Дїти выступляли все на зачатку концертів.

Ґалаконцерт ку Дню Русинів дня 17. 6. 2017 сьме орґанізговали довєдна із Русиньсков обродов Словеньска, коли на сценї ДЙЗ выступили аматерьскы і професіоналны колектівы і співаци: ФК Кычера з Якубян, ФК Барвінок із Камюнкы, ФК Хемлон із Гуменного, Народна музика Дрїбна, Лабірьскы Бетяре, Анна Порачова, Маріанна Железна, Ганка Сервіцька і ПУНА. На рождественных конертах в Снинї і в Гуменнім попри дїтёх і школярях вечернїх школ із Снины, Гуменного і

Меджілаборець ці Радвани над Лабірцём, выступили Народна музика Дрїбна, Ганка Сервіцька, Співацька ґрупа Лелія і ПУНА. Народна музика Дрїбна з Ганков Сервіцьков выступили з дїтми вечернїх школ на школьскых концертах на протягу років у Свіднику, в Камюнці, Вільшавіцї, Пчолинім, Шарішскім Щавнику, в Калній Розтоцї.

В/ Выдаваня книжок

Выдаваня книжок русиньскых писателїв і писателёк, поетів і поеток – як учебны підручникы про ВШРсЯ – сьме реалізовали з фінанчнов підпоров Уряду влады СР і Фонду на підпору культуры народностных меншын (2014-2022) – 17 книжок в русиньскім языку, дакотры двойязычнї і в словацькім языку – про русиньскы дїти, но дакотры і про дорослых Русинів.

З прінціпу сьме не выдавали русиньскы книжкы в латинцї, по догоді з авторами сьме выдали радше двойязычну – русиньско-словацьку верзію книжкы з єдным вынятком, кедь сьме выдали співник Йожкови Быцькови Співанкы спід Білой горы II, но то была наша послїдня музична книжка з двоїтов ґрафічнов сістемов.

17 книжок русиньскых писателїв/писателёк – поетів/поеток ці учебны підручникы про ВШРсЯ про ДіД:

1. Крістіна Варшова, Марек Ґай, Ян Ґриб, Марія Ясикова: Русиньскый язык про найменшых, 2014
2. Марек Ґай, Крістіна Варшова: Русиньскый язык про найменшых – Робочій зошыт, 2015
3. Марек Ґай, Крістіна Варшова: Русиньскый язык про найменшых – Робочій зошыт, 2 выданя, 2018
4. Івета Мелнічакова: З приповідкы світ – дїтьска поезія, 2015
5. Гелена Ґіцова-Міцовчінова: Школярик – дїтьска поезія, 2015
6. Миколай Ксеняк: Медвідята на прогульцї, 2016
7. Юрко Харитун: Дякую, мамко!, 1. выданя 2017 – Цїна ЛФ Александра Павловіча

8. Юрко Харитун: Дякую, мамко!, 2. выданя 2023 – Цїна ЛФ Александра Павловіча
9. Юрко Харитун: Нашы співаночкы як дївчат віночкы, 2018
10. Daniela Kapráľová: Srna v neraji / Даньєла Капралёва: Серна в нераю – двойязычна, русиньска і словацькы зборник поезії оцїненый Цїнов ЛФ Александра Павловіча
11. Vladimír Ljubimov: Tam, kde Beskydy, Karpaty – проєкт підпореный містом Пряшів, 2018 – музична книжка
12. Йожко Быцько: Співанкы спід Білой горы II. – Jožko Вус´ko: Spivankŷ spid Biloj horŷ II., 2021
13. Іван Боднар: Стары рущаньскы пригоды (позберав Ян Боднар) / Ivan Bodnár: Staré príbehy z Ruského (zozbieral Ján Bodnár), 2021 – Цїна ЛФ Александра Павловіча, двойязычна книжка – русиньска і словацькы верзія
14. Даньєла Капралёва: Зузанчины мудроты, 2021
15. Марія Шмайдова: Максовы новы чіжемкы / Mária Šmajdová: Maxove nové čižmičky – русиньска і словацька верзія книжкы оповідань про дїти, 2022
16. Марія Кундратова: Стишкы і пригоды з Біловежы, 2023
17. Меланія Германова: Люблю приповідкы, 2024

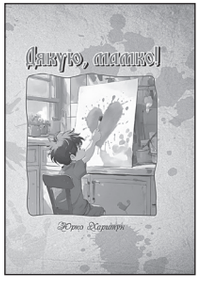

Г/ Выдаваня компактных дісків

Выдали сьме штири компактны діскы із русиньсков авторьсков приповідков або народныма русиньскыма колысанками, но ай з шарішскыма ці земплиньскыма колысанками/uspávankami і з баладами із выходной Словакії. Компактны діскы із колысанками сьме выдали зато, же наше ОЗ ся кліче Колысочка, і думаме собі, же і русиньскым дїтем бы мали родічі при усыпляню співати колысанкы або чітати приповідкы, самособов, русиньскы. Даны компактны діскы помагали і учітелькам вечернїх школ русиньского языка.

1. КД – шарішскы і земплиньскы колысанкы/uspávanky – Koľisečko nova z bileho javora – проєкт быв підпорен Міністерством культуры СР, 2014.
2. КД русиньскых колысанок – Люляй, же мі люляй, выданы з фінанчнов підпоров Уярду влады СР, 2014.
3. КД – Светлана Шковранова: Ванессчины трампоты – драматізована авторьска прирповідка на КД, реалізоване з фінанчнов підпоров Уряду влады СР, 2015.
4. КД – Balady z východného Slovenska (rusínske, rómske, zemplínske, šarišské, abovské, židovské), реалізоване з фінанчнов підпоров Уряду влады СР, 2015.

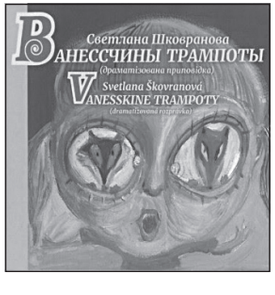

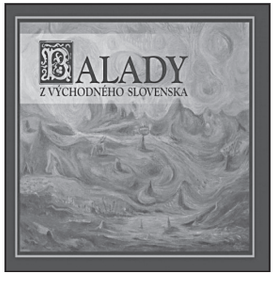

Ґ/ Фотоґрафічный ательєр в сниньскім каштелю

Фотоґрафічно-вытварный лїтнїй, цїлоденный тыжднёвый табор або ательєр **Як ішла крашанка на вандровку – I., Як ішла крашанка з вышывков на вандровку – II., Як ішла крашанка з вышывков на вандровку. Почливость ід традіціям - III., Як ішла крашанка з крижиком на вандровку. Почливость ід традіціям - IV.** Вшыткы штири рочникы даного табора сьме орґранізовали як одмену про дїти вечернїх школ русиньского языка в сниньскім каштелю. Першы два рочникы сьме табор орґанізовали лем про русиньскы дїти із нашых вечернїх школ – як кебы за одмену. Но послїднї два рочникы быв табор назначен і про словацькы ці ромскы дїти в рамках мултікултурного проєкту Уряду влады СР – Култура народностных меншын в роках **2014-2017**.

Д/ Часопис Колысочка про русиньскы дїти – 2017-2023 – 7 рочників

Выдаваня дїтьского часопису Колысочка про русиньскы дїти сьме могли реалізовати вдяка фінанчній підпорї Уряду влады СР і Фонду на підпору культуры народностных меншын – 2017-2023. Выдали сьме **сім рочників** передовшыткым про учітелькы і дїти нашых вечернїх школ і перестали сьме наш дїтьскый часопис выдавати зато, же о нёго школы без вечернїх школ РсЯ не проявили достаточный інтерес. Кедь сьме заперли нашы вечернї школы русиньского языка в роцї 2022, не мали сьме веце де дістрібувати часопис Колысочку і так сьме го перестали выдавати в роцї 2023. Самособов, на кінцю часопису Колысочка ся одразило і тото, же наша редакція не была професіонална, редакторкы писали свої статї або гры і забавлянкы до Колысочкы попри своїй главній роботї і даколи то было на граніцї їх фізічных можностей. Ілустраторка была пензістка, зато мала веце часу на свою роботу над часописом. Но редакторкы были передовшыткым демотівованы з того, же не мають, як кебы, про кого наш часопис писати.

ДЗ/ Сукромна матерьска школа Колысочка

1. 9. 2021 – ОЗ Колысочка – Kolíska отворило 1. русиньску школку в Пряшові, котру і назвало Колысочка/Kolŷsočka на уліцї Соліварьска 68 в Пряшові, котра про неінтерес русиньских родічів давати свої дїти до нашой школкы є од школьского року 2022/2023 Сукромнов матерьсков школов з двома навчалныма языками, з русиньскым і словацькым, но вжываєме в подстатї лем словацькый навчалный язык, бо дотеперь сьме мали каждый школьскый рік лем єдну дїтину або дві дїти, котры мали єдного з родічів Русина або Русинку. Но холем рождественны проґрамы і културный проґрам ку Дню матерей з дїтми нацвічуєме по словацькы, по русиньскы, по анґліцькы і раз докінця і по французьскы.

Од 1. 6. 2022 до 1. 6. 2023 сьме вытворили єдну класу про дїти українських біженців, котры дочасно жыли або іщі і жыють в Пряшові і котры учіли українськы учітелькы подля

українського освітного проґраму. Українськы учітелькы были тыж біженькынї із Украіны. А потім українськы родічі переставали давати свої дїти до нашой школкы. Дають їх вже до словацькых ближе ку своёму быванюю.

Оправа старой соліварьской будовы з року 1902 на СМШ Колысочка была підпорена з верейных европскых жрідел Міністерства інвестіцій, реґіоналного розвоя і інформатізації СР.

Од школьского року 2024/2025 сьме отворили дві класы – про молодшы і старшы дїти в предшкольскім віку. Но все є наша матерьска школа Колысочка на Соліварї словацьков школков про недостаток русиньскых дїтей у нїй. Русинів жыє в Пряшові много, но не чують потребу давати свої дїти до нашой школкы. Може і наша школка є свідоцьтвом неінтересу русиньскых родічів записовати свої дїти до русиньскых матерьскых ці основных школ і наслїдно зато не екзістує ани єдна середня русиньска школа в Словакії. Як довго пережыє наша школка, увидиме.

ЛІТЕРАТУРА

Інтернетовы жрїдла

OZ KOLYSOČKA – KOLÍSKA. Facebook – oficiálna stránka. Dostupné na: https://www.facebook.com/kolysockakoliska.

OZ KOLŶSOČKA – KOLÍSKA. Občianske združenie. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/oz-kolysocka-koliska/.

OZ KOLŶSOČKA – KOLÍSKA. Oficiálna webová stránka. Dostupné na: http://www.kolysocka-koliska.sk/.

OZ KOLŶSOČKA – KOLÍSKA. Rusínsky jazyk – portál. Dostupné na: http://www.rusinskyjazyk.sk/.

OZ KOLŶSOČKA – KOLÍSKA. Večerné školy. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/.

OZ KOLŶSOČKA – KOLÍSKA. Videá na YouTube. Dostupné na: https://www.youtube.com/channel/UCB8FMcQ7PSyHdPTOtO2iQXA/videos

OZ KOLŶSOČKA – KOLÍSKA. YouTube kanál. Dostupné na: https://www.youtube.com/channel/UCB8FMcQ7PSyHdPTOtO2iQXA.

Авдіовізуалны жрїдла (YouTube канал OZ KOLŶSOČKA – KOLÍSKA)

Rusínsky jazyk - Cernina, Monika Sakarová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=Rda8Vz_j4OA.

Rusínsky jazyk - Čirč, Anna Plavčanová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=EY7LIVj3-Po.

Rusínsky jazyk - Humenné Gabriela Bindzárová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=8XKa-R4FBSA

Rusínsky jazyk - Humenné Helena Sisková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=pI4uehpqNz0.

Rusínsky jazyk - Humenné Mgr. Miriam Mudríková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=HW8bevPyORQ.

Rusínsky jazyk - Kalná Roztoka, Mariana Runčáková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=Z6BqcFcUOVs.

Rusínsky jazyk - Klenová, Marcela Ruňaninová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=DkC-LZIRk1s.

Rusínsky jazyk - Medzilaborce, Iveta Melničaková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=bnbbkteR5Oc.

Rusínsky jazyk - Medzilaborce, Lea Lukačíková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=TgdJB1vbnjA.

Rusínsky jazyk - Medzilaborce, Vlasta Melničáková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=UXRTu0nZda4.

Rusínsky jazyk - Pčoliné, Vlasta Morochovičová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=31TRNdCDN04.

Rusínsky jazyk - Prešov, PhDr. Ľuba Kráľová, Ph.D. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=LQBwpMpkFHk.

Rusínsky jazyk - Radvaň, Edita Jasiková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=H1GW5gmNKMQ.

Rusínsky jazyk - Radvaň, Majka Jasiková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=B2sOkaPCiN4.

Rusínsky jazyk - Snina, Iveta Tatičová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=JaqCEOuJmXs.

Rusínsky jazyk - Snina, Ľubica Belková. YouTube video.

Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=beZT5NG_z1k.
Rusínsky jazyk - Stakčín, Mgr. Andrea Mandzáková. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=KQ_ZdEx9Wb4.
Rusínsky jazyk - Svidník, Darina Haidariová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=ckbD9x-9Ip0.
Rusínsky jazyk - Svidník, Jana Kosárová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=UyiGdgq-MqY.
Rusínsky jazyk - Svidník, Jana Sadivová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=agS7vZdnkSw.
Rusínsky jazyk - Svidník, Mária Gocová, ml.skupina. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=qZXQpdkz_pI.
Rusínsky jazyk - Svidník, Mária Gocová, st.skupina. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=ZzZpVw8VsfU.
Rusínsky jazyk - Ulič, Jana Kočanová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=dCIA2642Sb8.
Rusínsky jazyk - Ulič, Slavka Diničová. YouTube video. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=XoXqPOO2pPU.

PhDr. Mgr. Ľuba Kráľová, PhD.
SNM – Múzeum rusínskej kultúry v SR
Masarykova 20
080 01 Prešov

E-mail: kralovaluba@gmail.com

PROBLEMATIKA VÝVOJA NÁRODNOSTNEJ IDENTITY PROSTREDNÍCTVOM ŠKOLSTVA V POLOVICI 20. STOROČIA V OBCI BANSKÉ

Timotej FEDOR

Abstract
The article deals with the effects of minority-language education on the change in the ethnic (national) identity of students of the national school in the municipality of Banské, where until the school year 1960/1961 the language of instruction was Ukrainian. According to the available information, the Ukrainian language as the language of instruction was introduced without prior familiarization of citizens. The language of instruction itself, or rather the local school, did not cause linguistic-ethnic assimilation, but created conditions for accelerating the change in the identification of the inhabitants. Ethnological field research was carried out with the inhabitants of the municipality of Banské in 2023 and additional field research in the middle of 2024.

Key words: Rusyn language. Minority-language education. Ukrainian language. Assimilation. Ethnic identity.

Edukácia bola v celej histórii viazaná na politicko-spoločenské zriadenie, čím pre isté ideológie spĺňala nástroj, ktorým bolo možné ovplyvniť masu. Takáto situácia vznikla aj v polovici 20. storočia v obciach severovýchodného Slovenska, kde žilo prevažne rusínske obyvateľstvo. Do polovice 20. storočia na území Slovenska nemožno hovoriť o ukrajinskom smere medzi rusínskym, prevažne vidieckym obyvateľstvom ale ani medzi rusínskou inteligenciou. Po II. svetovej vojne sa však situácia mení a proukrajinský smer sa stáva dominantným hlavne vďaka KSČ. Počiatky smerovania možno nájsť v spoločensko-politickej organizácii *Ukrajinska narodna rada Prjaševčiny* (Gajdoš – Konečný, 2019, s. 23). Organizácia síce nebola úspešná v otázkach autonómie a získania politického statusu, no v oblasti kultúry, a teda aj školstva získala úspech v podobe ukrajinského národného divadla, vydavateľstva a školského referátu, ktorý bol riadiacim, inšpekčným, metodologickým orgánom pre ukrajinské školy (Magocsi, 1994, s. 167) (Gajdoš – Konečný, 2019, s. 24-26).

Školy s vyučovacím jazykom ukrajinským (ruským) vznikali v obciach, kde sa predtým nachádzali gréckokatolícke ľudové školy bez ohľadu na predchádzajúci vyučovací jazyk.[1] V obciach, ktoré sa nepovažovali za etnicky rusínske, resp. rusínsky jazyk odtiaľ vymizol už v predchádzajúcich dekádach, vznikali početné protesty za zrušenie ukrajinského vyučovacieho jazyka (Gajdoš – Konečný, 2019, s. 29).

Archívne záznamy poukazujú na protestné akcie vo forme sťažností rodičov, žiadosti o navýšenie počtu hodín slovenského jazyka, žiadosti o zmenu vyučovacieho jazyka alebo dokonca bojkotovanie dochádzky žiakov do školy aj v obciach nachádzajúcich sa v areáli kompaktného rusínskeho osídlenia, kde bol rusínsky jazyk používaný v každodennom styku[2]. Situácia bola vyostrená hlavne tam, kde sa nachádzal len národná škola (I.-V. ročník) a strednú osemročnú školu (VI.-IX. ročník) museli žiaci navštevovať v susedných slovenských lokalitách, ktoré boli len s vyučovacím jazykom slovenským.[3] Okrem problémov s písaním a čítaním mali žiaci z ukrajinských škôl dokonca problém komunikovať v slovenskom jazyku. Analógiu podmienok, v ktorých vznikla a zároveň zanikla ukrajinská škola, možno badať vo viacerých obciach. V obci Banské sa výskumom podarilo získať materiál, ktorý poukazuje nielen na edukačno-rozvojové, ale aj sociálno-interakčné prekážky. Pôvod týchto prekážok možno badať v dvoch rovinách:

1. lokalita pôvodu, etnicita a hospodársko-ekonomické zázemie jednotlivých rodín žiakov;
2. škola a vyučovací jazyk.

Obec Banské sa svojím charakterom, či už prírodným, hospodárskym alebo etnickým (jazykovým) značne líšila od okolitých obcí. Oproti lokalitám s podhorským alebo rovinatým chotárom,

[1] Ukrajinský (ruský) jazyk sa vyučoval aj na školách v okresoch Trebišov a Kráľovský Chlmec, kde síce značnú časť obyvateľov tvorili gréckokatolíci (Gajdoš – Konečný 2019, s. 29), no slovenskej alebo dokonca maďarskej národnosti, keďže rusínske (ukrajinské) obce v zmienených okresoch neboli.

[2] Štátny archív v Prešove – pracovisko Archív Vranov nad Topľou (ďalej len ŠA Prešov – pracovisko Vranov nad Topľou), f. ONV – odbor školstva a kultúry vo Vranove, 1956, INV. č. 431, šk. 298, Situácia na niektorých ukrajinských školách: zmena vyučovacieho jazyka.

[3] Tamtiež.

Banské na konci doliny Olšava v Slanských vrchoch obklopená listnatým lesom. S výškou 327 m .m. ju radíme k najvyššie položeným obciam Vranovského okresu. Tieto prírodné podmienky určovali roľnícky hospodársky charakter obce, ktorý na rozdiel od okolitých obcí bol zameraný na živočíšnu výrobu. Možno spomenúť aj vysoké stavy oviec, ktoré pre oblasť stredného Zemplína neboli typické.[4] Samotná rastlinná výroba kvôli nízkej bonite, kamenistej a ťažko obrábateľnej pôde nebola výnosná, hoci bolo možné dopestovať pšenicu. Veľkú časť chotára však tvorili lesy, ktoré boli taktiež zdrojom príjmov. Preto si Bančania od obyvateľov z okolia vyslúžili hanlivú prezývku *„Ľudze z ľesa“*. Prezývka nepoukazovala len na lokáciu Banského, ale taktiež na mentalitu ľudí. Počas rozhovorov s obyvateľmi okolitých obcí mi spomínali: *„Ket Bančaňe prišľi na zabavu, to furt bitka bula. Ľem bic śe chceľi. Dzive ľudze – take jak z ľesa.“* (muž, 72 rokov) Okrem toho bolo poukazované na nižšie socioekonomické zázemie obyvateľov Banského: *„U Baňskim na zabavu u gumakoch chodziľi! Tam chudobina bula. Pastir kozoch tam bul.“*[5] (žena, 66 rokov).

Lokalita však bola dlhodobo endogamná, na čo poukazujú aj výpovede informátorov z Banského: *„Tu ňebraľi ňichto z druhoho valala bars. To i tu uš taka rodzina jak dzeci bratňakoch še mohľi pobrac. No trece pokoľeňe, še uš braľi. To aš vecka začaľi z druhich valaloch brac.“*[6] (žena, 72 rokov)

Výpoveď o endogamnosti obce potvrdzujú aj iní informátori z okolitých obcí. Ako príklad príčiny uvádzame výpoveď informátora z neďalekej obce Zámutov: *„Z Baňskoho to ňichto bars ňechcel brac, to ket dziuka prišla, že ma frajira z Baňskoho, ta povedaľi, že še zatraci. To tam šicko pijaci, bitangi buľi.“* (žena, 66 rokov) Z tvrdení

[4] V roku 1910 vlastnilo 567 obyvateľov výše 300 kusov oviec (Kónya 2014, s. 132-133).

[5] Koza v minulosti bola symbolom chudoby. Je však faktom, že v obci ešte aj v druhej polovici 20. storočia pôsobil pastier kôz z radov miestneho rómskeho obyvateľstva.

[6] Keďže téma je úzko koncipovaná, neoverovali sme výroky informátorov v matričných/archívnych záznamoch. Validitu výrokov si informátori sami nezávisle navzájom verifikovali. Prvá väčšia skupina priženilcov a neviest z iných/okolitých lokalít sa v obci objavuje až po roku 1970. Šlo však o niekoľkých jednotlivcov, ktorí nemali väčší vplyv na celé lokálne spoločenstvo.

informátorov nám vyplýva, že obyvatelia až do polovice 20. storočia nenadväzovali manželské zväzky s okolitým obyvateľstvom, čo spôsobovalo vytváranie silných sociálnych, a v prípade Banského aj rodinných väzieb. Samotné väzby však nepôsobili primárne len na posilnenie sociálnej štruktúry, ale napomáhali vytvárať bariéru, ktorá zabránila prenikaniu kultúrnych inovácií do miestneho spoločenstva.[7]

Otázka etnickej/národnostnej identity je hlavne medzi staršou generáciou dodnes nejednoznačná. Často je zamieňaná s občianskou príslušnosťou k určitému štátu, resp. príslušnosťou k štátotvornému etniku. Samotná identita je dynamický jav, ktorý je potrebné skúmať v jednotlivých časopriestorových úsekoch rôzne. J. Húsek hľadajúc etnickú/etnografickú hranicu medzi Slovákmi a karpatskými Rusínmi na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi v roku 1925 konštatuje nejednoznačnosť/nestálosť sebaindetifikácie rusínskeho obyvateľstva (Húsek 1925, s. 29). Pojem *Rusín/Rusnak/Rus´*[8] má však v ľudovom prostredí viacero významov, ktoré fungujú vo vnútri, ale aj mimo etnickej skupiny ako etnonymum, denonym a na označenie príslušnosti k východnému obradu. Banského a jeho obyvateľov sa to týkalo rovnako, tí sa však už dnes neoznačujú a nepovažujú sa za Rusínov. Dokonca aj najstaršie informátorky potvrdzujú, že medzi miestnym obyvateľstvom označenie ako *Rusín* či *Rusnak* nebolo prijaté. *„Tu me ňit take Rusnaci. To mi i ket po ruski besidovaly, aľe to ňe jak tam kolo Labirca. Tu ket pres vojnu prišľi ženi, ta voňi hutoreľi, že idu maslo ‚kolotity', mi hutorime mucic/mutity maslo. Voňi hutoreľi ‚Haň, Mar', mi hutorime Hančo, Marčo.*" (žena, 91 rokov) Druhá na otázku, či obyvatelia Banského sú *Rusnaci,* odpovedala: *„Jake mi tu Rusnaci? Tu ňe Rusnaci..."*[9] *(žena, 90 rokov)*

[7] Úzke sociálne väzby viedli k celkovo silným, avšak uzavretým sociálnym interakciám, čo ústilo k vytváraniu uzavretého lokálneho spoločenstva, ktoré ťažšie prijímalo inovácie z vonkajšieho prostredia.

[8] V Banskom dodnes prevažuje označovanie prídavným menom ruski a nie rusnacki alebo rusínsky. T. j. *besidovaly zme po ruski. Chodzim na rusku [cirkevnoslovanskú] službu. Ruske špivanki tu ňebuľi.*

[9] V prípade týchto informátoriek sa potvrdila nejednoznačnosť sebaidnetifikácia do popredia sa tak dostáva identita, ktorá je pre nich istotná – hlavne lokálna („Som z Banského – som Bančan/ka") a regionálna („My hutorime – Sme hutoraci").

Obyvatelia okolitých obcí však Bančanov považovali a čiastočne dodnes považujú za Rusnakov. Nemusí sa však jednať hneď o hanlivé označenie, no podľa obyvateľov Banského sa používa práve v tomto kontexte dodnes: *„Jak mi bul v ňemocňici a coška mi še zo sestričku ňepohodnul, ta še me pita, skadzi mi. Hutorim, že z Baňskoho. A vona, že, jaj, Rusnak, ta to zato taki sprični."* (muž, 77 rokov)

Spomenuté spoločensko-hospodárske, geografické, jazykové a etnické faktory znižovali schopnosť lokálneho spoločenstva nadväzovať častejšie, resp. intenzívnejšie sociálne interakcie s okolím, čo umožnilo zachovať rusínsky jazyk.[10]

Sčítacie akcie uskutočnené od roku 1881 pracovali s pojmami ako *rusínsky/ruský (rusínska/ruská)*, no sčítania podľa niektorých autorov (Husek 1925, s. 345; Ruman 1935, s. 31) boli často ovplyvňované buďto samotným komisárom alebo miestnymi vzdelancami, hlavne kňazmi a učiteľmi. V roku 1921 svoju národnosť ako rusínsku (ruskú) v Banskom deklarovalo 85% obyvateľov (533 zo 629 obyvateľov), no v roku 1930 bol výsledok opačný a k ruskej (rusínskej) národnosti sa prihlásilo len 1,58% obyvateľov (11 zo 696 obyvateľov) Dokonca v roku 1950 si žiaden obyvateľ neuviedol ruskú (rusínsku) alebo ukrajinskú národnosť.[11] (Mušinka – Mušinka 2011, s. 579). Konfesionálna stránka sa však od roku 1881 až po súčasnosť v obci nemenila, pričom gréckokatolícka cirkev je aj naďalej väčšinovou cirkvou v obci (Mušinka – Mušinka 2011, s. 579). Pri poslednom sčítaní (2021) si ju uviedlo 84% obyvateľov.[12] Otázkou teda je, prečo sa slovenská dvojtriedna škola zmenila na národnú školu s ukrajinským vyučovacím jazykom?

[10] Stredný Zemplín je multikonfesionálny a monoetnický región, kde príslušníci konfesií (rímskokatolíci, gréckokatolíci, evanjelici a.v. a reformovaní – kalvíni) sa považujú za Slovákov. Preto Banské svojou rusínskou etnickou príslušnosťou bolo považované za „zakonzervovanú komunitu", ktorá nepodľahla asimilácii v 18., 19. či začiatkom 20. storočia. O konfesionálnej a etnickej histórii zmieneného regiónu vznikla publikácia *Tri jazyky, štyri konfesie* (2009) od Petra Šoltésa, ktorá približuje etnicko-konfesionálne procesy a približuje príčiny asimilácie gréckokatolíkov aj v monokonfesionálnych (gréckokatolíckych) obciach v strednom Zemplíne.

[11] Okrem autochtónneho obyvateľstva v obci žili taktiež Rómovia a pred 2. sv. vojnou aj Židia.

[12] Bližšie pozri https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-nabozenskeho-vyznania/OB/SK041D544078/OB

Podľa výpovedí informátorov za prechodom na vyučovanie ukrajinského jazyka stáli miestni učitelia, ktorí boli *„od Labirca“* a presadzovali *rus´ku* orientáciu školy. Čiastočne by to odpovedalo aj zápisu v školskej kronike, ktorá spomína, že zápisnicou a so súhlasom väčšiny obyvateľov k 1. septembru 1952 prestala pôsobiť v Banskom národná škola s vyučovacím jazykom slovenským. Bolo zistené, že obyvateľstvo rozpráva ukrajinským nárečím, a tým KNV rozhodol o zmene vyučovacieho jazyka.[13] Archívne dokumenty však poukazujú na nevôľu rodičov, ktorí sa sťažovali na nedostatočné znalosti slovenského jazyka detí, ktoré druhý stupeň museli absolvovať vo Vranove nad Topľou výlučne v slovenskom jazyku. Tí požadovali zmenu vyučovacieho jazyka na slovenský už v roku 1954, pričom niektorí bojkotovali dochádzku.[14] Je však faktom, že prospech žiakov z Banského sa na druhom stupni značne zhoršil, ba až prepadali, čo nám potvrdili aj informátori. Problémom bola aj socializácia v triede s ostatnými žiakmi z okolitých obcí a Vranova nad Topľou. Bančania do triednych kolektívov spolužiakov neboli prijímaní nielen kvôli ich roľníckemu bančanskému pôvodu, ale aj neznalosti zemplínskeho – *hutorackého* nárečia, ktoré bolo potrebné k socializácii so spolužiakmi mimo vyučovacích hodín. *„Jak me prišľi z Baňskoho do Vranova do školi, ta to bulo take, že jak dzeci, ta sme še chceli bavic z druhima, ale voňi še šmjaľi, že ňeznaме normalňe hutorec.“* (žena, 72 rokov)

„Jak mi mala nastupic do Vranova do školi, ta mac pošľi do šestri svojej. Vona mala uš večše dziuki, co uš chodziľi dlušši do Vranova do školi, žebi me vžaľi zo sobu. Aľe voňi ňechceľi bo, že budzem po ruski besidovaty. A do Vranova še ňechodzilo tak jak dňeš, že idzem, kedi chcem. Ta voňi me vžaľi, aľe mi povedaľi: ‚Ňe že budeš besidovaty, bo pideme od ťa het.’ No i mac mi dala peňeži, že naj sebe daco kupim. I vešľi me do cukrarňi a ja pitala, tak jak mi znala – po ruski. No i voni, tote dziučata pošľi odomňe het, bo še haňbiľi!“ (žena, 71 rokov) Výpoveď informátorky dokazuje, s akými prekážkami v detskej sociálnej sfére sa stretávali žiaci druhého stupňa.

[13] Školská kronika. NŠ Banské. 1946, s. 15-16.

[14] ŠA Prešov – pracovisko Vranov nad Topľou, f. ONV – odbor školstva a kultúry vo Vranove, 1956, INV. č. 431, šk. 298, Situácia na niektorých ukrajinských školách: zmena vyučovacieho jazyka.

Okrem nedostatočnej jazykovej vybavenosti cítili menejcennosť aj z profesijného zamerania rodín na Banskom, ktoré bolo roľnícke, resp. kovoroľnícke[15], pričom v okolitých obciach už fungovali JRD alebo obyvatelia pracovali ako robotníci v podnikoch v neďalekých mestách. *„Jak me po prazňinoch prišľi do školi, ta še nas učiteľe pitaľi, že co sme robiľi ces prazňini. Ta jedni buľi na Domaši, druhe u babki na valaľe, trece dze kadzi-tadzi a mi Bančaňi kravi pašľi, ta to i taki kus pošmich bul.“* (žena, 72 rokov)

Problémy u žiakov jazyk spôsoboval aj v učení, čo sa následne odrazilo na slabšom prospechu hlavne zo slovenského jazyka. Jediný predmet, v ktorom žiaci z Banského vynikali, bol práve ruský jazyk. Možno usudzovať, že ukrajinský jazyk sa vyučoval len formálne s predpokladom, že ho miestny učiteľ neovládal, preto vyučovanie prebiehalo v ruskom jazyku. *„To ket me prišľi do Vranova, ta me znaľi pisac i azbuku, i tak normalňe* [pozn. autora – latinkou]. *Aľe jak trebalo pisac diktat, to chiboch do bludu bulo. Po hutoracki je – čitaľi, robiľi, ta tote dzeci znaľi, že še piše meke. Aľe po ruski je tvardo – čitaly, robily – ta mi pisaľi tvarde „y“. Aľe ruščinu me znaľi, to furt učiteľka hutorela, že vona ňezna, jak je to možne, že zo slovenčini pomali prepadnuc trebalo a z ruščini me buľi najľepši.“* (žena, 71 rokov)

Tieto prekážky v základnom vzdelávaní viedli k protestom rodičov, ktoré však boli často brané ako agitácia „protisystémových živlov“.[16] Učitelia ponúkali rodičom žiakov s lepším prospechom ísť na druhý stupeň do internátnej školy s vyučovacím jazykom ukrajinským v Humennom. Rodičia to však z dôvodu nevyhnutnosti dieťaťa ako pomocnej sily na hospodárstve odmietali. Ďalší problém však rodičia videli aj vo využití jazyka.

Od polovice 20. storočia územie Slovenska prechádzalo postupným prerodom z agrárnej krajiny na industriálnu.[17] Aj keď Ban-

[15] Termín kovoroľník sa používa na označenie osoby, ktorej primárny či sekundárny príjem okrem roľníckej činnosti pochádza z iného doplnkového zamestnania (Prandová 1995, s. 265).

[16] Banské bolo jednou z obcí, ktoré k 1. septembru 1954 žiadali zmenu vyučovacieho jazyka na slovenský (Gajdoš – Konečný 2018, s. 93).

[17] Tým sa postupne vytlačoval tradičný spôsob života, ktorého základom bola poľnohospodárska malovýroba. Tá nevyžadovala vzdelanie a výrobné postupy sa predávali prevažne ústnym tradovaním, čím roľnícke rodiny nepripisovali

ské do 70. rokov 20. storočia bolo maloroľníckou obcou, členovia chudobnejších rodín už od 50. rokov začali pracovať vo fabrikách alebo JRD v okolí. Pôvodne najchudobnejší roľníci alebo nádenníci dostávajúc pravidelný príjem zlepšili socioekonomickú situáciu svojich rodín, čím zvýšili svoj sociálny status v lokálnom spoločenstve. Keďže neboli viazaní na veľkú rozlohu pôdy, príp. množstvo dobytka, mohli umožniť deťom vyštudovať aspoň odborné učilištia, čo však vyžadovalo mať dokončené základné vzdelanie a ovládať slovenský jazyk.[18] Bohatšie roľnícke rodiny však brali ako samozrejmosť, že deti ostanú pracovať na hospodárstve, nevnímajúc turbulentné sociálno-ekonomické zmeny, ktoré sa diali v tomto období. I keď deti chceli, často im to neumožnili alebo im v tom dokonca zabránili. *„Ta choč mi še dobre učila, aľe ta co. Maľi me veľke gazdovstvo, brat še oženil het, ta mi ostala sama z rodičami. Ta jak mi povedzela, že do školi, ta voňi, ta de, ďivku do školy daty'. Ta aňi mi ňepošla ňigdze, uš bulo, ľem še het vidac. A tote, co chudobne buľi, co ňemaľi gazdovstvo, ta pošľi do školoch dze-kadzi a sebe spokojňe žiľi a ja mušela jak koň robic v ľeše, bo vecka še uš ňegazdovalo, a do roboti trebalo isc. Jak bi buľi peňeži?"*

Práve chudobnejšie rodiny už v druhej polovici 50. rokov videli, že ich deti k možnosti vyššieho ako základného štúdia potrebujú slovenský jazyk. Ukrajinský jazyk (nerozoznávajúc ho od *rus´koho, rusnackoho*) považovali len za reč agrárneho obdobia ich lokality, resp. reč svojich rodičov, ktorý na rozvoj vlastného socioekonomického života jedinca v novom spoločensko-hospodárskom a politickom zriadení nedokázal naplniť potreby používateľov.

LITERATÚRA

GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S. *Ukrajinská menšina na Slovensku ako objekt a subjekt politiky III.* Prešov: Universum, 2018. 164 s.

GAJDOŠ, M. – Konečný, S. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1960. In *Slovenský národopis,* Roč. 67, č. 1. ISSN 1335-1303. Bratislava: SAV, 2019, s. 22-46.

školskej dochádzke a prospechu veľký význam.

[18] Podľa výpovedí informátorov z Banského, ktorí odchádzali na učňovské školy do Michaloviec, Košíc alebo do vzdialenejších oblastí, sa nestreli s možnosťou študovať v ukrajinskom jazyku, a ak by aj áno, nevyužili by to.

HŮSEK, J. *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*. Bratislava: Prúdy, 1925. 345 s.

KÓNYA, P. *Dejiny obce Banské.* Michalovce: Jana Lojanová EXCEL PLUS, 2013. 256 s.

MAGOCSI, P. R. *Rusíni na Slovensku.* Prešov: Rusínska obroda, 1994. 216 s.

PRANDOVÁ, E. Kovoroľníctvo. In *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1995. 456 s.

RUMAN, J. *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*. Košice, 1935. 47 s.

ŠA Prešov – pracovisko Vranov nad Topľou, f. ONV – odbor školstva a kultúry vo Vranove, 1956, INV. č. 431, šk. 298, *Situácia na niektorých ukrajinských školách: zmena vyučovacieho jazyka. Školská kronika*. NŠ Banské, 1946, s. 15-16.

ŠOLTÉS, P. *Tri jazyky, štyri konfesie.* Bratislava: SAV, 2009. 232 s.

Mgr. Timotej Fedor
SNM – Múzeum rusínskej kultúry v SR
Masarykova 20
080 01 Prešov
E-mail: timfed31@gmail.com

ПОТРЕБА РУСИНЬСКОГО ЛІТУРҐІЧНОГО ЯЗЫКА В ЖЫВОТЇ ЦЕРЬКВИ

Франтїшек Крайняк

Abstract
In 1995, the Rusyn language was codified in Slovakia. It gained room to develop freely through the Institute of the Rusyn Language at the University of Prešov. Its historical path toward codification was thorny and sacrificial. It began already in the 9th century in Great Moravia, in the cradle of the Church Slavonic language of the holy proclaimers of the faith, Cyril and Methodius, when the Cyrillic script, the mother of the alphabet, saw the light of the world. For the Rusyns and the other Slavic peoples who accepted the mission of the holy brothers, this language served for many centuries as an official and liturgical language. However, the time came when nations began to develop their national languages into literary forms. But the Rusyns, because of their painful history of the 19th and 20th centuries, achieved to see this only at the end of the 20th century. Divided among five European states, they codified their language in Slovakia, in Poland, and in Hungary. In Slovakia, alongside the literary language, a liturgical language also began to develop. It strongly shapes the church and folk life of the Rusyns and is a worthy representative of Rusyn church and cultural life. The pillars of the Rusyn liturgical language are the Holy Scripture of the New Testament and the Liturgy of St. John Chrysostom. The Rusyn liturgical language is becoming one of the significant markers of Rusyn identity. Its full comprehensibility spontaneously calls forth its necessity in the spiritual life of the Christians.

Keywords: Rusyn language. Codification of the Rusyn language. Liturgical language.

Слава Ісусу Христу!

Важены дамы і панове, важены участникы конференції.

Приймийте сердечне поздравліня од священиків Общества святого Йоана Крестителя і ёго нового председу о. Мілана Ясика.

В днешнїм рефератї хочу ся в куртости задумати над потребов русиньского літурґічного языка в реліґійнім і культурнім жывотї русиньскых віруючіх восточного обряду.

Про лїпше порозумлїня даной темы єм реферат розділив на дві части:

1. Історічна реаліта.
2. Теперїшня реаліта.

Літурґічным языком в хрістіяньскій термінології называме язык, котрым ся одправляють реліґійны богослужіня. Кедь зайдеме до історії Церькви Хрістовой, перша хрістіяньска літурґія у своїм першопочатку была на Тайній вечерї, коли Ісус Хрістос установив Тайну Евхарістії. Хрістос бісїдовав арамейскы. То быв початок літурґії в арамейскім языку.

Кедь ся хрістіяньство зачало шырити до цїлой Римской імперії, літурґічным языком ся став язык ґрецькый, латиньскый, сірьскый, ґрузиньскый, коптьскый, етіопскый, а в 9. сторочу і старославяньскый. Римокатолицька церьков собі утримала до р. 1963, тоды до 2. ватіканьского собору, літурґічный язык латиньскый, но Собор дав простор народным языкам. Славяньскы народы зачали од р. 863 приїмати літурґічный старославяньскый язык Кіріла і Методія, котрый ся утримав в славяньскых народах, днесь уж як Русько, Україна, Сербія, Булгарія, Македонія, аж до 20. стороча. Церьковнославяньскый язык ся в богослужінях утримав і у нас на Словакії і Підкарпатю. В 20-тім сторочу але вшыткы славяньскы народы, но і меншыны, котры в западнім світї практіковали восточный обряд, переложыли собі церьковнославяньску літурґію до жывого языка. А так єй можеме чути в языку руськім, українськім, булгарськім, сербскім, словацькім, чеськім, мадярськім, анґлицькім, нїмецькім...

Русины на Словакії, як ґрекокатоликы так і православны, утримують на векшынї своїх сел літурґію і церьковны обряды по церьковнославяньскы.

Дорога Русинів ку літурґічному русиньскому языку є інтересна. Народы, котры мають днесь літурґічный язык у своїм народнім языку, мали на то давну предіспозіцію, бо од 15. стороча уж видиме переклады Святого письма до жывых народных языків. Спочатку то были ґерманьскы народы, найвеце в часі реформації, а потім і славяньскы, од 18. стороча. Переложене Святе письмо до материньского языка їх іншпіровало, жебы зрозумилость ся перенесла і до церьковных

обрядів. Русиньскый народ ся але все тримав церьковнославяньского языка а не была ани лем проба дашто мінити. Бо язык церьковнославяньскый ся до істой міры хосновав і як літературный і урядный язык. Зачатком 20. стороча видиме в ґражданьскім жывотї на Пряшівскій Руси і Підкарпатю пробу о літературный язык про народ (нежычливцями называный „язычіє“), но до церьковных обрядів тот язык не перешов, видиме го лем в проповідях священиків і народных церьковных піснях. По 2. світовій войнї зачала про Русинів народна Ґолґофта. Одорваня Підкарпатьскої Руси од Чехословакії, ліквідація Ґрекокатолицькой церькви, акція Вісла в Польщі, заказ русиньскої народности і іншы репресії позначіли жывот Русинів під Карпатами на высше 40 років. Вшытко як бы закончаїло, ідентіта народа, ёго култура, школство, язык, ніч ся не розвивало. Народ застрїшыла украïнізація.

В такій сітуації ся не могло дарити ани русиньскому літурґічному языку. О то веце, же од р. 1968, кедь была в Чехословакії обновлена Ґрекокатолицька церьков, єй гієрархія на Словакії зволила дорогу державного языка і зачала процес словакізації церковнославяньскых церьковных обрядів. Про русиньскый народ то была велика рана, бо церьковнославяньскый язык быв про нёго великов опоров народной ідентіты. В очах народа ся в церькви одправляло просто „по нашому.“ Народу ся тяжко ставляло протів словакізачному тренду, бо (повіджме то явно) тоталітарный режім словакізацію толеровав а Русины як народ узнаны не были. В такій сітуації ся думка русиньского літурґічного языка явила як ілузія. Но і так в р. 1985 узрїли світло світа першы русиньскы Апостолы і Євангелія на неділю і свята цїлого року і Тайна крещіня, помазаня міром, вінчанка і помазаня олїём. Революція в р. 1989 отворила Русинам двері слободы як народностной, так і културной. У нас на Словакії кодіфікація русиньского языка сформовала і подобу русиньского літурґічного языка а одштартовала переклады в конзултації з Інштітутом русиньского языка Пряшівской універзіты. Хронолоґія перекладів є описана в многых статях в нашій русиньскій пресї а не буду то теперь розоберати. Можу лем припомянути, же є переложене вшытко, што є потрібне про пасторачну роботу і духовный

жывот русиньского вірника од крещіня аж по погріб. Спомяну лем найголовнїшы із них: Тайны, Малый требник, Погріб, Літурґія опереd посвяченых дарів, Літурґія Йоана Златоустого, Неділня вечурня, Пасхалны і Рождественны богослужіня, комплетный Новый завіт, молитвенник Радуйте ся в Господі, Псалтырь. Про віруючіх є найголовнїше, же стовпы віры, то значіть Боже слово і Евхарістія, стоять певно в перекладї цїлого Нового завіта і комплетной Літурґії од святого Йоана Златоустого.

А то уж є теперішня реаліта даной темы. Мати переложене вшытко, што треба, є єдна річ, практікованя в церьковнім жывотї друга. Істо стоїть за змінку спомянути Войводину, де Русины зо Земліна і Шаріша одышли на долну землю перед 270 роками, забывали ся там і выбудовали свої културны і релиґійны штруктуры. Окрем того кодіфіковали свій язык, завели го до школ і розвивають го доднесь. І на церьковнім полю зробили того много. Переложыли цїлый Новый завіт, дакотры Тайны і Літурґію до свого языка уж в сімдесятых роках минулого стороча. Остатнє выданя св. Літурґії вышло в молитвеннику „Мір всім“ од о. Михала Холошняя-Матійового в р. 2007. Но комплетну літурґію дотеперь не служать ниґде, хоснують з нёй лем дакотры части. Інтересна є і судьба русиньской літурґії в Америці. Была переложена Васильом Крайняком „ad unum privatum“ в р. 1991 в Пасейскій епархії США. Є то язык Духновіча, хоснованый в першій половині 20. стороча, нежычливцями означованый як „язычіє“, но самым автором як „*старинный, але ще жывый русиньскый говор в Бескыдьскых і Карпатьскых горах.*“ Ку практікованю той літурґії американцькыма Русинами нїґда не дошло.

Наша русиньска літурґія на Словакії была переложена в р. 2009. Вышла в книжочці *Радуйтеся в Господі* з церьковным схвалїнём в р. 2021. На дакотрых нашых селах практікують з нёй тропарї і кондакы, єктенії, дакотры псалмы і молитвы по русиньскы. Комплетна літурґія ся але іщі не служыть ниґде, но надіяме ся, же ся так стане скоро.

Тото, што є уж переложене і хоснує ся, народ приїмать спонтанно і позітівно. Є але потрібне вірників інформовати о літурґічнім языку, переложены тексты учіти і теолоґічно по-

ясньовати. Не стачіть людям дати до рук книжочкы і повісти: „Співайте.“ Треба їх то научіти. Но як вірникы зачнуть самы своїма устами славити Бога по русиньскы, стачіть пару місяцїв, а русиньскы церьковны тексты бы не вымінили за ніч.

Русиньскы переклады перешли своёв ґолґофтов непорозумліня, атаків і посміху. Нежычливці за вулґарізмы означовали слова як наприклад: *вшытко, што, котрый*... Хоць 40-річна путь русиньского літурґічного языка была терниста, не подарило ся нежычливцям дїло паралізовати.

На церьковне схваліня сьме чекали пять, десять, ба доконця на молитвенник *Радуйте ся в Господі* двадцять єден років. Но вшытко плане є і на дашто добре. За штиридцять років роботы ся тексты языково і теологічно чістили, священикы, но і вірникы, їх перепасіровали своёв реліґійнов практіков.

В основных перекладах сьме ся намагали дати тексты латиников і азбуков, жебы собі їх міг освоїти каждый. Переклады суть роблены з церьковнославяньского языка а так оріґінална теологічна спірітуаліта є утримана, што явно видно в перекладї Нового завіта і Псалтыря. Про зрозумілость додаю, же то зато, бо старославяньскый переклад Псалтыря быв Кірілом і Методіём робленый з ґрецькой Септуаґінты а Новый завіт з ґрецького языка.

Реч русиньского літурґічного языка є приємна, імпозантна, достойна і чудесно співава.

Русиньскый літурґічный язык ся так помалы, но істо стає єдным зо знаків русиньской ідентіты.

Милу пригоду єм зазнав, кедь єдна наша вірничка повіла особі, котра, хоць Русинка, нїґда не чула ніч в церькви в русиньскім языку а лем од нёй ся дізнала, же Русины мають своє. Наша Русинка єй повіла: „Ту маш книжочку *Радуйте ся в Господі*, чітай а твоє сердце ті повість, што є твоє“.

І у высшых церьковных штруктурах ся нашли незавзяты особы, котры узнали якость перекладів, доконця ся высловили, же дакотры части Нового завіта суть яснїше переложены як штандардны словацькы переклады Святого письма.

А тыж мене потїшило конштатованя єдного нашого церьковного гієрарху, котрый ся высловив, же переклад Нового завіта є зроблены прекрасным русиньскым языком.

Кедь сьме того року служыли Службу Божу в сканзенї під градом в Старій Любовни про Меджінародну русиньску лїтню школу, літурґія была одправляна русиньско-церьковнославяньскы. Дакотры участникы ся ня просили, чом не была цїла по русиньскы.

Тїшать нас такы похвалы, но знаме, же і наше дїло не є стопроцентне а все ся буде дати здоконалёвати філологічно і теологічно.

Є треба, жебы церьковны переклады были прияты і нашыма русиньскыма культурныма інштітуціями як напр. радіё, Театер Александра Духновіча, Сполок русиньскых писателїв, infoРусин, Русин і іншы, а в своїй роботї і дїлах хосновали офіціялно схвалены русиньскы церьковны тексты.

А наконець: Округлый стіл Русинів Словакії выголосив рік 2025 за Рік русиньского языка. Петро Медвідь, шефредактор infoРусина і говорця Округлого стола в ч. 19/2024 о тім пише: *„27-ый януар 1995-го року ся тым став важным історічным пунктом, котрый потвердив самобытность і укріпив еманціпацію Русинів по роках українізації. І вдяка кодіфікації є днесь русиньскый язык языком театру, пресы, медій. Русины мають своє властне радіове і телевізне высыланя, властный інштітут на Пряшівскій універзіті, а русьньскый язык має своє місце і в освітнім процесі на школах.“*

А доволю собі Петра Медвідя доповнити словами: *„... а мать своє місце і в літурґічнім і духовнім жывотї русиньского народа.“*

ThLic. František Krajňák
Spolok sv. Jána Krstiteľa
Hlavná 2871, 08001
Prešov
E-mail: f.kraj@centrum.sk

СТЕРЕОТІПІЗАЦІЯ В РУСИНЬСКІЙ ЛІТЕРАТУРЇ І ЄЙ ФУНКЦІЇ

Михал ПАВЛІЧ

Abstract

This paper examines stereotyping as a literary strategy in Rusyn literature and analyses its functions, effects, and ambivalent role in the construction of literary characters and collective identity. It outlines the basic types of stereotyping (gender, generational, ethnic, social, religious, and linguistic) and discusses their general impact on literary representation, reader reception, and narrative depth. Special attention is paid to the dual nature of stereotyping: on the one hand, it simplifies characters, limits psychological complexity, and reinforces preconceived notions; on the other hand, it serves as a functional tool that facilitates orientation within the text, supports genre conventions, and contributes to the accessibility of literature.

The study further situates stereotyping within the context of national revival literature, where stereotypical representations can strengthen collective identity, cultural memory, and a sense of belonging. The core analytical part focuses on contemporary Rusyn literature, demonstrating how recurring stereotypes of gender roles, generational conflicts, rural life, suffering, and ethnic self-perception shape literary narratives. Through selected examples, the paper shows that while such stereotypes help preserve tradition and national consciousness, they often hinder character development and critical self-reflection. The paper concludes that stereotyping in Rusyn literature functions not merely as a limitation but also as a culturally productive mechanism that simultaneously conserves tradition and stabilizes collective self-understanding.

Keywords: Stereotyping. Rusyn literature. National identity. Literary characters. Cultural memory.

1 Вступ

Зо стереотіпічным вниманём світа коло нас мать каждый з нас скушеность, меджі знамы стереотіпы на уровни повторяючіх ся каждоденных чінностей мож спомянути образы америцькых поліцайтів люблячіх донуты ці інформачных техніків як інтровертів во фланеловій кошулї, котры мають проблемы

із соціалізаціёв, або умелців, як напр. музикантів або малярїв, ґеніалных (а даколи і шаленых), котрым нихто не розумить і котры жыють во своїм властнім світї. В медіях і уменю, такым як є філм ці література, взникли образы жен як емоціоналных, бісїдливых, напроти мужам, котры суть міцныма, мовчанливыма тіпами. А на уровни народных ці етнічных стереотіпів нам на думку приходять образы оріенталных народів, выняткова талентованых в математиці, або Славянів-алкоголіків.

Слово стереотіп было в минулости хосновane на означіня методы друкованя обтискнутём тинтов намазаной формы о папірь. Нескорше, протягом половины девятнадцятого сторочa тот термін ся хоснує шырше, в значіню *„образу повторяного без зміны”* (SuperSummary). Концепт стереотіпу быв першый раз дефінованый америцькым писателём, публіцістом і політічным коментатором Волтером Ліппменом в рамках публікації *Public Opinion* (1922). Ліппмен тот термін хосновав на *„опис „тіпічного образу”, котрый нам прийде на мысель, кедь думаєме о даякій соціалній ґрупі”* (Lippmann 1998). Стереотіп є вниманый як коґнітівна метода або процедура, котру вжывать наше думаня на спрощіня а ґенералізованя (зобщіня) комплексного множества інформацій, котры зажывать. Стереотіп є методов похоплїня світа коло нас, котра фунґує на прінціпі класіфікації індівідуалных особ до катеґорій ґрупы.

Проблемом стереотіпів є але то, же „тіпічный образ” ґрупы може быти неґатівный або позітівный, точный або неакуратный, мать даякый реалный заклад або прічіну, або цалком нї. Неґатівны і неточны стереотіпы або стереотіпы заложены на неправдї пак вытваряють несправедливы, допереду вытворены назоры, предсудкы, котры мы пак многораз аплікуєме до каждоденного жывота. Треба тыж підчаркнути, же стереотіпы не екзістують лем в рамках думаня єдного чоловіка, але дякуючі медіям і уменю ся перенашають і на колектівну уровень.

2 Тіпы стереотіпізації

Стереотіпізація в літературї є процесом зображованя а описованя літературных персон а їх характерів, ґруп, култур, ці сітуацій з вжыванём барз простых або ґенералізованых властностей. Много раз ся пак характер редукує на дакілько

допереду на першу думку приходжаючіх властностей, котры не рефлектують комплексность а індівідуаліту реаліты. Характеры пак не суть псіхологічно вірны, много раз про порозуміня мотівації іх конаня нам хыблять додатковы інформації. (LiteraryDevices; EtymOnline).

Екзістують різны другы стереотіпізації в залежности од ідентіфікованой ґрупы, котра ся стереотіпізує. Є можне вытваряти *етнічны або народны* стереотіпы заложены на етніцітї, котры підчаркують зданливо характерны властности або справаня (особы темнїшых тварей як кріміналників ці натівных жытелїв Африкы як дикых а в звязї з природов) (Janžekovič 2022). *Родовый* стереотіп представлює спрощене вниманя роду (поглавя), де ся присуджують лем традічны роли про дане поглавя. Тіпічным стереотіпічным вниманём наприклад є, же жены суть емоціоналны і тяжко їх конаня предповідати, суть планыма шоферками і люблять чоколаду. Хлопи суть зась раціоналны, рады роблять практічну роботу, но не знають утримати порядок в домі, а тыж люблять шпорт. На подобнім прінціпі фунґує і стереотіпізація *сексуалных ґруп***,** де гомосексуаліта може підчарковати у мужа фемінімны а у жены маскулінны властности (Mambrol 2017; Ladzekpo 2024). Екзістують тыж *релігійны стереотіпы,* де ся зображують реліґійны практікы або віра спрощеным способом, а так може дойти ку описаню лем позітівной сторінкы напр. хрістіанізації, но забывать ся на шырїня віры нелем словом, але і мечом, а наспак – чоловік ісламской віры може быти автоматічно характерізованый як фанатік або екстреміста, причім ся іґнорують і іншы можности (Jensen et al. 2018). Стереотіпы на базї *сполоченьской класы* можуть зображовати економічный став даякой ґрупы, причім за характерны властности суть поважованы біда а боёваня з тяжков жывотнов долёв (такы властности ся много раз аплікують і на стереотіпізацію народів, як напр. Словаків ці Русинів). Дякуючі такій стереотіпізації ся пак може внутити думка, же чоловік народженый в істім народї або сполоченьскій класї мать свою долю допереду ясну а не може злїпшыти або і переконати свій економічный статус (Melson-Silimon 2023). В літературї тыж може дойти ку *історічным стереотіпам*, де ся стереотіпізує іста історічна подія, причім ся іґнорує комплексность сітуації (напр. в рамках розповідань з другой світовой войны ся підчаркує неґатівна роль лем Нїмецька, но іґнорує ся участь Росії). Стереотіпы заходжають і до *языковой ровины* – дякуючі хоснованому языку можуть авторы зображовати поставы як неедукованы ці просты або сельского походжіня (хоснованя несписовной нормы, діалекту). Подобнї заложены суть стереотіпы, де суть *реґіоны* зображованы в контрастї проти собі (напр. запад Словакії є выспела містьска култура а на заосталім выходї ніч не є).

3 Вплив стереотіпізації в літературї

Стереотіпізація барз спрощує характеры на обмеджены властности, наївны чітателї пак можуть мати тенденцію перебрати такы образы без крітічной аналізы а думаючі собі, же така характерістіка репрезентує цїлу ґрупу – реаліта є притім така, же екзістують різны індівідуалны характерістікы. Стереотіпізація в літературї пак може мати міць повторити а зміцнїти уж екзістуючі різны повіры а допереду вытворены назоры о істых соціалных ґрупах (напр. же жена є непрактічна, емоційна а барз комунікатівна напротив хлопови).

В літературї ся много раз вжывають архетіпы як моделы істых тіпічных характерів як герой, учітель, неприятель а подобнї, но в припадї, же їм автор не додавать індівідуалну глубку а мотівацію їх акцій, ся можуть стати стереотіпічныма (тіпічнї лем бой меджі героём а неприятелём як стереотіпічный бой добра проти злу).

Таке схематічне зображованя може вести ку „задушіню" авторьской креатівіты і індівідуалного приступу к поставам. Выслїдком є страта автентічного розповіданя і глубшого порозуміня мотівації постав. Такы тексты можуть впливати на чітательскый вкус, затоже чітателї будуть брати зпрощены зображіня як норму і знижовати так свої нарокы на якость літературы. Повторяня тых самых стереотіпів веде і ку стаґнації літературной іновації, бо ся не розвивають новы формы зображіня і творивы приступы.

Стереотіпізація в общім є внїмана як неґатівный яв в літературї, на другій странї екзістує і дакілько позітівных функцій стереотіпізації в одношіню як ку приступности літературы,

так і в одношіню к єй роли в рамках літературы народного ободжіня. В куртых жанрах заложеных на діёвости а не так на характерах персон, ці в літературї про молодшых чітателїв (мож спомянути на *Морфолоґію приповідкы* Володимира Проппа а ёго тіпы персон в приповідцї) суть приносом просто зображены характеры, котры служать чітателёви на скоре зорьєнтованя ся, яку функцію ці роль мать дана постава (старостлива бабка, дудраючій дїдко а под.). В жанрово стабілных формах єдночасно заістить дотримованя правил жанру.

В рамках популарной масовой літературы з примарнов забавнов ці релаксачнов функціёв суть позітівом легко розознательны тіпы постав (герой і неприятель), хоць треба підчаркнути, же така література не мать добрый вплив на култівацію чітателїв а піднятя іх нароків на літературу. Подобнї приносны суть в крітічных жанрах як літературны алеґорії або байкы, котрых основа є заложена на стереотіпічнї присуджованых властностях, а стереотіпізація є властнї жадана про дотримованя жанровых очекавань. Стереотіпізація в сатірі може праві наспак не зміцнёвати, але повказовати на неґатівны явы підчаркованём і крітізованём несправодливых понять і постоїв.

Оптімістічным поглядом є, же стереотіпізація може быти улегчінём про похопіня комплексных ідентіт а може і вступнов бранов про глубше похопіня даной проблематікы. Такым способом стереотіпізація підпорує доступность літературы і злегчує орєнтацію чітателя.

4 Стереотіпізація і народне ободжіня

В рамках літературы народного ободжіня, в третїй етапі якой ся находить і русиньска література, можуть стереотіпы быти валушны про *зміцнїня народной ідентіты.* Підчарковањём властностей, котры суть поважованы за тіпічны властности даного народа, можуть вести к взнику чутя належности а себеідентіфікації індівідуала в рамках колектівной ідентіты.

Стереотіпізація може повнити і *функцію репрезентації.* Через повторёваны образы, метафоры і сімболы формує в колектівній імаґінації істый „візуалный портрет" народа. Такы репрезентації зміцнюють народну ідентіту і роблять ю відітельнов в очах іншых.

Стереотіпічным зображованём культурных звычаїв і годнот може література *заховати і перенести традіції* про ґенерації в будучности.

Авторы можуть хосновати стереотіпы, жебы вытворили *мітолоґічну верзію іх народа*, причім ся підчаркують героічны властности або высшы ідеалы. Такы мітолоґічны образы єдночасно служать як опора колектівной памяти і сполочной гордости, котра є важна при формованю народной ідентіты.

Дякуючі стереотіпізації може дойти ку *зєдночіню народа а ёго актівізації* через сполочны цїлї а чутя посланя. Може то быти і стереотіпічным зображінём сполочного неприятеля або сполочнї пережываных проблемів, котры зєдночують народ.

Література народного ободжіня через стереотіпы вытварять простор про *себерефлексію*, народ ся в тексті може відїти, рефлектовати свої ідеалы, але і слабы сторінкы. Тоты процесы природно ведуть к порівнаваню з іншыма народами, чім ся зміцнює усвідомлёваня шпеціфічности і унікатности властной культуры.

Авторы можуть *здобыти моць над стереотіпами а редефіновати* їх такыма способами, же зміцнять цїль стереотіпів – з неґатівного стереотіпу ся може стати сімбол боя проти неправости.

Література так само може быти простором про стереотіпы, котры ся вывияють в часї, такы пак *рефлектують зміны в обществі* протягом періоду народного ободжіня порівнанём з літературов в наступных періодах, причім вказують, як ся мінить себеусвідомлїня народа і ёго образ во властных очах.

5 Стереотіпізація в русиньскій літературї

Стереотіпізація в сучасній русиньскій літературї не є нічім выняткovым, праві наспак, в многых творах русиньскых писателїв ся нараблять зо стереотіпічным зображінём родів, молодшых і старшых ґенерацій, ці екзістує много раз повторяне спрощене понятя русиньского народа і простору, в якім жыє. Як было повіджене, стереотіпы мають пак тенденцію быти повторяныма, через редукованы зображіня в далшых творах.

В припадї творчости Міраслава Жолобаніча ся стрічаєме з ***мужско-женьскыма стереотіпами,*** спрощеныма а редуко-

ваныма характерами постав, котрых справаня выходить лем з очекаваных властностей, котры суть традічно присуджованы хлопам і женам – жены суть емоціоналны і тяжко їх конаня предповідати. Хлопи зась рады роблять практічну роботу, но не знають утримати порядок в домі, люблять шпорт. Мужско-женьскы стереотіпы вжывать Жолобаніч на розповіданя гуморных пригод, де конфлікты взникають зо взаёмного непорозумлїня а неспособности комунікації, причім автор в першім рядї хоче лем побавити, але сітуації не вывжывать на крітічну направу (характеры одхаджають з дїя не змінены, суть пак лем носителями тіпічных властностей). Таке хоснованя родовых стереотіпів мать главнї рекреачну функцію, бо лем пітверджує родовы ролї без снагы о їх реінтерпретацію чі сполоченьску рефлексію. Поставы зіставають в ровинї усталеных схем, чім ся утримує представа о стабілітї родовых ролей, нї о їх розвою.

Далшым автором хоснуючім мужско-женьскы стереотіпы є і Штефан Смолей. В книжцї *Невинны покараны* описує нещастну любов і много раз скрываный проблем слободных матерей. Автор черьпать іншпірацію із жывота на селї, котре такы розповідї писало в часах ёго молодых лїт. Молоде дївча, котре чекать дїтину мімо манжелства, любов двох молодых, котру собі не желають родічі, нескушене дївча є скламане мужом, цїложывотна жертва покорной жены зістає никым невіджена і недоцїнена, або надії молодого чоловіка суть змарены незмазательнов стіґмов неманжельской дїтины. Смолей в тых розповіданях утримує традічный модел, в котрім женьске терпіня фунґує як підтверджіня моралного порядку сполочности. Жена терпить а сельске общество ю одсуджує. Так конштруована розповідь зміцнює стереотіп пасівной, жертвуючой ся жены, котрой роль є в терпеливім пережытю єй долї, но нї в актівным впливаню на дїй.

Роздїлы меджі *єднотливыма ґенераціями* суть описованы стереотіпічнї главнї в алеґорічных розповідях а байках Миколая Ксеняка ці текстах Меланії Германовой. Старшы поставы суть описованы як просты люде, котры хоць не йдуть з добов, але суть носителями мудрости старшых. Молодшы поставы не суть описованы як глупы, але скорше дякуючі молодому віку

нескушены а наівны, много раз ся снажать змінити ці догваряти старшій ґенерації (родічів ці старых родічів), но з арґументачного боя одхаджають неуспішно. Рука в руцї з такым зображованём є і народна ідентіта, молодшы поставы суть много раз часточно асімілованы, ганьблять ся за хоснованя свого языка а в своїй бісїдї можуть зачати хосновати слова з іншых языків (напр. словакізмы, анлґіцізмы ці богемізмы). Старшы ґенерації суть ідеалізованыма хоронителями традіцій і фолклору, суть гордыма на материньскый язык а хоснують го.

В такых текстах суть ґенерачны конфлікты хоснованы главнї на дідактічны цїлї. Молодшы ся мають поучіти з мудрости старшых. Тым ся літературны поставы дїтей або молодежи редукують на пасівны обєкты поучіня, котры страчають способность самостатного конаня. Тот взорець одповідать і традічній функції алеґорічных баёк, де є конаня детерміноване моралным заключінём, нї автономіёв постав.

Постой *старшого чоловіка як носителя мудрости* ся пак може дале проявити в літературї про дїти, де старша постава ся про тоту дїтьску ставать выхователём а ментором. Подобнї і в одношіню автор – чітатель, авторы даколи выступують як скушены менторы, котры напрямують на добрый пішник, суть то люде з посланём, котрых творіня мать высшый змысел (дідактічность, поучность) – в одношіню ку народній ідентітї автор знать, де є справный напрям про дїтя (де го хоче а мусить напрямити). Дїтя або дїтьскый чітатель напротив тому репрезентує многы стереотіпічны властности як чістоту, невинность, але і сімболізує будучность а надію. Дїтя є незреалізованым потенціалом, котрый є можне формовати на пожадованый образ. Такым способом може але і дойти ку редукованю дїтятя як автором/дїёв засягнутого обєкту, котрый не мать актівный вплив на дїю ани властну долю, не є актівным дїятелём во властнім сюжетї. З многых можностей як обявовати світ ся ставать допереду нарихтована путь. Такый тіп редукції дїтьской поставы є в русиньскій літературї частый, дїтя є сімболом надії, але нї актівным чінителём зміны. Автор і общество над ним уплатнюють формуючу міць, чім ся дїтя мінить на обєкт выховы, нї субєкт сюжета.

Творчость Штефана Смолея є ідеалным прикладом на *етнічны стереотіпы*, маєме на думцї позітівный русиньскый автостереотіп. Ядром Смолеёвой творчости суть прозаічны розповіді характерістічны вічным мотівом простого сільского чоловіка і ёго нелегкого жывота. Авторовы персоны выходжають із народного стереотіпу, в котрім суть Русины традічно описованы як бідны, но робітны і покорны люде, котрым в їх тяжкій судьбі помагать незломна віра в Бога. В рамках періоду народного обродженя може быти такый стереотіп хосенный про зміцнїня народной ідентіты, но з перспектівы розвоя чітателя суть ёго характеры много раз псіхологічно плохыма а своїм справанём скорше лем наслїдують стереотіп, якбы были актівныма участниками своїх сюжетів.

Так репродукованый автостереотіп хоць повнить функцію зміцнїня колектівного усвідомлїня, но єдночасно блокує індівідуалный вывой персон, бранить крітічному себепознаню. Постава Русина є пак замкнута в роли терпителя, чім ся з традіції ставать незмінный канон.

В припаді зборника куртой прозы *Мамко моя, чом праві я?* ся стрічаме з характером Андрія Гороха, де слїдуєме ёго трапліня головнї в дїтинстві а через далшы періоды ёго жывота. Сполочным мотівом ці кулміначным пунктом тых текстів є все Андріёво похворіня ці зраніня, котре здобуде. Повторяня тяжкой долї головной поставы не мать даякый высшый змысел про вывой даного характеру або про потенціално крітічну рефлексію автостереотіпу русиньского народа як покорнї знашаючого трапезы. Автор скорше зась а знова повторює образ поставы з нелегкым жывотом, котра не є актівным субєктом во властнім жывотї, але скорше околностями метаным чоловіком, котрый з авторового рїшіня ся не може зміцнити напрямованя свого жывота. Такы мотівы мож найти в многых далшых творах – тяжкый жывот а доля простых обычайных людей села. Такый тіп непрестанной репродукції терпіня як долї ся в русиньскій літературї ставать частёв культурной ідентіты – терпіня є трансформоване на знак автентічности. В повторяню мотіву терпіня ся так вытварять думка, же праві способность знашати тяжку долю є найавтентічнїшым доказом русиньской екзістенції. Література так мінить індівідуалне пережываня болести на колектівный знак народной скушености. Такый взорець зміцнює автостереотіп Русина як терпеливого, покорного чоловіка, котрого годнота є в знашаню кривды, нї в їх переконаню. Подобнї і далшы поставы даных текстів наслїдують стереотіпы – ламентуюча і старостлива мати, розгодный отець, а не вжывають псіхологічну глубку, котра є скорше значінём творчости Марії Мальцовской.

В припадї образу села в Смолеёвых творах мож тыж бісїдовати о часопросторї мітізованым, замерзнутым в минулости. Простор села є описаный як світ, што застав в часї, з твердов роботов на полю, тяжков долёв бідных і з ідеалізованов природов і жытелями села. Такый образ не є реалістічный, але мінить ся на сімбол минулости, котра ся в колектівній памяти перетворює на місце чістоты, простоты і правды. Ідеалізація в тых „тяжшых, але простїшых" часах є формована носталґіёв і сам автор не рефлектує сучасну реаліту, але хоснує минулость як кулісы про народне усвідомлїня і потверджіня культурной ідентіты.

В поетічных творах з характером оды *Формованя русиньской ідентіты* Миколай Ксеняк зображує Александра Духновіча як мітічну ідеалізовану поставу учітеля, отця і духовного водцю. З прічін выбраного ославного жанру і стабілного образу може найвекшого русиньского будителя редукує Духновіча на сімбол народной ідентіты. Духновіч є надчасовый ідеал, стїлеснїня віры, моралкы і духовной чістоты народа. Ксеняк хоснує возвышеный поетічный язык, чім зміцнює култ особности і мінить історічну поставу на міф. Так понятый Духновіч уж не є конкретный чоловік, але літературна постава, котра служить на зміцнїня колектівной памяти і потверджіня русиньского народного себеусвідомлїня.

Стереотіпізація в сучасній русиньскій літературї ся проявлює в різных подобах, родовій, ґенерачній ці етнічній. Повторяня тых самых мотівів хоць спрощує поставы і середовіще навколо них, але єдночасно помагать утримати культурну память і ідентіту. Так стереотіп нє є обмеджінём, але способом, як заховати традіцію і усвідомлёваня солідарности.

ЛІТЕРАТУРА
ETYMONLINE. *Stereotype* [online]. Dostupné na: https://www.etymonline.com/word/stereotype [cit. 2024-03-15].
JANŽEKOVIČ, I. Ethnic 'stereotypes' in early modern Europe: Russian and Ottoman national costumes. *History and Anthropology*, 35(3), 2022, s. 500–524. DOI: https://doi.org/10.1080/02757206.2022.2132494
JENSEN, T. – REEH, N. – NØDDESKOU, M. H. – BULIAN, G. – LAPIS, G. *SORAPS – Guidelines on Prejudices and Stereotypes in Religions* [online]. Version No. 3. Venice: Ca' Foscari University of Venice / University of Southern Denmark, 2018. Dostupné na: https://soraps.unive.it/files/2019/04/PROFREAD-IO1-Stereotypes-and-prejudices-Guidelines_V4-05_01_19-2.pdf [cit. 2024-03-15].
LADZEKPO, G. K. – ATTIYE, J. K. – DAVI, S. K. Exploring Gender Roles and Stereotypes in Literature: An Analysis of Contemporary Works. *International Journal of Gender Studies*, 9(2), 2024, s. 25–40. DOI: https://doi.org/10.47604/ijgs.2782
LIPPMANN, W. *Public Opinion*. 2. vyd. New Brunswick a New Jersey: The Macmillan Company, 1998. ISBN 1-56000-999-3.
LITERARYDEVICES. *Stereotype* [online]. Dostupné na: https://literarydevices.net/stereotype/ [cit. 2024-03-15].
MAMBROL, N., (2017). *Gender Stereotype* [online]. Dostupné na: https://literariness.org/2017/11/05/gender-stereotype/ [cit. 2024-03-15].
MELSON-SILIMON, A. a kol. The construction of racial stereotypes and how they serve as systems of oppression. *Social and Personality Psychology Compass,* 18(4), s. e12862, 2024. DOI: https://doi.org/10.1111/spc3.12862
SUPERSUMMARY. *Stereotype* [online]. Dostupné na: https://www.supersummary.com/stereotype/ [cit. 2024-03-15].

Mgr. Michal Pavlič, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: michal.pavlic@unipo.sk

МОВНА ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИКА МОВНОГО ПЛАНУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ КОМПАКТНОГО ПРОЖИВАННЯ КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ (ГАБСБУРЗЬКА МОДЕЛЬ 1777-1844)

Володимир ФЕНИЧ

Abstract
In this article, the author attempts to reveal issues related to language policy and language planning policy of state authorities using the example of a particular territory. The article deals specifically with the language, educational and religious policies of the Habsburgs and their application in the northeastern counties of Hungary. The period described covers the chronological framework from 1777 to 1844. Initially, the author mentioned what the territory was, an area where various peoples lived: Carpathian Ruthenians, Hungarians, Slovaks, Vlachs, Germans, Jews, Roma. The article places special emphasis on the analysis of such normative documents in the field of education, religion and language as the «Ratio Educationis» of Maria Theresa (1777), the Toleration Patent or «Edict of Toleration» of Joseph II (1781), the «Ratio Educationis» of Francis I (1806), the gradual legalization of the Hungarian language as the official and state language in Hungary (1790, 1830, 1840, 1844).

Keywords: Language policy. Language planning policy. Carpathian Ruthenians.

Термінологічні пояснення та методологія дослідження

1. «Мовна політика» (англ. *Language Policy*) та тісно пов'язана з нею «політика мовного планування» (англ. *Language planning Policy*) є комплексом заходів, які здійснює держава або уряд через різні підконтрольні їм інституції, між якими провідну роль займає освіта. У міжнародній практиці виділяють три типи мов, що мають юридичний статус: 1) *державна мова* – офіційна мова держави, яка є мовою законодавства, державного та адміністративного діловодства, судочинства, публічної діяльності; 2) *офіційна мова* – мова, використання якої в офіційному житті дозволяється або визначається законами; державна мова має статус офіційної, але не всі офіційні мови є державними; 3) мова *національної меншини* або *міноритарна мова* – мова гро-

мадян певної держави, які по відношенню до всього населення з демографічної та/або політичної, соціологічної, мовної точки зору утворюють меншість; міноритарні мови мають різні статуси у державах проживання, або ж не мають жодного статусу, бо їх не визнають як самостійну мову[1].

У соціолінгвістичній літературі, предметом і об'єктом дослідження якої є мовна політика та політика мовного планування, не має загальноприйнятого чіткого та однозначного визначення понять «*державна мова*», «*офіційна мова*» та «*міноритарна мова*» («*мова меншини*»). У зв'язку з цим, у країнах Центральної та Східної Європи, як правило, статус державної мови надано мові титульної нації держави, мова якої одночасно виконує функцію офіційної мови. «Мовна політика» та «політика мовного планування» може мати як конструктивний, так і деструктивний характер: *конструктивна* мовна політика / політика мовного планування спрямована на розширення функцій мов і сфери їх застосування, а *деструктивна* мовна політика / політика мовного планування спрямована на встановлення певних привілеїв мов титульних націй держави, які мають статус державної, офіційної мови. Також розрізняють централізовану і нецентралізовану мовну політику / політику мовного планування: *централізована* політика передбачає систему загальнообов'язкових для всіх регіонів / земель / областей / країв та етнічних груп заходів щодо забезпечення її здійснення на місцях центральною владою своєї політики; *нецентралізована* політика дає можливість місцевим органам влади самим приймати та реалізовувати мовнополітичні рішення, які мають юридичну силу в межах конкретного регіону[2].

[1] Узагальнений погляд на це питання див.: МЕЛЬНИК, С. – ЧЕРНИЧКО, С. Термінологічне поле мовної політики. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання), Під ред. М. Вегеша – Ч. Фединець. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010, с. 629 – 630. (720 с.); ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині XX століття (до 1944 року): Монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2014, с. 9 – 13.

[2] ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон..., с. 13 – 14. На багатому емпіричному матеріалі органів державної влади і управління РРФСР, УРСР і БРСР дане питання добре розкрито в праці: ГОЛОВКО, Ж. С. Современное языковое строительство в Восточной Славии. Монография. Харьков : Факт, 2010. 176 с.

Хронологічними межами даного дослідження є період з 1777 / 1781 рр., коли вперше держава, до якої входила територія компактного проживання русинів в Угорщині, визначила свою мовну, освітню і релігійну політику (це були Габсбурги Марія Терезія та її син Йосиф II), і до 1844 р., коли австрійське мовне законодавство було витіснено угорським, а угорська мова стала офіційною державною мовою парламенту, установ, адміністрацій, судочинства та освіти.

Територія компактного проживання карпатських русинів в Угорщині

В останній чверті XVIII – першій половині XIX ст. територія компактного проживання карпатських русинів в Угорщині мала різні назви.

1) ***Верхня Угорщина*** (лат. *Hungaria Superior*, нім. *Oberungarn*, угор. *Felső Magyarország*) з центром у м. Кошіце – частина Королівської Угорщини (*partes superiores Regni Hungariae*) в складі монархії Габсбургів, що сформувалася в другій половині XVI століття. До неї входили 13 королівських комітатів (Спіш, Шаріш, Земплин, Абауй, Торна, Унґ, Береґ, Уґоча, Ґемер, Гевеш, Боршод, Саболч і Сатмар), а після 1687 р. і комітат Мараморош. Загальна площа території Верхньої Угорщини складала бл. **60 тис. кв. км.**[3]

2) ***Ужгородський округ*** Угорщини був створений імператором та королем Йосифом II Габсбургом замість середньовічної королівської комітатської системи у 1785–1790 роках. Округ включав територію п'яти комітатів (Унґ, Береґ, Уґоча, Мараморош і Сатмар) загальною площею **24 049 кв. км.**[4]

[3] ФЕНИЧ, В. Підкарпатське пограниччя: клопоти з історією землі і народів з багатьма іменами (ідентичностями) для національних історіографій. Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27-28 січня 2021 р.), За заг. ред.: П. Леньо. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2022, с. 92. (с. 89 – 103). Пор.: Dejiny Uhorska (1000–1918), Editor: P. KÓNYA. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 204 – 210; KOLLÁNYI, K. Kárpáti trilógia, Második kiadás. Pomáz Kráter Műhely Egyesület, 2014, old. 241 – 321; KÓNYA, P. Utváranie konfesionálnych hraníc v Hornom Uhorsku v ranom novoveku. Hranice a pohraničia II. Ambivalentný charakter pohraničných území, Eds.: P. Švorc – L. Harbuľová – A. Chlosta-Sikorska. Prešov : Vydavatelstvo Prešovskej univerzity, 2019, s. 83 – 94.

[4] Dejiny Uhorska (1000–1918).., s. 435 – 436; ФЕНИЧ, В. Підкарпатське по-

3) ***Мукачівська католицька єпархія грецького обряду*** (засн. 19. 9. 1771) – до першого свого адміністративного поділу у 1818 р. поширювалася на територію 13 королівських комітатів (Спіш, Шаріш, Земплин, Абауй, Торна, Унґ, Береґ, Уґоча, Ґемер, Боршод, Саболч, Сатмар, Мараморош) загальною площею **49 074 кв. км.** і чисельністю вірників 575 507 осіб (1816), з яких 345 786 або 63,8% були русинами[5]. Площа комітатів становила: Мараморош – 9 716 кв. км., Земплин – 6 282, Сатмар – 6 104, Саболч з вільним містом Ґойдудороґ (від 1616 р.) – 4 637, Береґ – 3 786, Спіш – 3 654, Шаріш – 3 652, Боршод – 3 587, Унґ – 3 230, Абауй-Торна – 3 223 і Уґоча – 1 213 кв. км.

4) ***Ужгородський цивільний руський округ*** з центром в Ужгороді діяв у складі Кошіцького військового округу Австрійської імперії з 19 жовтня 1849 до 28 березня 1850 року. Округ включав чотири комітати (Унґ, Береґ, Уґоча і Мараморош) загальною площею **17 945 кв. км.[6] із населенням 408,8 тис. осіб, з яких – 235,2 тис. були русинами[7]. До округу не ввійшли чо-**

граничча.., с. 93.

[5] ФЕНИЧ, В. Підкарпатське пограничча.., с. 93. Дет. див.: ФЕНИЧ, В. Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інституювання церковних спільнот ужгородської унійної традиції. Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії, Випуск 5. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2016, с. 53 – 93. (с. 26–105); ФЕНИЧ В. Від Пряшева до Пряшева (1816–1946): шість поділів Мукачівської «єпархії-матері», три хвилі міграції вірників і десять спільних ознак еклезіальної ідентичності греко-католиків ужгородської унійної традиції. Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí V., Ed.: J. Coranič. Prešov, 2019, s. 61 – 79; ФЕНИЧ, В. Греко-католики ужгородської унійної традиції: міфи, стереотипи, реалії. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2019, с. 179 – 228. (248 с.); FENICS, V. Az ungvári görög katolikus unió hagyatéka: mítoszok, sztereotípiák és a valóság, Ukránból forditotta: Ádám Dóra. Ungvár : Valeriy Padyak Kiadója, 2020, old. 170 – 215. (232 old.).

[6] ФЕНИЧ, В. Підкарпатське пограничча.., с. 93. Дет. див.: ŽEGUC, I. Die national politischen bestrebungen der Karpato-Ruthenen, 1848–1914. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1965, s. 26 – 52. (145 s.); МАҐОЧІЙ, П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948), Авторизов. пер. з англ. Ужгород : Патент, 1994. с. 31 – 34. (296 с.); МАҐОЧІЙ, П. Р. Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948), Друге видання, доповнене та перероблене; передм. В. Фенича; вип. ред. та покажчики Л. Ільченко; ред. В. Падяк. Ужгород : Видавництво Валерія Падяка, 2021, с. 62 – 70. (XLVIII, 768 с., 6 мап, 6 табл.).

[7] МИЦЮК, О. Нариси з соціяльно-господарської історії б. угорської нині

тири інші комітати, в яких компактно проживали русини: Спіш, Шаріш, Земплин та Абауй-Торна.

Етнічний та релігійний склад населення

У досліджуваний період на території компактного проживання карпатських русинів в Угорщині разом із карпатськими русинами проживали чесельні групи угорців, словаків, німців, волохів, євреїв, ромів та представників інших народів. За віросповіданням ці народи були здебільшого християнами і трохи юдеями, а за конфесійною приналежністю – греко-католиками, римо-католиками, протестантами (лютеранами, кальвіністами, євангелістами), ізраїлітами, ортодоксами (православними). Така мультикультурна картина випливає із нижче наведених статистичних даних і досліджень.

1773 р. – «*Lexicon locorum populosorum Regni Hungariae*» 1773 р.[8], на основі якого російський славіст та історик Алєксєй Петров склав у 1911 р. карту і таблиці кордонів поширення мови угорських русинів[9]. Русини проживали у 738 / 742 різних за статусом поселеннях 13 комітатів королівства[10]. З них в 11 комітатах налічувалося 704 чисто русинських поселень: Береґ – 187/189, Земплин – 149, Шаріш – 137/154, Унґ – 87, Мараморош – 84, Уґоча – 32, Спіш – 14, Сатмар – 7, Саболч – 3, Бігар – 1 та Бач-Бодроґ (Бачка) – 1. Відповідно до «Lexicon locorum…» русинська мова домінувала у 738/742 населених пунктах (здебільшого селах), а кількість русинів, за підрахунками Іштвана

Підкарпатської Руси. Т. ІІ: доба февдально-кріпацька (від другої чверти XVI в. до половини XIX) з 18 малюнками. Прага : Друкарня Р. Грдлічки, 1938, с. 193 – 194. (392 с. + XL с., іл., футляр).

[8] Eccletsiasticae Et Seculares Regni Hungariae Dignitates Ac Honorum Tituli; Quibus Accedant Suprema Armorum Caesareo-Regiorum In Regno Hungariae Praefectura, Insignis Ordo Sancti Stephani Primi Regis Apostolici, Status Personalis Nobilis Turnae Praetorianae, Item Postarum, Tricesimalium, Et Salis Officialium. Pro Anno 1773. Posonii : Christianus Spaizser Privilegiatus Bibliopega Posonii, 1773.

[9] ПЕТРОВЪ, А. Л. ПредЂлы угро-русской рЂчи въ 1773 года по оффиціальнымъ даннымъ. ИзслЂдованія и карты. In Матеріалы для исторіи Угорской Руси, Т. VI. Санктъ-Петербургъ : Типографія Императорской академіи наукъ, 1911. 344 с.: карты. Пор.: Národopisná mapa Uher podle úředního Lexikonu osad z roku 1773, Sestavil: prof. A. PETROV. Praha : Česka akademie věd, 1924. 132 s.

[10] ПЕТРОВЪ, А. Л. ПредЂлы угро-русской рЂчи въ 1773 года.., с. 70 – 200.

Удварі, могла становити у 1773 р. 290 тис. осіб. Русини–греко-католики проживали в Угорщині компактно в комітатах Шаріш, Земплин, Унґ, Береґ, Уґоча і Мараморош, а розсіяно – в комітатах Спіш, Абауй-Торна, Ґемер, Боршод, Саболч, Сатмар, Бігар і Бач-Бодроґ[11].

1792 р. – «*Consignatio Parochorum, Parochiarum et Filialium, Numeri Animarum, nec non Parochialium Proventum Almae Dioecesis Munkacsinensis per respectivos comitatum continens Eorum Subdivisionem in Vice-Archi-Diaconatum facta die 1-a 7-bris Anno 1792*» («Опис парохій, парохів та філій Мукачівської єпархії…» 1-7 вересня 1792 р.), який уперше частково був опублікований в Будапешті Дюлої Мереї у 1980 р.[12], а повне видання опису побачило світ у Ніредьгазі в 1994 р. в перекладі угорською мовою о. Іштвана Бендаса та історика Іштвана Коі[13]. За даними перепису Мукачівської єпархії у вересні 1792 р. влада єпископа поширювалася на територію 13 королівських комітатів Угорщини (із усіх 45-ти). А саме: Абауй і Торна, Береґ, Боршод, Земплин, Мараморош, Саболч, Сатмар, Спіш і Ґемер, Унґ, Уґоча та Шаріш загальною площею **49 074 кв. км.** Єпархія налічувала 443 514 вірників, з яких найбільше проживало в архідияконатах Земплин (81 774), Мараморош (74 633), Сатмар (74 308), Шаріш (44 703), Береґ (39 959), Унґ (38 522), Саболч (22 941), Уґоча (19 679), Спіш і Ґемер (19 431), Абауй і Торна (19 220) та Боршод (8 344 вірян). У 566 парафіях літургійною мовою була церковнослов'янська, а в 164-х – румунська мова (в т. ч. 112 в ком. Сатмар, 43 в ком. Мараморош, 5 в ком. Саболч і 4 в ком. Уґоча).

[11] УДВАРІ, І. Образчикы з історії пудкарпатськых русинув XVIII. столїтіє. Изглядованя з історії культуры и языка, Вступ І. Керчі; спередслово Д. Віґы; мапы Ж. Ботлика. Ужгород : Удавательство В. Падяка, 2000, с. 108. (340 с., іл.).

[12] Consignatio Parochorum, Parochiarum et Filialium, Numeri Animarum, nec non Parochialium Proventum Almae Dioecesis Munkacsinensis per respectivos comitatum continens Eorum Subdivisionem in Vice-Archi-Diaconatum facta die 1-a 7-bris Anno 1792. In Magyarországh története 1790–1848, II. kötet, Szerkeztette: MÉREI, G. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980, old. 425 – 441.

[13] A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa, A bevezetö tanulmányokat: BENDÁSZ, I. – KOI, I. – SZTRIPSZKY, H. Nyiregzháza : Kiadja a Szent Atanáz Görögkatolikus Föiskola, 1994. 147 old. + diagram.

1806 р. – «*Conscriptio Summaria Parochorum, Parochiarum, et Filialium cum, et sine Ecclesiis, Numeri Animarum, Distantiarum, Colonorum, Inquilinorum, Matrimoniorum, Natorum, Mortuorum, Concionandi Dialectorum et Scholarum Nationalium totius Almae dioecesis Munkacsinensis. Facta Anno Domini MDCCCVI*» вийшов друком у Ніредьгазі в 1990 року[14]. Територія МГКЄ поширювалася в тих самих 13 королівських північно-східних комітатах Угорщини (Абауй, Береґ, Боршод, Ґемер, Саболч (з гайдукським округом), Земплин, Мараморош, Спіш, Сатмар, Торна, Уґоча, Унґ, Шаріш) загальною площею **49 074 кв. км.**; греко-католики проживали у 2 384 населених пунктах, з яких 724 були парохіяльними головними (материнськими) церквами, а 1 600 філіями. «*Із них очевидно*, – наголошує угорський історик Іштван Удварі, – *що чисельність жителів, які проживали в той час у Мукачівській єпархії, жодним чином не може бути тотожним із чисельністю русинів*»[15]. Найбільше греко-католицьких поселень налічувалося в комітатах Земплін (460), Шаріш (331), Береґ (244), Сатмар (237) і Унґ (205), а найбільше греко-католицьких вірників проживало в комітатах Мараморош (107,27%?), Уґоча (71,39%), Унґ (64,23%), Береґ (63,61%) і Сатмар (54,21%)[16].

Із усіх 541 963 вірників великої Мукачівської єпархії більшість за етнічною приналежністю складали: **1**) ***русини*** – **345 786 осіб або 63,8%**, але в жодному комітаті вони не становили 100% греко-католицьких жителів. Найвищий відсоток русинів (етнічне ядро у 50 і більше % популяції) зосереджувався у комітатах Шаріш – 98,65%, Береґ – 96,75%, Унґ – 95,14%, Уґоча – 91,01%, Земплин – 88,45%, Мараморош – 62,15%, Абауй – 60,58%, Боршод – 55,85% і Спіш – 48,51%, а менше 10% русини–греко-католики складали в комітатах Саболч (7,52%) і

[14] A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeirása, Szerkesztette: UDVARI, I. Nyiregzháza : Kiadja a Vasvári Pál Társaság, 1990. 189 old.

[15] UDVARI, I. Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és müvelödéstörténeti tanulmányok, Második kiadás. Nyiregzháza, 1994, old. 81. (390 old.); УДВАРІ, І. Образчикы з історії пудкарпатськых русинув XVIII. столїтіє.., с. 132.

[16] UDVARI, I. A munkácsi püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. In A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeirása.., old. 69; UDVARI, I. Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és müvelödéstörténeti tanulmányok.., old. 80; УДВАРІ, І. Образчикы з історії пудкарпатськых русинув XVIII. столїтіє.., с. 131.

Сатмар (5,6%); **2**) другою за чисельністю групою були ***волохи***: їх налічувалося 113 255 осіб або 20,89% вірників. Найбільше волохів, що відправляли богослужіння церковнослов'янською мовою, а проповіді слухали румунською мовою, проживало в чотирьох комітатах: Сатмар – 74,61%, Мараморош – 35,74%, історичний Саболч – 15,53% і Уґоча – 13,42%. Понад 2/3 волоських греко-католиків єпархії проживали здебільшого в протестантсько-юдейському ком. Сатмар та його столичному м. Сатмарнейметі; **3**) греко-католики ***угорці*** займали третє місце: їх налічувалося 33 785 осіб або 6,23% вірників єпархії. Угорські греко-католики проживали здебільшого в семи комітатах: більшість у к. Саболч – 40,05%, Боршод – 31,10% і Абауй – 24,33%, а меншість у к. Сатмар – 8,59%, Земплин – 5,78%, Уґоча – 3,46% і Унґ – 0,51%. На 100% був угорським і греко-католицьким лише округ Підгірський Токай у к. Саболч, а на 50% – три округи: Дороґ, Каллов і Нїр; **4**) греко-католиків з рідною (материнською) мовою ***словацькою*** налічувалося лише 5 146 осіб або 0,95% вірників єпархії. Вони жили переважно в трьох комітатах: Спіш – 14,51%, Абауй-Торна – 8,19% і Земплин – 0,33%. Найвища частка словацьких греко-католиків була у двох округах: Нижній Спіш ком. Спіш – 28,19% і м. Кошіце ком. Абауй – 20,27%. Також високою частка словаків–греко-католиків була у парохіях і філіях ком. Ґемер; **5**) значну частину вірників Мукачівської єпархії складали **двомовні** (**білінгви**), яких налічувалося 42 888 осіб або 7,91% вірників. З них найбільше (23 021 осіб або 53,68% вірників) становили ***русино-угорці***, що складало 4,25% всіх вірників єпархії. Русино-угорські двомовні вірники жили розсіяно у дев'яти комітатах: Абауй, Береґ, Боршод, Саболч, Земплин, Мараморош, Сатмар, Уґоча і Унґ. Другу групу двомовних греко-католиків складали ***русино-словаки*** – 8 945 осіб або 1,65% вірників єпархії. Більшість із них проживали у нижній частині ком. Спіш, де складали 71,8% вірників однойменного округу (деканату). Третю групу білінгвів греко-католиків складали ***угро-волохи*** – 6 113 осіб або 1,12% вірників єпархії. Вони проживали здебільшого в ком. Мараморош і Сатмар. Найвищий відсоток двомовних угро-румунських греко-католиків зафіксовано у Великобанському (17,56%), Верхньобанському (16,05%), Великокарольському (14,36%) та Сіґетському (11,21%) округах.

Четверту групу білінгвів складали ***русино-волоські*** греко-католики, яких зафіксовано в кількості 4 616 осіб або 0,85% вірників єпархії. Всі вони проживали у трьох комітатах: Мараморош, Сатмар і Уґоча. П'яту, найменшу групу білінґвів у Мукачівській єпархії, складали 195 ***угро-словацьких*** греко-католиків, які проживали у Череґатському окрузі ком. Абауй-Торна; **6**) специфічну групу греко-католиків Мукачівської єпархії складали ***русино-угро-волоські*** **полілінгви** – 1 100 осіб, які проживали у трьох округах ком. Сатмар, а найбільше – в самому столичному місті Сатмарнейметі[17].

1817–1818 рр. – у тритомному виданні географії Австрійської імперії міститься інформація, що в Угорщині проживає **564 700** осіб **русинської** народності[18].

1820, 1829 р. – угорський етнограф словацького походження Янош (Ян) Чаплович пише, що в Угорщині проживають 625 тис. греко-католиків, з яких **358 913 русинів**. Станом на 1829 р. він першим пише, що крім 358 913 русинів, в Угорщині живуть **152 692 пословачених русинів**[19] (разом 511 605).

1839 р. – за підрахунками засновника угорської статистики Елека Фейнеша в цілій Угорщині налічувалося 660 348 греко-католиків і **442 903 русинів**. У 873 поселеннях 12-ти комітатів (Спіш, Шаріш, Земплин, Абауй-Торна, Ґемер, Боршод, Саболч, Унґ, Береґ, Уґоча, Сатмар, Мараморош), де вони проживали, налічувалося 2 038 772 жителів. Найбільше греко-католиків мешкало в ком. Мараморош (139 611 вірників), Сатмар (98 855), Земплин (96 539), Береґ (69 724) і Шаріш (66 691), а

[17] A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeirása.., old. 14, 64 – 65; UDVARI, I. Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelödéstörténeti tanulmányok.., old. 86 – 87; УДВАРІ, І. Образчикы з історії пудкарпатськых русинув XVIII. столїтіє.., с. 138 – 140; ФЕНИЧ, В. Інституційне становище Мукачівського католицького єпископства грецького обряду за даними перших описів, візитацій, каталогів, переписів і шематизмів (1741–1816). In Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí VII a, Ed.: J. Coranič. Prešov : Vydavatelstvo Prešovskej univerzitý v Prešove, 2024, s. 49 – 58. (s. 17 – 79).

[18] МИЦЮК, О. Нариси з соціяльно-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси. Т. II.., с. 9.

[19] CSAPLOVICS, J. Hesperus, 1820, Vol. 27, p. 155; CSAPLOVICS, J. Gemäide von Ungern, 1829, Tom. I, p. 292 – 293, 214. Пор.: МИЦЮК, О. Нариси з соціяльно-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси. Т. II.., с. 10.

найбільше русинів проживали в ком. Земплин (90 250 осіб), Мараморош (84 396), Шаріш (66 691), Береґ (65 069) і Унґ (58 901)[20].

1841 р. – Я. Чаплович налічує в цілій Угорщині **429 тис. русинів**, з яких на землях компактного проживання в Угорській Русі їх було **408 тис. осіб**. Він підрахував, що приріст населення між русинами дуже високий: в комітатах Мараморош і Унґ природне подвоєння людності відбувається за 45 років, в комітаті Уґоча – за 52 роки, в комітаті Береґ – за 62 роки. Загалом у східних комітатах Угорської Русі чисельність русинського населення подвоюється за кожні 50 років, а у жидів – за 33 роки. В західних комітатах Угорської Русі приріст населення був набагато меншим: в комітаті Земплин чисельність подвоювалася за кожні 153 роки, в комітаті Спіш – за 168 років, а в комітаті Шаріш – за 250 років. Загалом населення Угорщини подвоюється за кожні 150 років[21].

1847 р. – за підрахунками угорського статиста Е. Фейнеша в **шести** русинських комітатах проживало 963 755 мешканців, в т. ч.: ком. Земплин (297 039 осіб), Шаріш (197 878), Мараморош (176 615), Береґ (125 962), Унґ (115 997) і Уґоча (50 264 осіб). Національний склад цих шести комітатів виглядав наступним чином: **русинів – 394 399**, угорців – 231 804, словаків – 204 112, румунів – 64 917, жидів – 52 903, німців – 15 402, греків – 223 особи. Русинів найбільше проживало в ком. Земплин – 92 934, Мараморош – 89 454, Береґ – 67 029, Шаріш – 66 199, Унґ – 59 668 і Уґоча – 19 115; угорців найбільше проживало в ком. Земплин – 110 988, Береґ – 50 091, Унґ – 35 639, Уґоча – 20 623, Мараморош – 13 463 і Шаріш – 1 000; словаків найбільше проживало в ком. Шаріш – 117 324, Земплин – 72 931, Унґ – 13 153 і Береґ – 704; румунів найбільше проживало в ком. Мараморош – 56 811 і Уґоча – 8 106; жидів найбільше проживало в ком. Земплин – 18 132, Шаріш – 10 182, Мараморош – 9 619, Унґ – 7 495, Береґ – 5 382 і Уґоча – 2 093; німців найбільше проживало в ком. Мараморош – 7 268, Шаріш – 3 151, Береґ – 2 756, Земплин – 1 900 і Уґоча – 327; греки проживали в ком. Земплин – 151, Унґ – 42 і Шаріш – 30 осіб[22].

[20] FÉNYES, A. von. Statistik d. Königreichs Ungern. In I Thafel, 1843, s. 38 – 39, 54 – 58.

[21] МИЦЮК, О. Нариси з соціяльно-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси. Т. II.., с. 10.

[22] Там само, с. 12 – 14.

Загалом **русинів в Угорщині** у 1847 р. проживало **465 594 осіб** в 14 комітатах: Земплин – 92 934, Мараморош – 89 454, Береґ – 67 029, Шаріш – 66 199, Унґ – 59 668, Спіш – 26 196, Уґоча – 19 115, Абауй – 15 128, Бач-Бодроґ – 10 179, Боршод – 5 668, Сатмар – 4 493, Ґемер – 4 702, Саболч – 3 194 і Торна – 1 635.

Е. Фейнеш у 1847 р. окремо підрахував склад населення у **восьми** комітатах (Земплин, Унґ, Береґ, Уґоча, Мараморош, Саболч, Сатмар і Гайду). Всіх жителів тут налічувалося 1 030 851 особ. За національним складом: угорців – 628 258 (48,30%), **русинів – 335 889 (25,82%)**, румунів – 138 300 (10,63%), словаків – 104 490 (8,03%), жидів – 63 723 (4,90%), німців – 29 803 (2,29%) і греків – 394 (0,03%). За релігійним складом: греко-католиків – 564 180 (43,37%), реформатів – 406 691 (31,26%), римо-католиків – 243 158 (18,69%), юдеїв – 63 723 (4,90%), євангелістів – 22 824 (1,75%) і ортодоксів (православних) – 282 (0,02%). Усіх 564 180 греко-католиків (43,37% всіх жителів восьми комітатів) розподілялися наступним чином: Мараморош – 147 997 (83,80% всіх жителів ком.), Сатмар – 101 819 (41,10% всіх жителів ком.), Земплин – 99 400 (33,46% всіх жителів ком.), Береґ – 71 869 (57,06% всіх жителів ком.), Унґ – 64 640 (55,73% всіх жителів ком.), Саболч – 36 082 (16,35% всіх жителів ком.), Уґоча – 32 746 (65,15% всіх жителів ком.), Гайдудороґ – 9 623 (14,47% всіх жителів ком.). Усіх 335 889 русинів (32,58% всіх жителів восьми комітатів) розподілялися наступним чином: Земплин – 92 934 (31,29% всіх жителів ком.), Мараморош – 89 454 (50,65% всіх жителів ком.), Береґ – 67 029 (53,21% всіх жителів ком.), Унґ – 59 668 (51,44% всіх жителів ком.), Уґоча – 19 115 (38,03% всіх жителів ком.), Сатмар – 4 493 (1,81% всіх жителів ком.), Саболч – 3 194 (1,45% всіх жителів ком.)[23].

Мовна політика та політика мовного планування Габсбургів

Починаючи з *Урбаріального патенту* Марії Терезії від 23 січня 1767 р. всі найважливіші документи Габсбурги оприлюднювали не лише офіційною латинською мовою, але й зобов'язували перекладати їх на мови семи націй в Угорщині: угорську, німецьку, чеську, волошську (румунську), словацьку, сербо-хорватську та русинську (південно-мараморoський по-

[23] Там само, с. 12 – 14.

тиський діалект)[24]. Хоч селянські свідчення русинською мовою збереглися лише із деяких сіл комітатів Береґ, Уґоча та Мараморош[25], цих доказів цілком достатньо для розуміння мовної толеранції австрійських Габсбургів.

Питання про реформу освіти в імперії Габсбургів постало після того, як у 1773 р. був розпущений орден єзуїтів, у власності якого знаходився угорський університет у Трнаві (угор. Nagyszombat), всі колегіуми (гімназії) та початкові школи в Угорщині. Всю власність Товариства Ісуса Христа Марія Терезія розпорядилася передати до Релігійного та Освітнього фондів. Кажуть вона любила повторювати: «*Шкільне навчання – це політика, і завжди залишиться таким*»[26].

На території північно-східних комітатів Угорщини єдиним вищим закладом освіти довгий час був єзуїтський колегіум, який діяв спочатку в Гуменному (засн. 1613 р.), а з 1645 до 1773 р. в Ужгороді. Як і у всіх інших єзуїтських колегіумах мовою навчання у цьому освітньому закладі була латинська мова[27].

За дорученням імператриці та королеви Марії Терезії під керівництвом її радника Ґергарда ван Світена, аббата Йоганна Іґнація Фелбінґера та інших осіб у 1774 р. в Австрії була проведена реорганізація всіх шкіл з метою їх підпорядкування державі. У 1774 р. розпочала свою роботу Науково-шкільна комісія по Угорщині, яку очолив радник Королівської Намісницької Ради в Пожоні (Братиславі) Йожеф Ірменьї / Урменьї. Після того, як пропозиції комісії були схвалені на найвищому

[24] Dejiny Uhorska (1000 – 1918).., s. 422 – 423. (787 s.). Пор.: КОНТЛЕР, Л. История Венгрии. Тысячилетие в центре Европы, Пер. с англ. В. Т. Олейника; науч. ред. А. С. Стыкалин. Москва : Весь мир, 2002, с. 269. (656 с.).

[25] ПЕТРОВЪ, А. Л. Первый печатный памятникъ угрорусского нарѢчія. Урбаръ и иные связанные съ крестьянской Маріи Терезіи реформой документы. Текстъ и изслѢдованіе. Матеріалы для исторіи Угорской Руси, Томъ V. In Сборникъ отдѢленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, Томъ LXXXIV, № 2. Санктъ-Петербургъ : Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1908. 139 с.; ДЕЖЕ, Л. О языке урбариальных записей 1771–1774 гг. In Studia Slavica, XI, 1965, old. 71 – 93; УДВАРІ, І. Русинські жерела урбарської реформы Марії Теризії, Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia. 6. Nyiregyháza, 1999, с. 11 – 46. (125 с.).

[26] КОНТЛЕР, Л. История Венгрии. Тысячилетие в центре Европы.., с. 270; Dejiny Uhorska (1000 – 1918).., s. 423 – 424, 470.

[27] BLANÁR, Ö. Az ungvári kir. katholikus fögimnázium háromszázados története. 1613–1913. Ungvár, 1913.

рівні, **22 серпня 1777 р.** Марія Терезія видала указ про введення в Угорщині нової шкільної системи. Одночасно було прийнято «*Положення про виховання і справи школи в Угорщині та в приєднаних до неї провінціях*» («***Ratio Educationis*** *totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*. Vindobonae, MDCCIXXVI.., Tomus I»)[28]. Закон поширюється на сім націй, представники яких проживають на території Угорщини: угорці, німці, словаки, хорвати, серби, волохи і русини[29].

Вперше вся система шкільної освіти, мова викладання та мови вивчення опинилися під контролем держави, а не церкви. Освіта була відокремлена від церкви. Вищим керівним органом була Наукова комісія, яка входила до складу Королівської Намісницької ради. Вся Угорщина була поділена на 8 шкільних адміністративних округів з центрами в Буді, Пожоні (Братиславі), Банській Бистриці, Дьєрі, Пейчі (Пакостолі), Кошіцях, Ужгороді і Нодьвароді. 9-й округ був створений для шкіл Хорватії, Далмації і Славонії з центром у Загребі. На чолі шкільних округів призначалися королівські директори, яким підпорядковувалися інспектори початкових шкіл. У центрі кожного округу створювалася т. зв. «нормальна» школа для підготовки вчителів для початкових шкіл. Директор «нормальної» школи був заступником крайового інспектора народних шкіл. Обов'язковими дисциплінами в «нормальних» школах були: релігія, мораль, рідна мова, державна мова, краснопис, граматика, правопис, рахування, основи латинської мови. Поглиблений курс навчання латинської мови належав до додаткових дисциплін, які вивчали тільки здібні учні[30].

В Ужгороді перша «нормальна» школа на шкільний цілий округ була відкрита у 1780-х рр. на базі початкової школи, що в 1774 р. була відокремлена від Ужгородської гімназії, а з 1793 р. при ній почалася підготовка вчителів для народних шкіл[31].

[28] ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст. Ужгород, 1971, с. 13. (69 с.).

[29] Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання), Під ред. М. Вегеша – Ч. Фединець. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010, с. 639. (720 с.); ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон.., с. 28.

[30] ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст.., с. 14.

[31] Державний архів Закарпатської області, Фонд 151: Правління Мука-

Згідно з *Ratio Educationis* середня школа була поділена на три типи: 1) нижня, т. зв. граматична; 2) гімназія з викладанням поетики та риторики і 3) т. зв. академія як підготовка до вступу в університет. В середній школі вивчалися німецька, латинська та угорська мови. Патент запровадив чотири типи початкових народних шкіл (scholae vernaculae): 1) сільську школу з одним учителем (paganae); 2) дворічну школу у містечках (oppidanae); 3) трирічну головну школу у містах (urbanae); 4) чотирирічну нормальну школу у містах-центрах округів (civitanae). У перших двох типах шкіл дітей навчали читати, писати та рахувати, а також загальним навикам роботи по господарству. Відвідування початкової школи було обов'язковим для дітей віком від 6 до 12 років (десь від 7 до 13 років). Навчання у початковій школі всіх чотирьох типів велося рідною мовою більшості жителів того чи іншого села, містечка чи міста. У сільській школі мало бути одне класне приміщення з одним учителем, у селищній – два з двома учителями, а в міській школі – три класні приміщення з трьома вчителями. У міській школі навчання тривало три години до обіду і дві години після обіду; вихідними днями були четвер і неділя. Іншими типами шкіл були: гімназії, академії, університети. Тільки здібні діти та діти шляхти повинні були додатково вивчати елементи латинської та німецької мов. Навчання тривало 4-5 місяців (з осені до весни), а влітку – тільки по святам і в неділю[32].

Основні «*Положення про виховання і справи школи в Угорщині та в приєднаних до неї провінціях*» були такі: 1) навчання є справою держави і всі школи підлягають державному контролю; 2) при доборі змісту навчального матеріалу слід керуватися лише користю; 3) на першому місці стоїть латинська мова, потім німецька, і в останню чергу рідна мова; 4) шкільна система повинна відповідати практичним цілям; 5) необхідні постійні методичні розробки і вказівки; 6) кожний народ (нація) повинен мати свої школи, а вчителі володіти відповідною мовою;

чівської греко-католицької єпархії, 1360–1945 рр., Ужгород, Опис 5, Справа 559, Аркуш 2.

[32] Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Vindobonae, MDCCIXXVI.., Tomus I, 1777, p. 90 – 95; ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст.., с. 13 – 14.

7) особлива увага приділяється підготовці вчителів, їх матеріальному та соціальному стану[33].

«*Положення про виховання і справи школи в Угорщині та в приєднаних до неї провінціях*» мало ряд недоліків: 1) не згадувалося про приміщення / будівлі для школи (часто це питання падало на плечі місцевої парафії і священника); 2) початкові школи на селі залишалися надалі під безпосереднім керівництвом і впливом церкви; 3) влада не дотримувалася пункту про рівні можливості усіх національностей[34]. Багато вимог освітньої реформи не можливо було виконати: наприклад, згідно з програмою, учні першого класу мали навчитися писати не лише по-угорськи, але й по-німецьки (готичним шрифтом), а в третьому класі уже мали оволодіти і латинською мовою. В результаті освітніх реформ Марії Терезії та Йосифа II дітей віком від 6 до 12 років навчалося у початковій школі не більше як 25%. Та навіть те, що вдалося виконати, пише Ласло Контлер, «*можна вважати найбільш довговічним пам'ятником габсбурзькому освіченому абсолютизму в Угорщині*»[35].

До Ужгородського шкільного округу входили 13 комітатів, в яких поширювалася юрисдикція мукачівського греко-католицького єпископа. Першим інспектором цього округу у 1793–1795 рр. був учитель Ужгородської учительської семінарії Дмитро Попович. Із його звіту випливає, що в окрузі діяло 300 шкіл, більша частина з яких перебувала у доброму стані[36]. На території чотирьох підкарпатських комітатів Унґ, Береґ, Уґоча і Мараморош діяли близько 200 «руських» шкіл[37].

13 жовтня 1781 р. в австрійських та чеських землях і **25 жовтня 1781 р.** в Угорщині Йосиф II оприлюднив найславніший із всіх своїх законів – ***Толеранційний патент***. Цей закон проголошував рівність та свободу віровизнання прихильників

[33] ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст.., с. 15 – 16.

[34] Там само, с. 16 – 17.

[35] КОНТЛЕР, Л. История Венгрии.., с. 271. Пор.: Dejiny Uhorska (1000 – 1918).., s. 470 – 472.

[36] САБОВЪ, Е. Очеркъ литературной дѣятельности и образованія карпатороссовъ. Ужгородъ, 1925, с. 13.

[37] ДАЗО, Фонд 151, Опис 5, Справи 741, 924, 1082, 1399, 1403, 1404, 1725, 1731, 1737, 2167.

двох протестантських конфесій (євангелістів аугсбурзького віросповідання та реформатів) і християн східного обряду (ортодоксів / православних). Указ про релігійну терпимість дозволив їхнім представникам обіймати вищі посади в управлінні державою. Протестантам були повернуті громадянські права. У всіх поселеннях, де проживало щонайменше 100 родин вірників однієї з тих двох релігій, вони мали право встановити собі церкву, фару та школу, в т. ч. й на землях, де того часу протестанти бувати не сміли – Хорватія та Словенія. Також патент дозволив у тих парафіях, де чисельність родин будь якої з конфесій перевищувала 100 сімей, заснувати філії. Протестанти і ортодокси були офіційно толеровані владою набожного католицького монарха, релігія якого католицизм залишалася домінуючою в монархії. *Патент* забороняв переводити дітей народжених від змішаних сімей із протестантами в католицизм[38].

У 1782 р. Йосиф II створив при Надвірній канцелярії комісію, якій підпорядкував всі школи Угорщини і Трансільванії. В Угорщині правитель скоротив кількість шкільних округів з 9 на 5 та приписав до них протестантських вірників. «Король у капелюсі», який відмовився носити корону св. Стефана, наказав, щоб при всіх нових парафіях були засновані народні школи з рідною мовою навчання. У 1783 р. він заснував три генеральні семінарії для підготовки священників під повним державним контролем. Від тепер стати священиком без закінчення богословської семінарійної освіти було неможливо. Цісар навіть хотів створити змішані, надконфесійні державні школи, проти чого категорично виступили протестанти. Освітні реформи дали поступовий розвиток для греко-католицького, юдейського та православного шкільництва[39].

У 1781 р. для австрійських і чеських земель, а в 1783 р. для Угорщини Йосиф II прийняв *патент* про жидів *Gentis Judaicae Regulatio*. Згідно нього жиди дістали свободу віровизнання в монархії, можливість повернутися до раніше заборонених для них місць проживання, повернутися до вільних королівських міст (крім королівських шахтарських міст), носити християнський одяг, відвідувати християнську школу тощо[40].

[38] Dejiny Uhorska (1000 – 1918).., s. 432 – 433, 465 –469.
[39] Ibidem, s. 433 – 434.
[40] Ibidem, s. 433, 469.

Найконтроверсійнішою реформою Йосифа II стали *патенти* про впровадження німецької мови як державної мови. Мотивація правителя була логічна і прагматична: до цих пір державною мовою влади та освіти була латинська. В Угорщині ситуація ускладнювалася ще тим, що всі урядові документи з латинської мови мали бути перекладені на «народні» мови семи націй: угорську, німецьку, словацьку, чеську, румунську, сербо-хорватську та русинську. Згідно з *патентом*, виданим у квітні 1784 р., німецьку мову мали вживати як державну (офіційну), а з листопада того року латинська мова на протязі двох років мала бути витіснена з усіх сфер суспільного життя, крім церкви. З листопада 1785 р. німецькою мовою мали мало вестися діловодство у всіх комітатських та міських урядах, а через три роки – в судах всіх рівнів. *Патент* також вводив німецьку мову як обов'язковий предмет вивчення до всіх типів шкіл цілої монархії; також німецьку мову мали вивчати в університетах та академіях[41].

Реакцією на спробу тотальної германізації стало пробудження угорського патріотизму. В комітатах Спіш, Шаріш, Земплин, Унґ та Мараморош під впливом угорських землевласників влада безуспішно просила запровадити угорську мову в адміністрацію. Реалізувати мовний *патент* було не можливо: велика частина осіб, яких стосувався *патент*, не володіла німецькою мовою на жодному рівні, а крім того, судді, вчителі та урядовці на місцях не бажали її вивчати. Як наслідок мовні *патенти* Йосифа II привели до зворотної реакції – впровадження угорської мови в Угорщині. Хоч між йосифиністами було чимало визначних і впливових угорських магнатів (граф Ференц Сейчені та Самуель Телекі), кілька землевласників (Йожеф Ізденці, Ференц Казінці, Антон Сірмаї) та містян (Йожеф Гайноці), на нижньому рівні виконання мовної реформи державними комісарами, комесами та віце-комесами існувала тотальна протидія. Проти «революційного» освіченого абсолютизму Йосифа II в Угорщині сформувалася потужна опозиція в особі католицької церковної єрархії та комітатської шляхти[42].

[41] Ibidem, s. 438.
[42] Ibidem, s. 439 – 440.

Тоді Йосиф II вирішив нанести удар по центрам протистояння його владі – адміністрації комітатів. На цей час в Угорщині, Трансільванії, Хорватії та Славонії існували 72 комітати: в Угорщині – 46, Хорватії – 4, Славонії – 3, Трансільванії – 19 (у Трансільванії – 8, Патріумі – 3, саксонців – 3 і в сейкеїв – 5). У березні 1785 р. Йосиф II видав *патент*, який скасував королівську комітатську систему адміністративно-територіального устрою в Угорщині, Трансільванії, Хорватії та Славонії. Замість 72-х комітатів він створив 10 адміністративних округів (*дистриктів*), кожним з яких управляв призначений владою з Відня королівський комісар, який мав адміністративну, фінансову та судову юрисдикцію. Одним із дистриктів був *Ужгородський*, який складався із п'ятьох колишніх комітатів – Унґ, Береґ, Уґоча, Мараморош та Сатмар загальною площею 24 049 кв. км. Так само було ліквідовано автономію сейкеїв і саксів у Трансільванії, куманів, язигів (ясів), гайдуцьких міст та вільних королівських міст в Угорщині[43].

Указом від 4 жовтня 1785 р. кількість шкільних округів зменшилася з 9 до 5 з центрами у Пожоні / Братиславі, Пейчі, Кошіцях і Великому Вараді. Землі компактного проживання карпатських русинів були підпорядковані Кошіцькому шкільному округу[44].

21 серпня **1790 р.** імператор Леопольд II Габсбург видав указ за № 21 498, за яким в усіх школах Угорщини угорська мова стає обов'язковою мовою вивчення, а вчителями може бути лише той, хто нею володіє[45]. Ніхто тоді не думав про те, що це був початок введення угорської мови в офіційне діловодство і почалося, як бачимо, з освіти. Наступні закони в цьому напрямку були введені в дію у 1792 (№ VII) і в 1805 (№ IV) роках[46].

Всі зміни, які сталися в освітньому процесі з 1777 р., вийшли окремим положенням у **1806 р.** під назвою «***Ratio Educationis*** *Publicae totiusque Rei Litterariae per Eegnum Hungariae et Provincias aidem adnexas*». Закон скасовував посаду спеціальних інспекторів початкових шкіл. Від тепер інспекція всіх шкіл була доручена головним директорам, яких у всій Угорщині було дев'ять. Новим у цьому положенні також було обов'язкове викладання угорської мови у всіх школах Угорщини, зрівняння протестантських шкіл у правах з католицькими та поновлювалась сувора дисципліна єзуїтських шкіл (наприклад, вводився карцер)[47].

Після смерті першого шкільного інспектора (з 1793) і першого головного директора (з 1806) Дмитра Поповича († 1808) наглядачем початкових шкіл у Мукачівській єпархії (Ужгородському окрузі) став Ґеорґій Крічфалушій, який був одночасно учителем учительської семінарії та професором Королівської гімназії в Ужгороді[48]. Він обійматиме посаду аж до 1834 року.

Першою школою на території чотирьох підкарпатських комітатів, з окремим приміщенням, в якій був справжній учитель, а не дяк, була школа у с. Великих Лучках комітату Береґ, відкрита в 1810 році. Її першим учителем був Іван Павлович[49].

Після розпуску ордену єзуїтів (1773) єзуїтський колегіум в Ужгорді став гімназією (1776–1778). За період австрійсько-угорського управління територією компактного проживання карпатських русинів в Угорщині Ужгородська гімназія кілька разів змінювала назву: Королівська головна гімназія в Унґварі (1778–1789), Королівська гімназія в Унґварі (1789–1852), Королівська католицька державна гімназія в Унґварі (1852–1862) і Унґварська королівська католицька головна гімназія (1862–1919). Оскільки Ужгородська гімназія, як перед тим і єзуїтський колегіум, була католицьким навчальним закладом освіти, то її залишили в підпорядкованні римо-католицького латинського єпископа Еґера. Викладачами гімназії залишилися колишні єзуїти, а керівниками гімназії завжди були католики латинського обряду і лише о. Іван Чургович був греко-католиком[50].

Ужгородська католицька гімназія, як і інші гімназії в угорській частині імперії Габсбургів, складалася із двох ступенів

[43] Ibidem, s. 435 – 436.

[44] BLANÁR, Ö. Az ungvári kir. katholikus fögimnázium háromszázados története.., old. 215 – 225.

[45] ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст.., с. 26.

[46] ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон.., с. 29.

[47] ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст.., с. 20, 27.

[48] Там само, с. 20.

[49] Там само, с. 20.

[50] BLANÁR, Ö. Az ungvári kir. katholikus fögimnázium háromszázados története. 1613–1913. Ungvár, 1913.

навчання: трьохрічної нижчої або латинської школи (*Chola Latina seu Grammatica*) та дворічної гуманістичної школи, власне гімназії. «*Положення про виховання і справи школи в Угорщині та в приєднаних до неї провінціях*» (1777) поділяє предмети гімназії на обов'язкові, загальнокорисні та другорядні. Обов'язковими предметами нижчої трикласної гімназії були: релігія, мораль, краснопис, орфографія, арифметика, латинська мова, правильне і упопорядковане мислення (логіка), стильові вправи, природознавство. Обов'язковими предметами вищої двохкласної гімназії були: всі ті, що були на нижчому ступені, плюс – математика (механіка і бухгалтерія), латинська мова і література, логіка, елементи фізики. Загальнокорисними предметами були: історія Старого і Нового Завіту, історія Угорщини, географія батьківщини і габсбурзьких провінцій, математична географія на глобусі, історія церкви, природне право і вітчизняне законодавство. Другорядними предметами в гімназії були: грецька мова, фізичні досліди, читання щотижневих газет під керівництвом директора, вправи з поетичного та лекційних стилів на німецькій і угорській мовах[51]. Навчання тривало 5 годин на день. З 1773 р. канікули в гімназії припадали з 21 вересня до 1 листопада, а з 1786 р. – були перенесені на липень – серпень[52].

Національне пробудження карпатських русинів безпосередньо пов'язано з єпископом Мукачівської греко-католицької єпархії Андрієм Бачинським (1772–1809). За роки його служіння в єпархії було засновано понад 300 початкових народних шкіл з рідною мовою навчання, богословську семінарію для підготовки священників в Ужгороді (1778) та учительську гімназію для підготовки учителів для народних початкових шкіл в Ужгороді (1793)[53]. Народні школи згідно з другим «Ratio Educationis...» від 1806 р. були повністю віддані на утримання

[51] Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas.., p. 256 – 257; ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст.., с. 24.

[52] ДАЗО, Фонд 151, Опис 4, Справа 543, Аркуш 2.

[53] Пор.: УДВАРІ, І. Єпископ Андрий Бачинский (1732–(1772–1809)). Видатний представник русинського просвітництва. Про життя і діяльність єпископа Андрія Бачинського. In Slavica, Vol. XXX. Debrecen, 2000, old. 193 – 221.

сільських громад. На території компактного проживання карпатських русинів школи опинилися на утриманні церковних парафій, а функції сільських учителів, як і раніше, виконували здебільшого дяки (cantor): тому їх називали дяко-вчителі. Такою залишалася шкільна ситуація на селі до середини XIX століття.

Зародження угорської мовної політики та політики мовного планування (1825–1844)

Мовна політика та політика мовного планування Габсбургів Марії Терезії, її сина Йосифа II та Франца I спровокувала угорське національне пробудження, а відтак і формування власної угорської мовної політики. Мовне, освітнє та релігійне законодавство Габсбургів у 1840–1860-х рр. було витіснено угорським. Оскільки землі русинів на південь від Карпат розташовувалися в північно-східних комітатах Угорщини, то зміни австрійської політики на угорську у сфері мови, освіти і релігії напряму стосувалися їх.

Дьордь Бешшенеї та Ференц Казінці до тепер напрацювали теоретичні засади для угорської літературної мови на основі народної розмовної мови області нижнього Потисся. Першими на цій мові в кінці XVIII – на початку XIX ст. вийшли дві газети та твори Мігай Чоконаї-Вітийза, Йожеф Катона, Шандора Кароля Кішфолуді, Мігая Верешмарті, Ференца Келчеї[54]. Цілі покоління у XIX ст. любили повторювати закоренілу фразу в добу перших угорських романтиків: «*Extra Hungariae non est vitae*» («*Поза Угорщиною немає життя*»).

З виступу графа Іштвана Сейчені в Пожоні (Пресбург / Братислава) на засіданні Державних зборів у **червні 1825 р.** про створення Угорської академії наук почалася мадяризація угорців на одній державній мові – угорській. Свою першу і головну публіцистичну працю «*Hitel*» («*Кредит*») І. Сейчені видав угорською мовою 28 січня 1830 року. «Перший сучасний угорець» закінчив цю книгу словами: «*Багато думають, що Угорщина вже була, я був би радий вірити, що лише ще буде*». У 1831 р. граф написав програму реформування країни із 12 пунктів, яку було опубліковано у творі «*Stádium*». В її основу лягло при-

[54] Dejiny Uhorska (1000 – 1918).., s. 475 – 476, 501.

йняття 12-х нових законів, які охоплювали всі сфери соціального, політичного та культурного життя. Об'єднавчим чинником внутрішньої та зовнішньої політики, на думку графа, мала стати «державна» угорська мова. Відповідно до закону № IX у 1830 р. у Пешті засновано Угорське наукове товариство, яке у 1840-х рр. стало Угорською Академією наук. Мовою академії стала угорська мова. Починаючи з грудня 1832 р. молодий Лайош Кошут організував видання першої угорськомовної газети «*Вісті державних зборів*»[55]. В числі перших член-кореспондентів Угорської Академії наук був і карпатський русин, греко-католицький священник Мукачівської єпархії о. Василь Довгович (1831)[56].

В Угорщині в першій половині XIX ст. існували дві концепції формування нації та модерної національної ідеології. В угорській політиці реформаційної доби домінувало політичне розуміння нації, сформульоване французьким просвітництвом та Французькою революцією. В цій концепції нація вважалася не етнічною, а політичною категорією, в основі якої лежить не мова чи етнос, а політична система та держава. Все населення країни є громадянами однієї політичної нації (в даному випадку угорської), об'єднаної єдиною державною чи національною мовою (в даному випадку угорською). Така концепція національної держави переважала у Франції та цілій західній Європі. В Угорщині, крім власне угорських політиків, таку концепцію поділяли ще хорватські політики, а мадяризація всіх сфер суспільного життя не передбачала зміни етнічності неугорських жителів. Введення вживання угорської мови у всіх сферах цивільного і релігійного життя, школах і церкві, не було направлено проти носіїв інших мов у країні[57].

[55] КОНТЛЕР, Л. История Венгрии.., с. 291 – 293, 296 – 306; Dejiny Uhorska (1000 – 1918).., s. 475, 498 – 500.

[56] ФЕНИЧ, В. Конфесійна і національна ідентичність Василя Довговича. In Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Випуск 8, Редколег.: І. О. Мандрик (голова) [та ін.]. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2003, с. 134 – 145.

[57] ФЕНИЧ, В. Едіпів комплекс: народ у пошуках своєї ідентичності (приклад імперських і національних уявлень у XIX – на початку XX ст.). In Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Випуск 22, Редколегія: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2009, с. 44 – 51.

Провідні представники інших народностей відкинули концепцію угорського політичного народу. Напротивагу їй вони висунули поннятя нації, розроблене німецьким філософом Йоганом Готфрідом Гердером. Цей етнічно-мовний націоналізм вважав націю за природне утворення, незалежно від держави, характерними особливостями якого є мова, етнічність, народні традиції, культура, що згідно з теорією Гердера, утворювало «людський дух». Етнічна нація мала природне право створити власні національні політичні інституції, включно з власною державою. Другої концепції особливо дотримувалися у своїх вимогах церковної автономії серби та румуни. Хорвати ж, опиралися у своїй національній ідеології на обидві концепції. Що стосується інших народів Угорщини (словаків чи русинів), то їхні погляди до 1848 р. ще не викристалізувалися. На антагонізмі цих двох концепцій вміло грав Відень[58].

На основі мультикультурного (мовно-етнічно-конфесійного) міксу замість давньої станово-корпоративної *natio Hungarica*[59] в Короні св. Стефана почала формуватися модерна «угорська» політична нація, яка складалася з вільних громадян різних етнічностей (національностей). В основі цього, здебільшого не угорського етнічного компоненту, лежала єдина державна угорська мова, єдина для всіх громадян історія Угорщини, багатовікова королівська державна традиція та модерний етно-культурний націоналізм Гердера. Граф І. Сейчені та його однодумці переломили хід історії багатонаціональної та багатоконфесійної Угорщини. З цього часу почалося посилення мадяризаційних тенденцій в угорському суспільстві. У 1830 (№ VIII) і 1840 (№ VI) рр. були прийняті чергові два закони, які вводили угорську мову в офіційне діловодство країни[60].

Станом на 1833 р. в цілому Ужгородському деканаті діяла лише одна народна руська школа в Коритнянах[61]. У протоколі

[58] Там само.

[59] ХАВАНОВА, О. В. «Хунгарская» и «мадьярская» проекции венгерской нации в общественной жизни и системе образования в конце XVIII века. In Славяноведение, 2003, № 4, с. 3 – 13.

[60] ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон.., с. 29.

[61] ГАДЖЕГА, В. Михаил Лучкай. Житєпис и творы, Одбитка из «Наукового зборника тов. «ПросвЂта» в УжгородЂ, Рочник VI. з р. 1928/9. Ужгород : Друкарня оо. Василіян, 1929, с. 67. (128 с.).

Мукачівської єпархії від 5 жовтня 1834 р. записано, що вчителі звільняються від усіх громадських обов'язків та від панщини[62].

11 листопада 1834 р. справи шкільного інспектора від пенсійного Ґ. Крічфалушія Консисторія Мукачівської єпархії доручила о. Михайлу Лучкаю. Як випливає із звіту перевірки народних руських шкіл Ужгородської домінії від 11 березня 1835 р., школи діють в Коритнянах, Перечині, Туря-Реметі, Зарічові, Дубриничах, Великому Березному і в Ставному. Причинами такого занедбаного стану М. Лучкай бачить з одного боку в убогості руського народу, а з другого боку «*в недостатку наклонности к наукам и учености и научованю*». Дівчата взагалі не ходили до школи[63].

У 1839 р. з ініціативи шкільного інспектора М. Лучкая Королівський шкільний інспекторат подарував народним школам Ужгородської домінії 144 букварі, в т. ч.: для русинів 51 старослов'янською мовою і 32 слов'янською мовою з готичними буквами, 30 угорською мовою, 24 волоською (румунською) мовою і 7 німецькою мовою[64].

У 1841–1842 рр. М. Лучкай зробив інспектування всіх шкіл цілого Ужгородського округу. У звіті він залишив інформацію про школи в Апші, В. Ком'ятах, Зарічі, Верецьках, Токаї, Білках, Войчицях, Тімарський округ, Калловський округ, Ставному, Мукачівський округ, округ Дороґ, Удворі, округ Нір, вікаріат Мараморош, Турянський округ, Ростоку, Греблю, Сатмар, Корумля, Ужгород. Він відвідав і описав усі школи в комітаті Мараморош. В Ерарській домінії діяли всього 9 шкіл, хоч парохій ще з 1778 р. налічувалося 34. Це були школи в Шугататі, Сіґеті, Нижній Руні, Лузі, Крачунові, Квасівській Поляні, Довгому Полі, Брустурі і Тереблі. Наприклад, в Шугататі було лише 17 і 12 школярів, арифметику не вчили; в Сіґеті було 28 учнів, арифметику теж не вчили; у Нижній Руні учнів було 74, з яких 34 були лінивими, бо не вчили церковний спів[65].

У 1844 р. вступив у дію закон № II, за яким угорська мова стала офіційною державною мовою парламенту, установ, адміністрацій, судочинства та освіти[66]. Австрійське законодавство у цих сферах перестало бути чинним. З цього часу почалася мадяризація неугорських народів Угорщини, яка посилилася після вступу в дію закону під № XLIV від 1868 р. «Про рівноправність національностей», що став основою державної мовної політики та політики мовного планування в Угорщині аж до 1919 року[67]. Однак, про те що сталося у 1844 р. і після у мовній політиці та політиці мовного планування угорського уряду, у цій публікації не йдеться.

Висновки

Наведений вище матеріал дозволяє зробити декілька висновків.

Перший: територія компактного проживання карпатських русинів в Угорщині в період з 1770-х до 1840-х рр. охоплювала королівські комітати Спіш, Шаріш, Земплин, Абауй-Торна, Саболч, Боршод, Унґ, Береґ, Уґоча, Мараморош, Сатмар загальною площею до 50 тис. кв. км., етнічне ядро якої обмежувалося шістьма комітатами Шаріш, Земплин, Унґ, Береґ, Уґоча і Мараморош загальною площею понад 27 тис. кв. км.

Другий: на всій території компактного проживання карпатських русинів та їхнього етнічного ядра власне карпатські русини складали від 30 до 50% загальної чисельності населення північно-східних комітатів Угорщини.

Третій: до 1777/1781 рр. на цій території не існувало цілісної державної регулятивної політики у сфері мови та освіти, а єдиним регулюючим принципом з боку держави була концепція конфесійного підданства востаннє затверджена в тексті Вестфальського миру 1648 р. під славнозвісною протестантською формулою «*чия влада, того і релігія*» («*cuis regio, ius religio*»).

Четвертий: освітній закон «*Ratio Educationis*» від 1777 р. та Толеранційний патент «*Едикт про віротерпимість*» від 1781 р. стали першими регулятивними документами у сфері освіти, релігії і мови семи рівноправних націй в Угорщині (серед яких і русини) з боку державної влади (Габсбургів).

П'ятий: габсбурзьке законодавство у сфері мови, освіти і

[62] ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст.., с. 21.

[63] ГАДЖЕГА, В. Михаил Лучкай. Житєпис и творы.., с. 69.

[64] Там само, с. 95.

[65] Там само, с. 101 – 102.

[66] Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура.., с. 29.

[67] ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон.., с. 29.

релігії (з незначними змінами у 1806 р.) залишалося чинним в Угорщині (а отже й на території компактного проживання карпатських русинів) аж до 1844 р., коли вступило в силу угорське мовне законодавство.

Шостий: габсбурзька модель мовної політики та політики мовного планування, в основі якої лежала вимога обов'язкової освіти рідною мовою семи націй в Угорщині та свобода віросповідання для всіх релігій і конфесій в монархії/імперії, поділених на три групи вірників (емансипованих, толерованих і терпимих) була напрочуд ліберальною мовно-конфесійною моделлю порівняно із тими, які практикуватимуться на території компактного проживання карпатських русинів іншими урядами в пізніші часи.

Сьомий: карпатські русини в місцях компактного проживання виявилися чутливими до змін у мовно-освітньо-конфесійній політиці Габсбургів, підтвердженням чому є розквіт освіти та освіченості на рідній русинській мові в добу мукачівського єпископа Андрія Бачинського і першого шкільного інспектора Дмитра Поповича на зламі XVIII–XIX ст. та їхній занепад у 1830–1840-х роках.

ЛІТЕРАТУРА

A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa, A bevezetö tanulmányokat: BENDÁSZ, I. – KOI, I. – SZTRIPSZKY, H. Nyiregzháza : Kiadja a Szent Atanáz Görögkatolikus Föiskola, 1994. 147 old. + diagram.

A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeirása, Szerkesztette: UDVARI, I. Nyiregzháza : Kiadja a Vasvári Pál Társaság, 1990. 189 old.

BLANÁR, Ö. Az ungvári kir. katholikus fögimnázium háromszázados története. 1613–1913. Ungvár, 1913. 444 old.

Consignatio Parochorum, Parochiarum et Filialium, Numeri Animarum, nec non Parochialium Proventum Almae Dioecesis Munkacsinensis per respectivos comitatum continens Eorum Subdivisionem in Vice-Archi-Diaconatum facta die 1-a 7-bris Anno 1792. In Magyarországh története 1790–1848, II. kötet, Szerkeztette: MÉREI, G. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980, old. 425 – 441.

CSAPLOVICS, J. Gemäide von Ungern, 1829, Tom. I, p. 214, 292 – 293.

CSAPLOVICS, J. Hesperus, 1820, Vol. 27, p. 155.

Dejiny Uhorska (1000–1918), Editor: P. KÓNYA. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 788 s.

Eccletsiasticae Et Seculares Regni Hungariae Dignitates Ac Honorum Tituli; Quibus Accedant Suprema Armorum Caesareo-Regiorum In Regno Hungariae Praefectura, Insignis Ordo Sancti Stephani Primi Regis Apostolici, Status Personalis Nobilis Turnae Praetorianae, Item Postarum, Tricesimalium, Et Salis Officialium. Pro Anno 1773. Posonii : Christianus Spaizser Privilegiatus Bibliopega Posonii, 1773.

FENICS, V. *Az ungvári görög katolikus unió hagyatéka: mítoszok, sztereotípiák és a valóság*, Ukránból forditotta: Ádám Dóra. Ungvár : Valeriy Padyak Kiadója, 2020. 232 old.

FÉNYES, A. von. Statistik d. Königreichs Ungern. In I Thafel, 1843, s. 38 – 39, 54 – 58.

KOLLÁNYI, K. Kárpáti trilógia, Második kiadás. Pomáz Kráter Műhely Egyesület, 2014. 504 old.

KÓNYA, P. Utváranie konfesionálnych hraníc v Hornom Uhorsku v ranom novoveku. Hranice a pohraničia II. Ambivalentný charakter pohraničných území, Eds.: P. Švorc – L. Harbuľová – A. Chlosta-Sikorska. Prešov : Vydavatelstvo Prešovskej univerzity, 2019, s. 83 – 94.

Národopisná mapa Uher podle úředního Lexikonu osad z roku 1773, Sestavil: prof. A. PETROV. Praha : Česka akademie věd, 1924. 132 s.

Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Vindobonae, MDCCIXXVI.., Tomus I, 1777, p. 90 – 95, 256 – 257.

UDVARI, I. Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelödéstörténeti tanulmányok, Második kiadás. Nyiregzháza, 1994. 390 old.

ŽEGUC, I. *Die national politischen bestrebungen der Karpato-Ruthenen, 1848–1914*. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1965. 145 s.

ГАДЖЕГА, В. Михаил Лучкай. Житєпис и творы, Одбитка из «Наукового зборника тов. «ПросвЂта» в УжгородЂ, Рочник VI. з р. 1928/9. Ужгород : Друкарня оо. Василіян, 1929. 128 с.

ГОЛОВКО, Ж. С. Современное языковое строительство в Восточной Славии. Монография. Харьков : Факт, 2010. 176 с.

ДЕЖЕ, Л. О языке урбариальных записей 1771–1774 гг. In Studia Slavica, XI, 1965, old. 71 – 93.

Державний архів Закарпатської області, Фонд 151: Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, 1360–1945 рр., Ужгород, Опис 4, Справа 543, Аркуш 2; Опис 5, Справа 559, Аркуш 2; Справи 741, 924, 1082, 1399, 1403, 1404, 1725, 1731, 1737, 2167.

Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання), Під ред. М. Вегеша – Ч. Фединець. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. 720 с.

ІГНАТ, А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – поч. XX ст. Ужгород, 1971. 69 с.

КОНТЛЕР, Л. История Венгрии. Тысячилетие в центре Европы, Пер. с англ. В. Т. Олейника; науч. ред. А. С. Стыкалин. Москва : Весь мир, 2002. 656 с.

МАҐОЧІЙ, П. Р. *Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948)*, Друге видання, доповнене та перероблене; передм. В. Фенича; вип. ред. та покажчики Л. Ільченко; ред. В. Падяк. Ужгород : Видавництво Валерія Падяка, 2021. XLVIII, 768 с., 6 мап, 6 табл.

МАҐОЧІЙ, П. Р. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*, Авторизов. пер. з англ. Ужгород : Патент, 1994. 296 с.

МЕЛЬНИК, С. – ЧЕРНИЧКО, С. Термінологічне поле мовної політики. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання), Під ред. М. Вегеша – Ч. Фединець. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010, с. 629 – 630. (720 с.).

МИЦЮК, О. Нариси з соціяльно-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси. Т. II: доба февдально-кріпацька (від другої чверти XVI в. до половини XIX) з 18 малюнками. Прага : Друкарня Р. Ґрдлічки, 1938. 392 с. + XL с., іл., футляр.

ПЕТРОВЪ, А. Л. Первый печатный памятникъ угрорусского нарѢчія. Урбаръ и иные связанные съ крестьянской Маріи Терезіи реформой документы. Текстъ и изслѢдованіе. Матеріалы для исторіи Угорской Руси, Томъ V. In Сборникъ отдѢленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, Томъ LXXXIV, № 2. Санктъ-Петербургъ : Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1908. 139 с.

ПЕТРОВЪ, А. Л. ПредѢлы угро-русской рѢчи въ 1773 года по оффиціальнымъ даннымъ. ИзслѢдованія и карты. In Матеріалы для исторіи Угорской Руси, Т. VI. Санктъ-Петербургъ : Типографія Императорской академіи наукъ, 1911. 344 с.: карты.

САБОВЪ, Е. Очеркъ литературной дѢятельности и образованія карпатороссовъ. Ужгородъ, 1925.

УДВАРІ, І. Єпископ Андрий Бачинский (1732–(1772–1809)). Видатний представник русинського просвітництва. Про життя і діяльність єпископа Андрія Бачинського. In Slavica, Vol. XXX. Debrecen, 2000, old. 193 – 221.

УДВАРІ, І. Образчикы з історії пудкарпатськых русинув XVIII. столїтіє. Изглядованя з історії культуры и языка, Вступ І. Керчі; сперед слово Д. Віґы; мапы Ж. Ботлика. Ужгород : Удавательство В. Падяка, 2000. 340 с., іл.

УДВАРІ, І. Русинські жерела урбарської реформы Марії Теризії, Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia. 6. Nyiregyháza, 1999. 125 с.

ФЕНИЧ В. Від Пряшева до Пряшева (1816–1946): шість поділів Мукачівської «єпархії-матері», три хвилі міграції вірників і десять спільних ознак еклезіальної ідентичності греко-католиків ужгородської унійної традиції. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí V.*, Ed.: J. Coranič. Prešov, 2019, s. 61 – 79.

ФЕНИЧ, В. Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інституювання церковних спільнот ужгородської унійної традиції. *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2016, с. 26–105).

ФЕНИЧ, В. Греко-католики ужгородської унійної традиції: міфи, стереотипи, реалії. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2019. 248 с.

ФЕНИЧ, В. Едіпів комплекс: народ у пошуках своєї ідентичності

(приклад імперських і національних уявлень у XIX – на початку XX ст.). In Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Випуск 22, Редколегія: М. М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2009, с. 44 – 51.

ФЕНИЧ, В. Інституційне становище Мукачівського католицького єпископства грецького обряду за даними перших описів, візитацій, каталогів, переписів і шематизмів (1741–1816). In Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí VII a, Ed.: J. Coranič. Prešov : Vydavatelstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2024, s. 17 – 79.

ФЕНИЧ, В. Конфесійна і національна ідентичність Василя Довговича. In Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Випуск 8, Редколег.: І. О. Мандрик (голова) [та ін.]. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2003, с. 134 – 145.

ФЕНИЧ, В. Підкарпатське пограниччя: клопоти з історією землі і народів з багатьма іменами (ідентичностями) для національних історіографій. Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27-28 січня 2021 р.), За заг. ред.: П. Леньо. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2022, с. 89 – 103.

ХАВАНОВА, О. В. «Хунгарская» и «мадьярская» проекции венгерской нации в общественной жизни и системе образования в конце XVIII века. In Славяноведение, 2003, № 4, с. 3 – 13.

ЧЕРНИЧКО, С. – ФЕДИНЕЦЬ, Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині XX століття (до 1944 року): Монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2014. 236 с.

doc. Volodymyr Fenych, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
E-mail: volodymyrfenych@gmail.com

ZOZNAM PUBLIKOVANÝCH AUTOROV

Mgr. **Zinaida Budinski**
Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: zinaida.budinski@smail.unipo.sk

Mgr. **Zdenka Citriaková**, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, Prešov
E-mail: zdenkacitriakova@gmail.com

Mgr. **Timotej Fedor**
Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove
E-mail: timfed31@gmail.com

doc. **Volodymyr Fenych**, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: volodymyrfenych@gmail.com

Mgr. **Marek Gaj**, PhD.
Národný inštitút vzdelávania a mládeže, Krajské pracovisko Prešov
E-mail: marek.gaj@mpc-edu.sk

ThLic. **František Krajňák**
Spolok sv. Jána Krstiteľa, Prešov
E-mail: f.kraj@centrum.sk

PhDr. **Ľuba Kráľová**, Ph.D.
Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove
E-mail: kralovaluba@gmail.com

PhDr. **Kvetoslava Koporová**, PhD., univ. doc.
Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: kkoporov@gmail.com

prof. Dr. **Paul Robert Magocsi**
Torontská univerzita, Toronto
E-mail: ukr.chair@utoronto.ca

Mgr. **Dominika Novotná**
Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, Prešov
E-mail: dominika.novotna.1@smail.unipo.sk

Mgr. **Szilvia Pacsuta**
Tokaj-Hegyalja Egyetem, Maďarsko
E-mail: szilvia.pacsuta@gmail.com

doc. Mgr. **Valerii Padiak**, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: padiak.valeri@gmail.com

Mgr. **Michal Pavlič**, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: michal.pavlic@unipo.sk

doc. PhDr. **Anna Plišková**, PhD., univ. prof.
Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
E-mail: anna.pliskova@unipo.sk

PaedDr. **Marcela Ruňaninová**
Základná škola s vyučovacím jazykom rusínskym, Klenová
E-mail: mruaninov@gmail.com

ORGANIZAČNÝ VÝBOR KONFERENCIE

Doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD.
doc. PhDr. Anna Plišková, PhD., univ. prof.
Doc. PhDr. Marek Lukáč, PhD.
Mgr. Michal Pavlič, PhD.
PaedDr. Rudolf Radics, PhD.
Mgr. Jana Gáborová Kroková
Mgr. Lenka Goroľová, PhD.

Menšinové jazyky a školstvo na Slovensku

Dejiny, súčasný stav a perspektívy – Rusínska sekcia

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
(Prešov, 29. – 30. októbra 2024)

Editor
Mgr. Zdenka Citriaková, PhD.

Recenzenti
prof. Dr. Mihály Káprály, CSc.
prof. Dr. Paul Robert Magocsi

Technická spolupráca
Ing. Jaroslav Havrila

Počet strán: 222
Náklad: 200

Vydavateľ
Prešovská univerzita v Prešove
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity
Prešov, 2025

ISBN 978-80-555-3668-2